

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਚੀ ਸਾਚਾ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

(ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰ)

ਮੱਘਰ-ਪੋਹ, ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੩੯

ਦਸੰਬਰ 2007

ਜਿਲਦ ੫੧

ਅੰਕ ੯

ਸੰਪਾਦਕ
ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਐਮ.ਏ., ਐਮ.ਐਮ.ਸੀ.

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਮਾਣਾ
ਐਮ.ਏ., ਬੀ.ਐੱਡ.

ਚੰਦਾ

ਸਾਲਾਨਾ (ਦੇਸ਼)	੨੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ (ਦੇਸ਼)	੨੦੦ ਰੁਪਏ
ਸਾਲਾਨਾ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦੦ ਰੁਪਏ
ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ	੨ ਰੁਪਏ

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਸਕੱਤਰ

Secretary

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ

Dharam Parchar Committee

(ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)

(S.G.P.C.)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੪੩੦੦੬

Amritsar-143006

ਫੋਨ : 0183-2553956-59 ਐਕਸ 304 ਫੈਕਸ : 0183-2553919

website : www.sgpc.net e-mail : gurmat_parkash@yahoo.co.in

ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾ ਪੁੱਜਣ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫੋਨ ਨੰਬਰ

ਮਿਲਾ ਕੇ ਇੰਚਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਐਕਸ: 303 'ਤੇ ਜਾਂ

ਮੋ: 98148-98001 'ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ ਜੀ।

ਤਤਕਰਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ		੩
ਸੰਪਾਦਕੀ		੪
ਜਿਸ ਧਜ ਸੇ ਕੋਈ ਮਕਤਲ ਮੇਂ ਗਯਾ...	-ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼ੀ	੮
ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨ ਕੀਆ	-ਬੀਬੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ	੧੩
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ	-ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ	੧੯
ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ	-ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੌਂਗਰ	੨੪
ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ : ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ	-ਡਾ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ	੪੯
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤ	-ਡਾ. ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	੫੩
ਸਾਕਾ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ	-ਭਾਈ ਜੈਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਕਥਾਵਾਚਕ)	੬੩
ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ	-ਜਨਾਬ ਬਸ਼ੀਰ ਮੁਹੰਮਦ	੬੭
ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਨ ਜੋਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਰਚਨਾ	-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	੭੩
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ	-ਸ. ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	੭੯
ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ	-ਸ. ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ	੮੫
ਸਾਚੀ ਲਿਵੈ ਬਿਨੁ ਦੇਹ ਨਿਮਾਣੀ	-ਡਾ. ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਜ਼ਹੂਰਾ	੮੭
ਬਰਬਰਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ	-ਡਾ. ਮਹੀਪ ਸਿੰਘ	੯੦
ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਾਸਤ	-ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	੯੪
ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ	-ਮੇਜਰ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ	੯੬
ਰੋਟੀਆ ਕਾਰਣਿ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲ (ਇਕਾਂਗੀ)	-ਸ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੱਸ	੯੯
ਕਵਿਤਾਵਾਂ		੧੧੪
ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ		੧੧੯
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ		੧੨੪

ਪੋਹ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਿਹਾੜੇ

* ਸ਼ਹੀਦੀ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਤੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹੀਦ ੮ ਪੋਹ	੨੧ ਦਸੰਬਰ
* ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ੮ ਪੋਹ	੨੧ ਦਸੰਬਰ
* ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਬਾ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ੯ ਪੋਹ	੨੨ ਦਸੰਬਰ
* ਸ਼ਹੀਦੀ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ੧੩ ਪੋਹ	੨੬ ਦਸੰਬਰ
* ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ੨੩ ਪੋਹ	੫ ਜਨਵਰੀ
* ਸ਼ਹੀਦੀ ਭਾਈ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ੨੪ ਪੋਹ	੬ ਜਨਵਰੀ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

ਭਗਤਿ ਕਰਹਿ ਮਰਜੀਵੜੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਗਤਿ ਸਦਾ ਹੋਇ॥
 ਓਨਾ ਕਉ ਧੁਰਿ ਭਗਤਿ ਖਜਾਨਾ ਬਖਸਿਆ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ॥
 ਗੁਣ ਨਿਧਾਨੁ ਮਨਿ ਪਾਇਆ ਏਕੋ ਸਚਾ ਸੋਇ॥
 ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਿਲਿ ਰਹੇ ਫਿਰਿ ਵਿਛੋੜਾ ਕਦੇ ਨ ਹੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੫੮੯)

ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੪ 'ਚ ਦਰਜ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੁਆਰਾ ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਮਰਜੀਵੜੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ 'ਚ ਰੱਤੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਨਿਰਮਲ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਦੈਵੀ/ਰੂਹਾਨੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਈ ਗੁਰਮਤਿ-ਜੁਗਤੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਰ ਕੇ ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰਕ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਜੀਉਣ ਵਾਲੇ ਜੀਉੜੇ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਸੰਸਾਰਕਤਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ-ਜਨ ਹੀ ਸਦਾ ਭਗਤੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪੈਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰੋਂ-ਘਰੋਂ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਖਜਾਨੇ ਰੂਪ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਸਕਣਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ/ਸਮਰੱਥਾ 'ਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਰਜੀਵੜਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜਾਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸੁਕਰਮ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ-ਅੰਤਰ 'ਚ ਉਹ ਸਦੀਵੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੱਚਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਐਸੇ ਮਰਜੀਵੜੇ ਦੈਵੀ/ਰੂਹਾਨੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬਿਨਾਂ ਰੁਕਿਆਂ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਮਰਜੀਵੜੇ ਜੋ ਇਕ ਵਾਰ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਹਿਤ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਦਾ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਿਆਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ 'ਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਦੁਖਦਾਇਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ■

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਆਓ! ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀ-ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਯੋਗ ਵਾਰਸ ਬਣੀਏ!

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਕਾਰ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸੁਚੇਤ ਸਜੱਗ ਜੀਉਤਿਆਂ ਦੀ ਸਖਤ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਗੌਰਵ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨ ਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉੱਚੀਆਂ-ਸੁੱਚੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਣੀ ਲੱਗਭਗ ਨਾ-ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ ਕੇਵਲ ਮਾਤਰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇਰੀ ਅਵਧੀ 'ਤੇ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖੂਬ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਜੀਓ ਭਾਵੇਂ ਚਾਰ ਦਿਨ ਹੀ ਜੀਓ, ਭੇਡ ਵਾਂਗੂੰ ਸੌ ਸਾਲ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਜਾਨ ਤਲੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਮਰਜੀਵਤਿਆਂ, ਜਾਨਿਸਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਕੌਮ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਾਣ ਨਾਲ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਖੜ੍ਹ ਸਕਦੀ।

ਸਿੱਖ ਕੌਮ/ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਰਜੀਵਤਿਆਂ, ਜਾਨਿਸਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਭਰਪੂਰ ਜਾਂ ਭਰਵੀਂ ਬਹੁਲਤਾ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦਾਖਲੇ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਇਹ ਫਰਮਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਤਲੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆ; ਇਸ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਕਦਮ ਰੱਖ ਕੇ ਸਿਰ ਦੇ ਦੇ ਐਪਰ ਤੇਰਾ ਕਦਮ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਪਵੇ!

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਤੇ ਘਾਲ-ਕਮਾਈਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ 'ਸ਼ਹਾਦਤ' ਜਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਹੁਤ ਉੱਭਰਵਾਂ ਸਰੂਪ ਲੈ ਕੇ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ 'ਚ ਜੂਝਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੈਰੀ ਵੱਲੋਂ ਘੇਰ ਲਏ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਰਤ 'ਚ ਵੈਰੀ ਦੀ ਈਨ ਨਾ ਮੰਨਦਿਆਂ ਧਰਮ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿੰਦਿਆਂ- ਦੋਨਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਸ ਨਿਵੇਕਲੇ ਪੰਥ 'ਚ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ, ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ, ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਾਦਤ-ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਤੱਤੀਆਂ ਲੋਹਾਂ 'ਤੇ ਬਹਿ, ਸੀਸ 'ਚ ਤੱਤਾ ਰੇਤਾ ਪੁਆ 'ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ' ਜੈਸੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਬੋਲ ਉਚਾਰਦਿਆਂ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਡੋਲ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ

ਅਣਉਚਿਤ ਤੇ ਅਯੋਗ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਕਿਨਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਾਂਤਚਿਤ ਰਹਿ ਕੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸੰਨ ੧੬੦੬ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਵਕਤ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਕੱਟੜ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸੰਕੀਰਨ ਨੀਤੀ ਦੀ ਮੁਹਾਰ ਨੂੰ ਮੋੜਨ ਅਤੇ ਪੀੜਤ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਧਾਰਨੀਆਂ 'ਚ ਚਲਾਈ ਜਬਰੀ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਹਿਤ ੧੬੭੫ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਵਾਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਉਂ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੁਆਰਾ ਅਰੰਭੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅੱਗੇ ਤੁਰੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਜਿਹਾ ਅਤਿ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਰੋਕਾਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਕੀਦੇ ਤੋਂ ਥਿੜਕਾਉਣ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਘੋਰ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਤਸੀਹੇ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਘਟਿਤ ਹੋਈਆਂ।

ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲੰਮੇਰੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ 'ਚ ਸਾਹਿਬੇ-ਕਮਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਉਚੇਚੇ ਰੂਪ 'ਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਤਿ ਫਸਵੀਂ ਟੱਕਰ ਵਾਲੇ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੇ ਦਸਤਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸ਼ਸਤਰਬੱਧ ਕਰਕੇ ਭੇਜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਹਵੇਂ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਉਦਾਹਰਣ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਬਰਾਬਰ ਹਨ ਅਤੇ ਹੱਕ-ਸੱਚ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ 'ਚ ਲੋਕਾਈ ਦਾ ਸਾਥ ਸਵੈ-ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਵਧੇਰੇ ਸਦ੍ਰਿੜ ਰੂਪ 'ਚ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦਾ ਪੂਰਨ ਸੁਮੇਲ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਸਾਹਿਬੇ-ਕਮਾਲ ਨੇ। ਐਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਚਾਲੀ ਕੁ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਅਪੂਰਵ ਸੂਰਬੀਰਤਾ, ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਖੌਫ ਹੋ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਇਕੱਤ੍ਰਿਤ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਫਾਂ 'ਚ ਵੱਡੀ ਹਲਚਲ ਮਚਾਉਂਦਿਆਂ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਇਸ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹੁੰਦਿਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਾਮ ਪੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਨਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ 'ਚ ਜੂਝਦਿਆਂ ਤੱਕਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਾਮ ਪੀਂਦਿਆਂ ਵੀ ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਹੀ ਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਦਰਸਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ-ਸਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵੀ ਹਨ। ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਜੇਰਾ

ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸਰਸਾ ਨਦੀ 'ਤੇ, ਵਿਸਾਹਘਾਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਦੁਸ਼ਮਣ-ਹੱਲੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿੱਛੜੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜਦੋਂ ਨਮਕਹਰਾਮ ਗੰਗੂ ਦੀ ਬਦਨੀਅਤ ਕਰਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਹੱਥ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਜੋ ਉੱਚਾ ਹੌਂਸਲਾ ਅਤੇ ਅਕੀਦਾ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਹਕੂਮਤੀ ਜੁਲਮ-ਜਬਰ ਤੇ ਤਸੱਦਦ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਉਸ ਦਾ ਕਿਆਸ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸੁਹਿਰਦ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਜਿੱਥੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਅਡੋਲਤਾ ਤੇ ਅਕੀਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਉਹ ਖੁਦ ਕੋਹੇ ਜਾਣ ਦੇ ਅਨੁਭਵ 'ਚੋਂ ਵੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਠੰਡੇ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਨੰਨ੍ਹੇ ਪੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਮਿਸ਼ਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਤੇ ਚੇਤਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਵੇਖਣਾ ਬੇਟਾ! ਕਿਤੇ ਡੋਲ ਨਾ ਜਾਣਾ! ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਅੰਸ-ਬੰਸ ਹੋ, ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਸ ਹੋ! ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਲਾਲਚ ਸੀ ਜੋ ਨੰਨ੍ਹੇ ਗੁਰੂ-ਲਾਲਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ? ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਡਰਾਵਾ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਨੰਨ੍ਹੇ ਗੁਰੂ-ਲਾਲ ਰੰਚਕ ਮਾਤਰ ਵੀ ਡੋਲੇ ਡਗਮਗਾਏ ਨਹੀਂ। ਧਰਮ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੀਹਾਂ 'ਚ ਚਿਣੇ ਗਏ, ਜ਼ਾਲਮ ਬੇਦਰਦਾਂ ਹੱਥੋਂ ਜਿਥਾ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ, ਸਿੱਖੀ ਅਕੀਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿਣ ਦਾ ਧਰਮ ਨਿਭਾ ਕੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਸਿੱਖ ਦਾਦੀ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ੧੩ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ (੨੬ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੦੪ ਈਸਵੀ) ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਨੰਨ੍ਹੇ ਗੁਰੂ-ਲਾਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਨਤਮਸਤਕ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ 'ਚ ਕਰੁਣਾਮਈ ਸੰਵੇਦਨਾ 'ਚੋਂ ਪੋਹ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਗੁਜ਼ਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਅਤੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੂਹ ਸਿੰਘ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰੰਪਰਾ 'ਚ ਇਕ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਵਾਧਾ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਹਰੇਕ ਦੌਰ 'ਚ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਜਾਬਰ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਅੜਨ, ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਖੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲੜਨ ਦਾ ਜੇਰਾ ਤੇ ਹੌਂਸਲਾ ਬਖਸ਼ਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਅੱਜ ਵੀ ਬਖਸ਼ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਯੁੱਗ 'ਚ ਵੀ ਬਖਸ਼ਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ

ਸਾਕਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ 'ਚ ਮੂਲ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਇਸੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ/ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਅੱਜ ਦੇ ਮੋੜ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਤ ਅਨੇਕਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਤੇ ਵੰਗਾਰਾਂ ਸਹਿਤ ਡੂੰਘਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬੀਤੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ 'ਚ ਤਤਕਾਲੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਵੱਡਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਿਆ ਅਤੇ ਨਸਲਕੁਸ਼ੀ ਜਿਹੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਦੁੱਖ ਸਹਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਅਜੇ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਹਰਿਆਵਲ ਦਸਤੇ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ 'ਚ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋ ਅਵੇਸਲਾਪਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਬੇਹੱਦ ਦੁਖਦਾਇਕ ਹੈ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ, ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨਸ਼ਿਆਂ ਜਿਹੀ ਮਾਰੂ ਅਲਾਮਤ ਦੇ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਾਲਤ ਡੂੰਘਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਤਕ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਸਮਰਪਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਜ਼ੁਕ ਮੋੜ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਸਮੂਹ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਆਗੂਆਂ, ਸਮੂਹ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ, ਸਿੱਖ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਦੀ ਕਾਇਆ-ਕਲਪ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਚੇਚੇ ਉੱਦਮ-ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸੋਚਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਨੰਨ੍ਹੇ-ਨੰਨ੍ਹੇ ਬਾਲਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣੇ ਜਾਣਾ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਆਂਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ ਲੇਕਿਨ ਸਾਡਾ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਖੁਦ ਹੀ ਬਾਗੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮਾਂਦੀ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਗਣ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੂਹ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ 'ਤੇ ਉੱਸਰੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤਨਤਾ ਤੇ ਸਜੱਗਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਰੇ, ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਾਡੇ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਉੱਦਮ-ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਦਕਾ ਮੌਜੂਦਾ ਅਵੇਸਲੇਪਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲਾਂ/ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰੇ! ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਅਹਿਦਨਾਮਾ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਧਜ ਸੇ ਕੋਈ ਮਕਤਲ ਮੇਂ ਗਯਾ ਵੋਹ ਸ਼ਾਨ ਸਲਾਮਤ ਰਹਤੀ ਹੈ

—ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼ੀ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵੱਲ ਸੰਖੇਪ ਝਾਤ ਮਾਰਨੀ ਅਤਿ ਆਵਸ਼ਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਹੁਕਮਰਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ‘ਘੋਰ ਅੱਤਿਆਚਾਰ’ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਣਾ ਵਧੇਰੇ ਢੁੱਕਦਾ ਹੈ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗੱਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਉਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲੂ-ਕੰਡੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਗੱਦੀ ਲੈਣ ਲਈ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ (ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ) ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਬਣਾਇਆ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਰਸਦ ਵੀ ਨਾਪ-ਤੋਲ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ। ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥਾਲ ਵਿਚ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਸਜਾ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਪਾਸ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦਾ ਕੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿਰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਕੇ ਗਸ਼ ਖਾ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਪਾਸ ਕੇਵਲ ਦਿਲ-ਰੱਖਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ‘ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈਂ ਪਰ ਤੇਰੇ ਜੈਸਾ ਪਾਪੀ ਤੇ ਕਠੋਰ ਪੁੱਤਰ ਅੱਜ ਤਕ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।’ ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ਾਇਦ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ‘ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ’ ਵਿਚ ਕਪਟੀ, ਚਲਾਕ, ਮੱਕਾਰ, ਨਿਰਦਈ, ਜ਼ਾਲਮ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨਾਲ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪੈਰ-ਪੈਰ ’ਤੇ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਥਨੀ ’ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਪੈਗ਼ਮ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਜੋਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ‘(ਐ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ!) ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖੁਦਾਪ੍ਰਸਤ

* ੫੭੦੭, ਫੇਜ਼ III, ਮਾਡਰਨ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਮਨੀ ਮਾਜਰਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਤੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਤੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋ ਕੇ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ 'ਪੁਰ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਤੇਰੇ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ ਇਕਰਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਜਾਵੇ...।'

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਨਾਚ-ਗਾਣੇ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਵਾਈ ਗਈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੋਗੀ ਜਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ 'ਤੇ ਤਾਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਰ ਹੀ ਟੁੱਟ ਪਿਆ ਸੀ। ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਵਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ-ਕੰਡੇ ਅਪਣਾਏ ਗਏ। ਮੈਕਾਲਫ਼ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ 'ਕਾਫ਼ਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਫਤਵਾ ਸੀ ਕਿ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਲਈ ਹੀ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਠਾਕੁਰ ਦੁਆਰੇ ਢਾਹਿ ਕੈ ਤਿਹਿ ਠਉੜੀ ਮਾਸੀਤਿ ਉਸਾਰਾ।

(ਵਾਰ ੧;੨੦)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੱਟਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਰਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮੰਦਰ ਤੇ ਪੂਜਾ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕੀਤੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਅਮੀਰ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣ, ਘੋੜਿਆਂ ਜਾਂ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ 'ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੂਜਾ 'ਤੇ ਵੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਲਈ 'ਜਜ਼ੀਆ' ਨਾਂ ਦਾ ਟੈਕਸ ਵੀ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਣ 'ਤੇ ਜਾਗੀਰਾਂ ਤੇ ਅੱਛੇ ਰੁਤਬੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਮ ਹਿੰਦੂ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਮਹਿਰੂਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ੋਰੋ-ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਵੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕੱਟਤ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਸੂਫ਼ੀ ਫਕੀਰ 'ਤਬਰੇਜ਼' ਨੂੰ ਕੁਫਰ ਦਾ ਫਤਵਾ ਦੇ ਕੇ ਤੜਫਾ-ਤੜਫਾ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਰਵਾ ਕੇ ਇਹ ਨਾ ਮਿਟਣ ਵਾਲਾ ਕਲੰਕ ਸਦਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਲਗਵਾਇਆ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ

ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਕਾਮ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

“...ਮੇਰੇ ਲਾਲ! ਜਿੰਨੇ ਗੁਨਾਹ ਮੈਂ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਆਇਆ ਸਾਂ ਪਰ ਹੁਣ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਭਰੀ ਗੱਠੜੀ ਸਿਰ ਪੁਰ ਚੁੱਕੀ ਵਾਪਸ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪੂਰੇ ਬਾਰਾਂ ਦਿਨ ਤਕੜਾ ਬੁਖਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਖ਼ੁਦਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ.... ਮੈਂ ਬੜਾ ਪਾਪੀ ਹਾਂ...। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਕਿਵੇਂ ਅੰਤ ਹੋਵੇਗਾ... ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਪਲ-ਪਲ ਖ਼ਰਾਬ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ...ਆਖ਼ਰੀ ਸਲਾਮ...।”

ਉਪਰੋਕਤ ਹਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਕਾਲ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਪੈਣ ਲੱਗਾ। ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਸਭ ਪਾਸੇ ਨਜ਼ਰ ਦੁੜਾਈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਸਕੇ। ਆਖ਼ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਵਾਰਸ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਗਿਆ ਜੋ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਤੇ ਸਹਾਇਕ ਸਨ। ਪੰਡਿਤ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਮਟਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਪਾਸ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਫ਼ਰਿਆਦ ਲੈ ਕੇ ਪੁੱਜੇ। ਇਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਵੀ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ‘ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ’ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਹਾਥ ਜੋੜ ਕਹਿਯੋ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ।

ਦੱਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਟਨ ਗ੍ਰਾਮ।

ਹਮਰੇ ਬਲ ਅਬ ਰਹਯੋ ਨਹਿ ਕਾਈ।

ਹੇ ਗੁਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਗਈ।...

ਫਿਰਤ ਫਿਰਤ ਪ੍ਰਭ ਆਏ ਥਾਰੇ।

ਥਾਕ ਪਰੈ ਹਉਂ ਤਉਂ ਦਰਬਾਰੇ।

(ਸਫ਼ਾ ੫੯)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਦਰਦ-ਭਰੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਜਾ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਸੰਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਉ। ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਨੌਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ।” ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹ ਵਿਚ ਸਾਹ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ

ਸੰਦੇਸ਼ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦਾ ਖੁਰਾ-ਖੋਜ ਮਿਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਸ ਨੇ ਤਤਕਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉੱਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਦੇ ਬਾਲਕ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਸਾਰਾ ਭਾਰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਚੱਲ ਪਏ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਰੀਰ ਜੋ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਲਾ ਕੇ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ-ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਗਵਾਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਜਿੱਥੇ ਮਕਤੂਲ (ਕਤਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ) ਖੁਦ ਕਾਤਲ ਪਾਸ ਚੱਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਪਿਰਤ ਵੀ ਪਾਈ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵੀ ਇਹ ਇਕ ਭਾਰੀ ਚੁਣੌਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਲ ਵੀ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨਾਲ ਅਤਿ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਸਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਈਨ ਮਨਾਉਣ ਭਾਵ ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਰਮ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਕਹਿ ਤੇ ਅਸਹਿ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸਲਾਖਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਖੂੰਖਾਰ ਕੈਦੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ 'ਤੇ ਕਰੜਾ ਪਹਿਰਾ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿੱਤ ਸਹਿੰਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਹੀ ਚਿੱਤ ਲਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਆਪ ਸਾਰੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਜਕੜ ਕੇ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਤਪਦੇ ਕੜਾਹੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਆਲੂ ਵਾਂਗ ਉਬਾਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਰੂੰ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਅੱਗ ਲਗਾ ਕੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਭ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤਾਂ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੀ ਇਹੋ ਸੀ: “ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨ” ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਡਰਾਵੇ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਕੀਦੇ ਤੋਂ ਨਾ ਡੁਲਾ ਸਕੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸਾਕਾ ੧੧ ਨਵੰਬਰ ੧੬੭੫ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਖੌਫ਼ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੀਸ ਨੂੰ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਜਾਂਬਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖੌਫ਼ ਦੇ ਸਕਿਆ ਹੈ? ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਚਾਹਿਆ ਉਹ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਸਮੇਂ ਸਭ ਪਾਸੇ ਕਰੜੇ ਪਹਿਰੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮੁਨਿਆਦੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕ

ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵੇਖ ਸਕਣ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ (ਜਿੱਥੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ) ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਸ਼ਹਾਦਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾਉਣ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੀਸ ਧੜ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਭ ਪਾਸੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚ ਗਈ। ਭਗਦੜ ਮੱਚ ਗਈ ਤੇ ਸਭ ਪਾਸੇ ਅੰਧੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਾਈ ਵਿਉਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੱਡੇ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਧੜ ਨੂੰ ਗੱਡੇ ਵਿਚ ਪਾ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਧੜ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ 'ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੰਘ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੀਸ ਲੈ ਕੇ ਬਚਦਾ-ਬਚਾਉਂਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਬਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ (ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ਸੀਸ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਰੰਘਰੇਟੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬੇਟੇ'। ਉੱਧਰ ਕਾਜ਼ੀ ਪਾਗਲ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੀਸ ਤੇ ਧੜ ਇਤਨੇ ਕਰੜੇ ਪਹਿਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੌਣ ਲੈ ਗਿਆ?

ਇਹ ਸ਼ਹਾਦਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕ੍ਰਿਸਮਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜੰਵੂ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਨਾ ਏਹੁ ਤੁਟੈ ਨ ਮਲੁ ਲਗੈ ਨਾ ਏਹੁ ਜਲੈ ਨ ਜਾਇ॥” ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰੀਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਗੱਦੀ ਦੇ ਵਾਰਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਕੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਜਨੇਊ ਲਾਹੁਣ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਤਿਲਕ ਜੰਵੂ ਰਾਖਾ ਪ੍ਰਭ ਤਾਕਾ॥

ਕੀਨੋ ਬਡੋ ਕਲੂ ਮਹਿ ਸਾਕਾ॥

(ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਪਾ:੧੦)

ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਉਣੀ ਵੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ। ਇਕ ਉੱਚ ਆਦਰਸ਼ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਕੇ ਸਭ ਸ਼ਹੀਦਾਂ 'ਚੋਂ ਸਿਰਕੱਢ ਹੋ ਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸਿੱਖੀ

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ ੧੧੮ 'ਤੇ)

ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨ ਕੀਆ

-ਬੀਬੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧ ਅਪ੍ਰੈਲ, ਸੰਨ ੧੬੨੧ ਨੂੰ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਕਾ ਮਹਿਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਸਮੇਤ ਪਹਿਲੇ ਅੱਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਚਰਨ-ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਿਆਰੀ ਝਲਕ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਹੋਣਹਾਰ ਸਪੁੱਤਰ ਬਲੀਦਾਨੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਮ ਤਿਆਗ ਮੱਲ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੬੯੧ ਸੰਨ ੧੬੩੪ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਜੰਗ ਲੜੀ ਸੀ ਤਾਂ ਤਿਆਗ ਮੱਲ ਜੀ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਲੜੇ ਸਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੋਂ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ 'ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ੧੩ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਤੇਗ ਦੇ ਧਨੀ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜਿਹੜੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਖਾਏ ਉਹ ਅਭੁੱਲ ਸਨ।

੧੧ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ੧੫ ਅੱਸੂ, ਸੰਮਤ ੧੬੮੯ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਭਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ (ਜਲੰਧਰ) ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ। ੩ ਮਾਰਚ, ੧੬੪੪ ਈ. ਨੂੰ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਧਰਮ ਸੁਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਬਕਾਲੇ ਵਿਖੇ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਭੋਰੇ ਵਿਚ ਕਈ ਸਾਲ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਇੰਨਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਨਾਤਾ ਜੋੜ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਅਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇ ਵਾਰਸ ਕੌਣ ਹੋਣਗੇ, ਬਾਰੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

* ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਲੱਖਪੁਰ। ਮੋ: ੯੮੧੫੬-੧੪੯੫੬

ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਕਾਲੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ, (ਕਿ ਜਿਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਉਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬਕਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਕਿਉਂਕਿ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਚਾਚਾ ਜੀ ਲੱਗਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਅਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ, ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਲੱਗਦੇ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ‘ਦਾਦਾ’ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੭ ਜੁਲਾਈ, ਸੰਨ ੧੬੫੬ ਈ. ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਨਗਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇ ਯੋਗ ਸਮਝ ਕੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ੭ ਅਕਤੂਬਰ, ਸੰਨ ੧੬੬੧ ਵਿਚ ਸਵਾ ਕੁ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ੩੦ ਮਾਰਚ, ੧੬੬੪ ਈ. ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਯੂ ਪੌਣੇ ਕੁ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ‘ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ’ ਵਿਖੇ ਕਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਿੰਡ ਬਕਾਲਾ (ਇਕੱਲੇ ਬਕਾਲੇ ਤੋਂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ) ਵਿਖੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਕਰਦੇ ੨੨ ਨਕਲੀ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀਆਂ ਲਗਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਵਰਗੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਰਖ ਸਦਕਾ, ੨੨ ਨਕਲੀ ਗੱਦੀਆਂ ਲਗਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਨਕਲੀ ਠੰਗ ਬਾਬਿਆਂ ਦਾ ਬਿਸਤਰਾ ਗੋਲ ਕਰ ਕੇ ਭਜਾਉਣ ਵਿਚ ਰਤਾ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦਿੱਤੀ। ਸੋ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਦੋਖੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਨਕਲੀ ਗੱਦੀਆਂ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਕਰਨਗੇ? ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਜੀ ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇ ਵਾਰਸ ਬਣ ਗਏ ਸਨ ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਪਰ ਸੰਗਤ ਲਈ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇ ਅਸਲ ਹੱਕਦਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਸੰਗਤ ਦਾ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰੀ

ਲਈ ਝਗੜਾ ਖੜਾ ਕਰਦੇ, ਲਾਲਚ-ਵੱਸ ਸੋਢੀਆਂ ਦੇ ਰਾਮ-ਰੋਲੇ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਇਕਾਂਤ-ਵੱਸ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ। ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ‘ਗੁਰੂ ਲਾਧੇ ਰੇ’ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ’ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੫ ਨੂੰ ਬਾਬੇ ਬਕਾਲੇ ਵਿਖੇ, ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ੪੪ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤਕ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਨਾ ਬਣ ਸਕਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੀਆਂ ਚਾਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਖੀ-ਸਰਵਰਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉਚ-ਨੀਚ ਅਤੇ ਫੋਟਕ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤ ਨਾਲ ਜੋੜ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਮਾਰਗ ਪਹਿਚਾਨਣ ’ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਲਸਰੂਪ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਚਾਰ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ’ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਈ ਅਤੇ ਕੌਮ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਾਦਿਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਕਤ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜੋ ਸਮਾਂ ਮੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਗੁਰਗੱਦੀ ’ਤੇ ਬਿਰਾਜਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਜੀ ਮਾਝੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਦੇ ਹੋਏ ਬਿਆਸ ਤੋਂ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ, ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜ ਮੀਲ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਪਿੰਡ ਮਾਖੋਵਾਲ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦੀ ਜੋ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੀ। ੧੮੮੩ ਦੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਨੂੰ ਵਾਚਣ ’ਤੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਖੋਵਾਲ ਅਤੇ ਲਾਗੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਲੂਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀਪ ਚੰਦ ਕੋਲੋਂ ੨੨੦੦ ਰੁਪਏ ਵਿਚ ਖਰੀਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਦੀਪ ਚੰਦ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਡੇਰਾ ਰਾਜਾ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਪੜ ਰਾਜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ ਜੋ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਿਹਾਅ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਸੋ ਇਸ ਮਾਖੋਵਾਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ‘ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ’ ਸੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸੁਭ ਕਾਰਜ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ੧੯ ਜੂਨ, ੧੬੬੫ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਲਈ ਟੱਕ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੋਢੀਆਂ ਅਤੇ ਧੀਰਮੱਲੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਲਈ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ

ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ। ੧੫ ਮੱਘਰ, ਸੰਮਤ ੧੭੨੩ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿੱਤ, ਘਨੌਲੀ, ਰੋਪੜ, ਦਾਦੂਮਾਜਰਾ, ਨੌਲੱਖਾ ਤੋਂ ਮੂਲੋਵਾਲ ਪਹੁੰਚੇ।

ਮੂਲੋਵਾਲ ਤੋਂ ਹੰਢਿਆਏ, ਸੋਹੀਆਂ, ਢਿਲਵਾਂ, ਜੋਗਾ, ਭੁਪਾਲੀ ਤੋਂ ਭਿੱਖੀ, ਖਿਆਲੇ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਮੌੜ, ਫਿਰ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ, ਧਰਮਪੁਰੇ ਅਤੇ ਧਮਧਾਨ, ਕੈਥਲ, ਬਾਰਨੇ, ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਤੇ ਜਮਨਾ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਆਪ ਜੀ ਪੂਰਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੜਾ ਮਾਨਕਪੁਰ, ਮੁਕਤੋਸ਼ਵਰ, ਮਥਰਾ, ਆਗਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਯਾਗ ਗਏ। ਫਿਰ ਕਾਂਸ਼ੀ, ਬਨਾਰਸ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੀਰਥ ਗਯਾ ਵਿਖੇ ਵੀ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਆਪ ਜੀ ਪਟਨਾ ਵਿਖੇ ਗਏ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਇਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਅਸਾਮ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਤਕ ਗਏ। ਫਿਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਢਾਕੇ ਵਿਖੇ ਵੀ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਲਈ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ-ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ, ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਢਾਕੇ ਸਨ ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਲਿਆਣ ਚੰਦ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਮਿਲੀ।

ਮੁਗ਼ਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਖ਼ਰਾਬ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਸਾਮ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਸੰਨ ੧੬੭੦ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਦੇ ਲਾਡਲੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਜੀ ਵੀ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦੇ ੪੫ ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਕੁਝ ਦਿਨ ਠਹਿਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਉਥੇ ਰੁਕਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪੰਜਾਬ, ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰੇ ਦੌਰਾਨ ਭੈਅ ਤਿਆਗਣ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਉੱਪਰ ਮੁਗ਼ਲ ਸ਼ਾਸਕ ਇਫਤਖ਼ਾਰ ਖ਼ਾਂ ਜੋ ਕਿ ੧੬੭੧-੧੬੭੫ ਤਕ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸੀ ਨੇ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਈਨ ਮਨਵਾ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵਾਹ-ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰ-ਘਰ ਦੀ ਲੋਕ ਹਿੱਤਕਾਰੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤ ਕਿਰਪਾ

ਰਾਮ, ਮਟਨ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੇ ਹੱਲ ਤਹਿਤ ੧੬ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦਾ ਵਫ਼ਦ ੨੫ ਮਈ, ੧੯੭੫ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਪੁੱਜਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ 'ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ' ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:

ਰਾਥ ਜੋਰ ਕਹਿਯੋ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ, ਦੱਤ ਬਰਾਹਮਣ ਮਟਨ ਗ੍ਰਾਮ।

ਹਮਰੋ ਬਲ ਅਬ ਰਹਯੋ ਨਹਿ ਕਾਈ, ਹੈ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਰਾਈ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਹਸ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਉ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਵਾਰਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੀ ਈਨ ਮਨਾ ਲਵੇਗੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ। ਸੋ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮੁਖ਼ਬਰਾਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਕੱਟੜ ਨੀਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਸਮਝਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਉਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਕਮਾਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੀਤੀ। 'ਬਾਹ ਜਿੰਨਾ ਦੀ ਪਕੜੀਐ, ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਬਾਹ ਨ ਛੋੜੀਐ' ਦੇ ਕਥਨਾਂ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ 'ਤਿਲਕ ਜੰਵੂ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ੧੧ ਨਵੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੯੭੫ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਖੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਅੱਗੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਰਤਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਕਿ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਉ ਜਾਂ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਾਉ ਅਤੇ ਜਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰੋ। ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਭੈਅ-ਭੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰ ਕੇ, ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਗ ਵਿਚ ਉਬਾਲ ਕੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਰੂ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਹੀ ਅਗਨ ਭੇਟ ਕਰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨ' ਦੇ ਕਥਨਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡੋਲੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ। ਬਲੀਦਾਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀਸ ਅਤੇ ਧੜ ਨੂੰ ਅਗਨ ਭੇਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਹਸ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਵੀ ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਹਿੰਦੂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਬਲੀਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਆਏ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀਸ ਅਤੇ ਧੜ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਤੋਂ

ਕਬਜ਼ੇ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਿਤਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਧੜ ਨੂੰ ਸਾਹਸ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਅਗਨ ਭੇਟ ਕਰਨ ਹਿਤ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਅਗਨ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਹਸ ਭਰੀ ਸੇਵਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਨਿੰਨ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਿਭਾਈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀਸ ਨੂੰ ਇਕ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ (ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ‘ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ’ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ) ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਤੋਂ ਉਠਾ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ੯ ਸਾਲ ਦੇ ਸੂਰਬੀਰ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ(ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ) ਜਾ ਭੇਟ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਅਜੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਭੈਅ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਉਚਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨਾਂ:

ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ, ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਗਿਆਨੀ ਤਾਹਿ ਬਖਾਨਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੨੭)

ਦਾ ਡਾਹਢਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉੱਠਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਭੈਅ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਨਾ-ਉਮੀਦ ਹੋ ਕੇ ਸਾਹਸ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦਾ। ਜਿਸ ਸਪੁੱਤਰ ਨੇ ੯ ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਲਈ ਅਤੇ ਧਰਮ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਜਿਸ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਤੋਰਿਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਆਤਮਿਕ ਉਚਤਾਵਾਂ, ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਕਟਮਈ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦਾ ਪਰਪੱਕ ਸੰਕੇਤ ਸੀ, ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਗਏ ਸਨ।

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ੧੧੬ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਲੀ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਕੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਰੂਪ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ, ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਮਹਾਨ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ

-ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹਾਦਤ ਇਕ ਵੱਡਾ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਕਾ ਹੈ। ਐਸੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਿਲਣੀ ਕਠਨ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਬਣੇ ਧਰਮ-ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਲੀਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ‘ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ, ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ’ ਕਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਹਿਲੀ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੨੧ ਈ.: ੫ ਵੈਸਾਖ, ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੧੫੩ (ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੫, ੧੬੭੮ ਬਿਕਰਮੀ) ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਪੰਜਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਬੀਤਿਆ ਜਿੱਥੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਘੋੜ-ਸਵਾਰੀ, ਨੇਜੇਬਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੇ ਕਈ ਕਰਤੱਵ ਸਿਖਾਏ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਬੀਬੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਜੋ ਲਖਨੌਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸਨ।

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ’ਤੇ ਬੈਠਿਆ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵੱਲ ਸੁਖਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਯੁੱਧ ਹੋਏ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ’ਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਜ਼ੋਹਰ ਵਿਖਾਏ। ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ੧੬੪੪ ਈ. ਵਿਚ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਜੀ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਸਣੇ ਬਕਾਲੇ ਆ ਗਏ। ਇਥੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਪਰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਜੁੜੇ ਰਹੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

* 25/VII, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ, ਮੋਹਾਲੀ- ੧੬੦੦੬੧

ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ।

ਜਲਦੀ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ' ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਕੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। ਇਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਲੁਬਾਣੇ ਨੇ 'ਗੁਰੂ ਲਾਧੋ ਰੇ, ਗੁਰੂ ਲਾਧੋ ਰੇ' ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਧੀਰਮੱਲ ਅਤੇ ਸ਼ੀਹਾਂ ਮਸੰਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ। ੨੦ ਮਾਰਚ, ੧੬੬੫ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸੇਧ ਦੇਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਬੈਠੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਖੁਦ ਕੀਰਤਪੁਰ ਗਏ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਝਾ, ਮਾਲਵਾ ਅਤੇ ਬਾਂਗਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਮਈ ੧੬੬੫ ਵਿਚ ਆਪ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦੀਪ ਚੰਦ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਚੰਪਾ ਤੋਂ ਆਪ ਨੇ ਮਾਖੋਵਾਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਖ਼ਰੀਦੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਨਵੀਂ ਵਸੋਂ ਆਬਾਦ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ' ਰੱਖਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਲੰਮੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਰੋਪੜ, ਬਨੂੜ, ਰਾਜਪੁਰਾ, ਬਹਾਦਰਗੜ੍ਹ, ਧਮਧਾਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੇ। ਇਥੋਂ ਮਥਰਾ, ਆਗਰਾ, ਈਟਾਹ, ਕਾਨ੍ਹਪੁਰ, ਫਤਿਹਪੁਰ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ, ਮਿਰਜਾਪੁਰ ਅਤੇ ਬਨਾਰਸ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਸਸਰਾਮ ਅਤੇ ਬੋਧ ਗਇਆ ਤੋਂ ਪਟਨੇ ਪੁੱਜੇ ਜਿੱਥੇ ਪਰਵਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੰਘੇਰ ਰਾਹੀਂ ਆਪ ਢਾਕਾ ਪੁੱਜੇ। ਇਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਪਟਨੇ ਵਿਖੇ ੧੬੬੬ ਈ. ਨੂੰ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ ਹੈ।

ਢਾਕਾ ਵਿਖੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਂਬੇਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਸਾਮ ਦੇ ਔਹਮਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਪੁੱਤਰ ਦਰਿਆ ਲੰਘ ਕੇ ਧੂਬੜੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਇਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਔਹਮ ਰਾਜੇ ਚੱਕਰਧਵੱਜ ਵਿਚ ਸੁਲਹ ਕਰਵਾਈ ਜਿਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਆਪ ਜੀ ਵਾਪਸ ਪਰਵਾਰ ਪਾਸ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਫਿਰ ਆਪ ਮਾਲਵਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵਾਪਸ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ

ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਕਾਰਨ ਆਪ ਜੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹਿਨੁਮਾ ਵਜੋਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਗਏ। ਆਮ ਲੋਕ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਹਿਮ ਵਿਚ ਜੀਅ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਜਬਰਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜ਼ੋਰ ਪਕੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ੧੬੬੯ ਈ. ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਰਈਅਤ ਉੱਪਰ ਮੁੜ ਜਜ਼ੀਆ (ਕਰ) ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਵਰਤੀ ਗਈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਇਫ਼ਤਖ਼ਾਰ ਖਾਨ (੧੬੭੧-੧੬੭੫) ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ-ਨੁੱਕਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪੰਡਤ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੁਸੀਬਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕੀਤਾ। ਆਖ਼ਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਰਗ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਮਟਨ ਦੇ ਵਾਸੀ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ੨੫ ਮਈ ੧੬੭੫ ਨੂੰ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ (ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ) ਪੁੱਜਿਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਵਿਥਿਆ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਤੋਂ ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਈ ਜਾਵੇ? ਆਪ ਜੀ ਅੰਤਰ-ਧਿਆਨ ਹੋ ਕੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਹੋਣਹਾਰ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਯੂ ਉਸ ਸਮੇਂ ੯ ਵਰ੍ਹੇ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਪਾਸ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਦੁੱਖ-ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੀ ਰੋਕ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਬਣਾ ਲਈ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਵਾਪਸ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪਰਤ ਜਾਣ ਅਤੇ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਣ ਕਿ ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ

ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਜਦੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਸਿਪਾਹੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਕਿ ਥਾਂ- 'ਪੁਰ-ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ ਰਸਤੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਆਪ 'ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਆਪ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣ ਪਰ ਨਾ ਤਾਂ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟ, ਨਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਲਾਲਚ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਥਿੜਕਾ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੱਸ ਨਾ ਚੱਲਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਮੁਦਾਖਲਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਖੇ ੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੬੭੫ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਕਰੋਪੀ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਆਪ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਾ ਆਇਆ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਗੱਡੇ ਲੈ ਕੇ ਆਏ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧੜ ਗੱਡਿਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਏ। ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਭੈ ਕਾਰਨ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਘਰ ਵੀ ਜਲ ਕੇ ਰਾਖ ਹੋ ਗਿਆ। (ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਖੇ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।)

ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਐਸੀ ਭਗਦੜ ਮੱਚੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੀਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮਸਤਕ ਝੁਕਾਇਆ, ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਜੀ ਨੂੰ ਗਲਵਕਤੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਰੰਘਰੇਟੇ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਬੇਟੇ’। ਜਿਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸੀਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗਤ ਵੀ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਸਭ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਦਰਦਨਾਕ ਸਾਕਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ‘ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ, ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ’ ਕਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ

ਜੈ, ਜੈਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਸਾਕਾ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਹਿਤ ਵਾਪਰਿਆ।

ਇਸ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨਾਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਆਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਾਕਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਅਤੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਏ। ੧੬੯੯ ਈ. ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਹੋਈ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਇਸ ਗੰਭੀਰ ਸੋਚ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ।

ਚਵਿੰਡ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਭਾਈ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਮੱਲੂਨੰਗਲ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਜੀ ਰੀਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ੧੮-੧੦-੦੭ ਨੂੰ ਸ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ.ਏ. ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਚਵਿੰਡ ਕਲਾਂ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਨਯੋਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਹਿਬ ਜਥੇ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜਨਾਲਾ ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ, ਸ. ਮਹੇਸ਼ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ. ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੋਪੋਕੇ ਐਮ.ਐਲ.ਏ. ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ।

ਭਾਈ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਮੱਲੂਨੰਗਲ, ਭਾਈ ਪ੍ਰਭਾਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਸਭਰਾ, ਭਾਈ ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕਾ, ਭਾਈ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਮਨਿਆਲਾ, ਭਾਈ ਯੋਧਾ ਸਿੰਘ ਖਿਆਲਾ, ਕਵੀਸ਼ਰ ਜਥੇ. ਭਾਈ ਲਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ, ਭਾਈ ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਝਾਮਕਾ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਬਾਟਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ੧੫੦੦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ-ਵਾਲੇ ਬਣੇ। ਨਗਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ

—ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੌਂਗਰ*

ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਕ ਕੌਮੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਰਮ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਨੈਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਵਰਤਾਉ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਸਭਿਅਕ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਪੱਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਚਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਸਮਾਜਿਕ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਕੌਮੀ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਘੜਿਆ ਤੇ ਸੰਵਾਰਿਆ ਸਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਮੁਲਕ, ਹਰ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੱਖਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਹੱਦਾਂ, ਸਰਹੱਦਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਧਾੜਵੀ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਪਤ ਸਿੰਧੂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੰਜ-ਆਬ ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ, ਦੇਸ਼ਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪੰਜਾਬ ਭਾਰਤ ਦਾ ਅੰਗ ਵੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਬੋਲੀ, ਭਾਸ਼ਾ, ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਇਕ ਸਾਂਝਾ, ਮੁਕੰਮਲ, ਅੱਡਰਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਰਬਪੱਖੀ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਜ਼ਾਮਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ।

ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਵਫਾਤ (ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ) ਪਾਉਣ ਤੋਂ ੮੦ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਸੰਨ ੭੧੨ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ-ਬਿਨ-ਕਾਸਮ ਨੇ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਸਲਾਮੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ੮ਵੀਂ, ੯ਵੀਂ, ੧੦ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ

* ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: ੯੯੧੫੮-੦੫੧੦੦

ਵਿਚ ਹਮਲੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਮਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਨੂੰ ਦਰੜ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ੧੧੯੨ ਈ. ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਇਸਲਾਮੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਜਿੱਥੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਸਲਾਮੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅਲੰਬਰਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ, ਲਾਲਚ, ਕੂੜ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪੂਰੇ ਨਿਰਦਈਪੁਣੇ ਨਾਲ ਦੁਰਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ। ਅੰਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹੇ। ਸ਼ਰਤ ਸੀ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਅਰਥਾਤ ਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦੀ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਦੀ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਜਨਤਾ, ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ, ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਅਤੇ ਜੈਨ ਮੱਤ ਵੱਲੋਂ ‘ਅਹਿੰਸਾ ਪਰਮੋ ਧਰਮਾ’ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਏ ਉਪਦੇਸ਼, ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਅੰਦਰ ਅੱਯਾਸ਼ੀ ਦਾ ਰੁਝਾਨ, ਜਨਤਾ ਅੰਦਰ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਾਰਨ ਸਾਹਸਤਹੀਣ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਭ ਕੁਝ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਭਾਸ਼ਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਤਜਣਾ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਵਿਚ ਰਾਏ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਹੁਣ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਨਤਾ ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਸਰਮ ਤੋਂ ਥਿੜਕ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਫਜ਼ੂਲ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡ, ਪਾਖੰਡ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ਬਰ, ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਬਨ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ, ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮਾਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਜਾਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਕਲਿ ਆਈ ਕੁਤੇ ਮੁਹੀ ਖਾਜੁ ਹੋਆ ਮੁਰਦਾਰੁ ਗੁਸਾਂਈ।
 ਰਾਜੇ ਪਾਪੁ ਕਮਾਂਵਦੇ ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।
 ਪਰਜਾ ਅੰਧੀ ਗਿਆਨ ਬਿਨੁ ਕੂੜ ਕੁਸਤੁ ਮੁਖਹੁ ਆਲਾਈ।
 ਚੇਲੇ ਸਾਜ ਵਜਾਇਦੇ ਨਚਨਿ ਗੁਰੂ ਬਹੁਤੁ ਬਿਧਿ ਭਾਈ।
 ਚੇਲੇ ਬੈਠਨਿ ਘਰਾਂ ਵਿਚਿ ਗੁਰਿ ਉਠਿ ਘਰੀਂ ਤਿਨਾੜੇ ਜਾਈ।
 ਕਾਜੀ ਹੋਏ ਰਿਸਵਤੀ ਵਢੀ ਲੈ ਕੇ ਹਕੁ ਗਵਾਈ।
 ਇਸੜੀ ਪੁਰਖੈ ਦਾਮਿ ਹਿਤੁ ਭਾਵੈ ਆਇ ਕਿਥਾਉਂ ਜਾਈ।
 ਵਰਤਿਆ ਪਾਪੁ ਸਭਸਿ ਜਗਿ ਮਾਂਹੀ॥

(ਵਾਰ ੧:੩੦)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖੈ ਖਟਿਐ ਭਾਉ॥ ਭਾਵੈ ਆਵਉ ਭਾਵੈ ਜਾਉ॥

(ਪੰਨਾ ੯੫੧)

ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੂੜ-ਕੁਸਤ ਬੋਲ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਲੁੱਟ ਅਤੇ ਪਾਖੰਡਵਾਦ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਮੁਰਦਾਰੁ ਖਾਇ॥ ਅਵਰੀ ਨੋ ਸਮਝਾਵਣਿ ਜਾਇ॥

ਮੁਠਾ ਆਪਿ ਮੁਹਾਏ ਸਾਥੈ॥ ਨਾਨਕ ਐਸਾ ਆਗੂ ਜਾਪੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੯)

ਖੜੀਆ ਤ ਧਰਮੁ ਛੋਡਿਆ ਮਲੇਛ ਭਾਖਿਆ ਗਹੀ॥

ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਭ ਇਕ ਵਰਨ ਹੋਈ ਧਰਮ ਕੀ ਗਤਿ ਰਹੀ॥

(ਪੰਨਾ ੬੬੩)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਜ਼ਲਾਲਤ ਅਤੇ ਗਿਲਾਨ ਭਰਪੂਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬੰਦ-ਖਾਲਸੀ ਕਰਾਉਣ, ਭਾਰਤੀਆਂ ਅੰਦਰ ਸਵੈਮਾਣ, ਅਣਖ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰਤ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਦੇਸ ਅੰਦਰ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਉਸਾਰੀ ਕਰਕੇ ਇਕ ‘ਸਚਿਆਰ’ ਮਨੁੱਖ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸਚਿਆਰ ਮਨੁੱਖ ਹੱਕ, ਸੱਚ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਉੱਚੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਲਈ ਜੂਝਣ ਵਾਲਾ ਸਿਰਤੀ, ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮਰ ਮਿਟਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਸੀ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ, ਤਿਆਗੀ, ਸੰਤ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ। ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਲੰਮੀ ਘਾਲਣਾ ਉਪਰੰਤ ੩੦ ਮਾਰਚ ੧੬੯੯ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ‘ਸਚਿਆਰ’ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਖਾਲਸੇ’ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ‘ਸਰਬ ਸਬਦੰ ਏਕ ਸਬਦੰ ਜੇ ਕੋ ਜਾਣੈ ਭੇਉ’ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੀ ਜਤ, ਸਤਿ, ਸਹਿਜ, ਗਿਆਨ, ਭੈ, ਭਾਉ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਸੱਚੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਉਪਜ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਸੀ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਜਤੁ ਪਾਹਾਰਾ ਧੀਰਜੁ ਸੁਨਿਆਰੁ॥

ਅਹਰਣਿ ਮਤਿ ਵੇਦੁ ਹਥੀਆਰੁ॥

ਭਉ ਖਲਾ ਅਗਨਿ ਤਪ ਤਾਉ॥

ਭਾਂਡਾ ਭਾਉ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਤਿਤੁ ਢਾਲਿ॥

ਘੜੀਐ ਸਬਦੁ ਸਚੀ ਟਕਸਾਲ॥

(ਪੰਨਾ ੮)

ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜੋ ਹਰ ਪੱਖੋਂ

ਕਮੀਆਂ-ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਵਾਲਾ, ਉਠਾ, ਕਮਜ਼ੋਰ, ਕਰੂਪ ਅਤੇ ਅਸਥਿਰ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ, ਸਾਰਥਿਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਚਿਤਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਈ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਮੇਤ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਰਥਾਤ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਰਾਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਨਵੀਂ ਸੇਧ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਧੁਰਾ ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ, ਵੰਡ ਛਕਣਾ, ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਅਤੇ ਲੀਰੋ-ਲੀਰ ਹੋਏ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਐਲਾਨਨਾਮਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ :

ਨਾ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ

ਅਤੇ ਇਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ:

- ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ ਤੂ ਮੇਰਾ ਗੁਰ ਹਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੬੧੧)

- ਨਾ ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨ ਮੁਸਲਮਾਨ॥ ਅਲਹ ਰਾਮ ਕੇ ਪਿੰਡੁ ਪਰਾਨ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੩੬)

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਪੰਜਾਬ ਨਾ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ।

ਪੰਜਾਬ ਸਾਰਾ ਜੀਂਦਾ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਸੰਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਚਾਨਣ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਰਟਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਗਰਾਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੂਝੇ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਧਾਰਮਿਕ ਮਤਭੇਦਾਂ, ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ, ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ, ਪੂਜਾ ਵਿਧੀਆਂ, ਦੇਸਾਂ, ਕੌਮਾਂ, ਰਸਮਾਂ-ਰੀਤਾਂ, ਰਿਵਾਜਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ, ਭੇਖਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਤੇ ਅਕਾਸ਼

ਰੂਪ ਹੋਈ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਤਨਾ ਵਿਲੱਖਣ, ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਅਚੰਭਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਕੌਮ ਜਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੈਵੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਅਸਰ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚਣੀ ਤੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ, ਖੁੱਲ੍ਹਾ-ਡੁੱਲ੍ਹਾ ਸੁਭਾਅ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਵਾਲਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਖੁੱਲ੍ਹਦਿਲੀ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਸਹਿਹੋਂਦ, ਹੱਕ ਤੇ ਸੱਚ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਨਿਆਇਕਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਨਿਰਾਲੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸ੍ਰੋਤ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਘੜਿਆ, ਤਰਾਸ਼ਿਆ ਤੇ ਸੰਵਾਰਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਅਮਿਟ ਮੋਹਰ-ਛਾਪ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਇਹ ਸਰਬਪੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ:

ਪੰਨਿ ਜੀਓ ਤਿਹ ਕੋ ਜਗ ਮੈਂ; ਮੁਖ ਤੇ ਹਰਿ ਚਿਤ ਮੈ ਜੁੱਧ ਬਿਚਾਰੈ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਰੱਖਣ 'ਤੇ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਜਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਭਾਵ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਖੰਡਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਕਾਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮਹਾਂਵਾਕ ਹੈ:

- ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ॥

ਜਬ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੋਹਿ ਪਾਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥

ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੯੯)

- ਸਾਝ ਕਰੀਜੈ ਗੁਣਹ ਕੇਰੀ ਛੋਡਿ ਅਵਗਣ ਚਲੀਐ॥

(ਪੰਨਾ ੭੬੬)

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਹੋਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫੋਕਟ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਅਤੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕੋ ਨਿਰਾਕਾਰ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਬੀਜ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਇੱਕੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਣ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਉਸੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਦੁਬਿਧਾ ਨ ਪੜਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਹੋਰੁ ਨ ਪੂਜਉ ਮਤੈ ਮਸਾਣਿ ਨ ਜਾਈ॥
ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਰਾਚਿ ਨ ਪਰ ਘਰਿ ਜਾਵਾ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨਾਮਿ ਬੁਝਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੬੩੪)

ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਵਰਣ-ਵੰਡ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਪਾਠ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੈ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਟਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨੁੱਖ ਸਮਝਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕੋ ਮਾਨਵ ਜਾਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨ ਹਨ:

- ਫਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜੁ ਨਾਉ॥ ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਇਕਾ ਛਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੮੩)

- ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕੋਉ ਰਾਫਜੀ ਇਮਾਮ ਸਾਫੀ॥

ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ॥

(ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੋਲੀ, ਦੁਸਹਿਰਾ ਅਤੇ ਦੀਵਾਲੀ ਆਦਿ ਭਾਰਤੀ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਹੋਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ, ਦੁਸਹਿਰਾ ਬਤੌਰ ਵਿਜੈ ਦਿਵਸ ਅਤੇ ਦੀਵਾਲੀ ਨੂੰ ਬੰਦੀ-ਛੋੜ ਦਿਵਸ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਮਨਾਉਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜਬਰ, ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਬੇ-ਇਨਸਾਫੀ ਵਿਰੁੱਧ ਜੂਝਣ ਲਈ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਹਿਤ ਯੁੱਧ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਪੰਥਕ ਵਿਦਵਾਨ ਕਵੀ ਚੂੜਾਮਣੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਹਿੰਦੁਨਿ ਕੇ ਦਿਨ ਹੋਲੀ ਦੀਵਾਲੀ।

ਇਤਕਾਦਿਕ ਦਿਨ ਚਲਹਿ ਕੁਚਾਲੀ।

ਬਿਨਾਂ ਲਾਜ ਤੇ ਹੋਇ ਨਰ-ਨਾਰੀ।

ਕਰਹਿ ਖਰਾਬਾ ਕਾਢ ਤਿਆਰੀ।

ਸਿਖਹੁ! ਸੁਨਹੁ ਬਾਤ ਇਹ ਸਾਰ।

ਜਿਨਹੁ ਬੰਦਗੀ ਕਿਯ ਕਰਤਾਰ।

ਹੋਲੀ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਹੋਲੀ ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ॥ ਰੰਗੁ ਲਾਗਾ ਅਤਿ ਲਾਲ ਦੇਵ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੮੦)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੇਲਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਅਤੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣ ਹਿੱਤ ਜੋੜ-ਮੇਲਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹਰ ਕੋਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਖੜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਸੂਦੁ ਬੈਸੁ ਉਧਰੈ ਸਿਮਰਿ ਚੰਡਾਲ॥

ਜਿਨਿ ਜਾਨਿਓ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਨਾ ਨਾਨਕ ਤਿਸਹਿ ਰਵਾਲ॥ (ਪੰਨਾ ੩੦੦)

ਯੁੱਗਾਂ-ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਮੁਲਕਾਂ, ਕੌਮਾਂ, ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ, ਕਲੰਕਿਤ ਅਤੇ ਬੁਰੀ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਣਮੁੱਖੀ ਜ਼ੁਲਮ ਵੀ ਢਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੀ ਲਈ ਹੱਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਸ ਫਰਜ਼ ਹੀ ਫਰਜ਼ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਹੈ ਉਹ ਸਮਾਜ ਬਲਵਾਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ:

ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ॥

ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ॥

ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ॥

ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ॥ (ਪੰਨਾ ੪੭੩)

ਸਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ 'ਤੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਜ਼ੁਲਮ, ਅਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਲਾਹਨਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤ੍ਰੈਕਾਲੀ ਤੇ ਸੱਚ, ਝੂਠ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ

ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਸਹਿਤ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਹੈ:

ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਮਨਹਠਿ ਜਲਿ ਜਾਈਐ॥

ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗੁ ਨ ਪਾਵੈ ਬਹੁ ਜੋਨਿ ਭਵਾਈਐ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੯)

ਹਰਿਦੁਆਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਸਤੀ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਖੜੋ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸੜ-ਮਰਨ ਤੋਂ ਵਿਵਰਜਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਰਸਮ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਬੇਲੋੜੀ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਛੁਪੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੀਲ, ਸੰਤੋਖ ਅਤੇ ਸੰਜਮ ਆਦਿ ਸਦਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸਤੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

- ਸਤੀਆ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜੋ ਮੜਿਆ ਲਗਿ ਜਲੰਨਿ॥

ਨਾਨਕ ਸਤੀਆ ਜਾਣੀਅਨਿ ਜਿ ਬਿਰਹੇ ਚੋਟ ਮਰੰਨਿ॥

ਭੀ ਸੋ ਸਤੀਆ ਜਾਣੀਅਨਿ ਸੀਲ ਸੰਤੋਖਿ ਰਹੰਨਿ॥

ਸੇਵਨਿ ਸਾਈ ਆਪਣਾ ਨਿਤ ਉਠਿ ਸੰਮੁਲੰਨਿ॥

(ਪੰਨਾ ੭੮੭)

- ਆਗ ਮੈ ਜਰੈ ਤੇ ਗਤ ਰਾਂਡ ਕੀ ਪਰਤ ਕਰ॥

ਪਤਾਲ ਕੇ ਬਾਸੀ ਕਿਉ ਭੁਜੰਗ ਨ ਤਰਤ ਹੈ॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤੀਆਂ ਦੇ ਪੁਨਰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਵੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੁੜੀਮਾਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਤਾਰਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ। ਜਨਮ, ਮਰਨ, ਵਿਆਹ ਆਦਿ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਾਂ, ਮਹੂਰਤਾਂ ਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਰਸਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸਾਦਾ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸੰਸਕਾਰ ਭਾਵੇਂ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਫੇਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਢਾਲਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੋਕੀਂ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਘੱਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਰਚਾਉਣ ਲਈ ਅਗਨੀ ਦੁਆਲੇ ਫੇਰੇ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਵੇਦੀ ਲਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰਸਮ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰਸਮ ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪੰਨ ਹੋਈ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਨਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦੇਣੀ ਤੇ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਕਰਣ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ-ਬੱਚੀ ਦੀ ਦਾਤ ਲਈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੀ ਦੇਗ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ

ਲੰਗਰ ਵਰਤਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੀ ਦੇਗ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਵਰਤਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਕਿਤੇ ਭੇਜਣੀਆਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਮਿੱਤ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਦੇਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ੇਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਿਤਰਾਂ ਲਈ ਸ਼ਰਾਧ ਆਦਿ ਕਰਵਾਉਣ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮਹਾਂਵਾਕ ਹੈ—

— ਜੀਵਤ ਪਿਤਰ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਊ ਮੂਏਂ ਸਿਰਾਧ ਕਰਾਹੀ॥

ਪਿਤਰ ਭੀ ਬਪੁਰੇ ਕਹੁ ਕਿਉ ਪਾਵਹਿ ਕਊਆ ਕੂਕਰ ਖਾਹੀ॥ (ਪੰਨਾ ੩੩੨)

— ਜੇ ਮੋਹਾਕਾ ਘਰੁ ਮੁਹੈ ਘਰੁ ਮੁਹਿ ਪਿਤਰੀ ਦੇਇ॥

ਅਗੈ ਵਸਤੁ ਸਿਵਾਣੀਐ ਪਿਤਰੀ ਚੋਰ ਕਰੇਇ॥

ਵਢੀਅਹਿ ਹਥ ਦਲਾਲ ਕੇ ਮੁਸਫੀ ਏਹ ਕਰੇਇ॥

ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਸੋ ਮਿਲੈ ਜਿ ਖਟੇ ਘਾਲੇ ਦੇਇ॥

(ਪੰਨਾ ੪੭੨)

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਜਿਉਂਦੇ-ਜੀਅ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸੂਤਕ ਨੂੰ ਨਿਰਾ ਪਾਖੰਡ ਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਵਿਚਾਰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸੂਤਕ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਂਡੇ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪ ਕਰਨਾ, ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਕਰਨਾ, ਲੋਭ-ਲਾਲਚ ਕਰਨਾ, ਚੁਗਲੀ ਸੁਣਨੀ ਜਾਂ ਕਰਨੀ ਆਦਿ ਬੁਰਾਈਆਂ ਹੀ ਭੈੜੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸੁਖਦ ਜੀਵਨ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਨਮ ਅਤੇ ਮਰਨ ਨੂੰ ਸੂਤਕ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਕੇਵਲ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਾ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਸਭੇ ਸੂਤਕੁ ਭਰਮੁ ਹੈ ਦੁਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ॥

ਜੰਮਣੁ ਮਰਣਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਭਾਣੈ ਆਵੈ ਜਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੪੭੨)

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਧਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਜੀਅ ਸਕਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹਲ ਲਈ ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਹਨ ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ, ਵੰਡ ਛਕਣਾ, ਨਾਮ ਜਪਣਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਇਸ ਨਾਲ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਅਸੂਲਾਂ ਵਿਚ ਦਾਨ ਕਿਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ। ਦਾਨ ਉਹ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਕੁਝ ਹੈ। ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਰਤ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ

ਹੈ। ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਕਰ ਕੇ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਹਲੜਪੁਣੇ ਨੂੰ ਇਕ ਬੁਰਾਈ ਤੇ ਦਲਿੰਦਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ ਅਤੇ ਉੱਦਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਜਿਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

- ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੪੫)

- ਉਦਮੁ ਕਰੇਦਿਆ ਜੀਉ ਤੂੰ ਕਮਾਵਦਿਆ ਸੁਖ ਭੁੰਚੁ॥ (ਪੰਨਾ ੫੨੨)

- ਹਥੀ ਕਾਰ ਕਮਾਵਣੀ ਪੈਰੀ ਚਲਿ ਸਤਸੰਗਿ ਮਿਲੇਹੀ।

ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ ਕਰਿ ਧਰਮ ਦੀ ਖਟਿ ਖਵਾਲਣੁ ਕਾਰਿ ਕਰੇਹੀ।

(ਵਾਰ ੧:੩)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਨੂੰ ਇਉਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ:

ਸੱਜਣਾਂ! ਕਿਰਤ ਬਿਰਤ ਕਰ ਧਰਮ ਦੀ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭੇਖੀ ਮਨੁੱਖਾਂ, ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਦਰਵੇਸ਼ ਦਾਨੀ ਅੰਦਰੋਂ ਮੱਕਾਰ ਲੋਟੂ ਜ਼ਾਲਮ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਹਨ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਅੰਦਰਹੁ ਝੁਠੇ ਪੈਸ ਬਾਹਰਿ ਦੁਨੀਆ ਅੰਦਰਿ ਫੈਲੁ॥

ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਜੇ ਨਾਵਹਿ ਉਤਰੈ ਨਾਹੀ ਮੈਲੁ॥ (ਪੰਨਾ ੪੭੩)

ਉੱਚੀ ਕੁਲ ਅਤੇ ਧਨਵਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਹਉਮੈ ਪਾਲਣ ਵਾਲੇ, ਗੂੜ੍ਹ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੀਝਾਉਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਸੁੰਦਰ ਚਿਹਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਦੁੱਧ ਧੋਤੇ ਚੋਲੇ ਪਾ ਕੇ ਬਹੁ ਪਰਪੰਚ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਮਾਜ ਸਾਹਮਣੇ ਨੰਗਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ, ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ, ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਾਖੰਡਵਾਦ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ:

- ਚਿਟੇ ਜਿਨ ਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਜੀਉ॥

ਤਿਨ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਊਪਜੈ ਦੂਜੈ ਵਿਆਪੇ ਚੋਰ ਜੀਉ॥

ਮੂਲੁ ਨ ਬੁਝਹਿ ਆਪਣਾ ਸੇ ਪਸੂਆ ਸੇ ਢੋਰ ਜੀਉ॥ (ਪੰਨਾ ੭੫੧)

- ਕਰਿ ਪਰਪੰਚੁ ਜਗਤ ਕਉ ਡਹਕੈ ਅਪਨੇ ਉਦਰੁ ਭਰੈ॥

ਸੁਆਨ ਪੂਛ ਜਿਉ ਹੋਇ ਨ ਸੂਧੋ ਕਹਿਓ ਨ ਕਾਨ ਧਰੈ॥ (ਪੰਨਾ ੫੩੬)

- ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਕੁਲੀਨ ਚਤੁਰ ਮੁਖਿ ਛਿਆਨੀ ਧਨਵੰਤ॥

ਮਿਰਤਕ ਕਹੀਅਹਿ ਨਾਨਕਾ ਜਿਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਹੀ ਭਗਵੰਤ॥ (ਪੰਨਾ ੨੫੩)

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਅਚਾਰ, ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਅਹਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

- ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੬੨)

ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਖਾਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ॥

- ਜਿਤੁ ਖਾਧੈ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰੁ॥...

ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਪੈਨਣੁ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ॥

ਜਿਤੁ ਪੈਧੈ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੬)

ਗਿਆਨੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨੀ, ਵਿਦਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਅਚਾਰ, ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਸਹੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਜਗਿ ਗਿਆਨੀ ਵਿਰਲਾ ਆਚਾਰੀ॥

ਜਗਿ ਪੰਡਿਤੁ ਵਿਰਲਾ ਵੀਚਾਰੀ॥

ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟੇ ਸਭ ਫਿਰੈ ਅਹੰਕਾਰੀ॥ (ਪੰਨਾ ੪੧੩)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਨਚਿਤ ਕਰਕੇ, ਕਹਿਣੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦਾ ਸੂਰਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹੋਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਹੱਤਵ ਵੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਾਲਾਤ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਨੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿੰਨੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਲਈ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਬਾਬਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਬਾਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਵਾਤਮਕ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ‘ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ’ਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ, ਲੋਟੂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ, ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ, ਫਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕੁਤਾਹੀ, ਨਿਜ ਪ੍ਰਸਤੀ, ਫੋਕੇ ਜਾਤ ਹੰਕਾਰ ਆਦਿ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਸਾਹਸਤਹੀਣ, ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਅਤੇ ਸੁਯੋਗ ਆਗੂ ਤੋਂ ਹੀਣ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਹਮਲਾਵਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਖੁਰਾਸਾਨ ਖਸਮਾਨਾ ਕੀਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੁ ਡਰਾਇਆ॥

ਆਪੈ ਦੋਸੁ ਨ ਦੇਈ ਕਰਤਾ ਜਮੁ ਕਰਿ ਮੁਗਲੁ ਚੜਾਇਆ॥

ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕਰਲਾਣੇ ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦੁ ਨ ਆਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੩੬੦)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਹਾਕਮਾਂ ਲਈ ‘ਕੁੱਤਾ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਤਨ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਕਰਵਾਈ ਹੈ।

ਸਕਤਾ ਸੀਹੁ ਮਾਰੇ ਪੈ ਵਗੈ ਖਸਮੈ ਸਾ ਪੁਰਸਾਈ॥

ਰਤਨ ਵਿਗਾੜਿ ਵਿਗੋਏ ਕੁਤੀ ਮੁਇਆ ਸਾਰ ਨ ਕਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੩੬੦)

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਪਰਜਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸਰਬਪੱਖੀ ਕਲਿਆਣ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦੇ ਮੁਦੱਈ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਾਕਮ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਲਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਾਲਤ ਜੰਗਲ ਵਰਗੀ ਹੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਰਾਜੇ ਸੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ॥ ਜਾਇ ਜਗਾਇਨਿ ਬੈਠੇ ਸੁਤੇ॥

ਚਾਕਰ ਨਹਦਾ ਪਾਇਨਿ ਘਾਉ॥ ਰਤੁ ਪਿਤੁ ਕੁਤਿਹੋ ਚਟਿ ਜਾਹੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੮੮)

ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਬਦ ਤੋਂ ਬਦਤਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਤਾ ਆਪਣਾ ਨੈਤਿਕ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਲੁੱਟ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹਨ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਿਆਂ ਵਿਵਸਥਾ ਵੀ ਵਿਗੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਬਦਲਾ-ਖੋਰ ਸਨ। ਨਿਆਂ ਵੀ ਮੁੱਲ ਵਿਕਦਾ ਸੀ, ਸੱਚ ਹੱਕ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਦਰਸਨਿ ਦੇਖਿਐ ਦਇਆ ਨ ਹੋਇ॥ ਲਏ ਦਿਤੇ ਵਿਣੁ ਰਹੈ ਨ ਕੋਇ॥

ਰਾਜਾ ਨਿਆਉ ਕਰੇ ਹਥਿ ਹੋਇ॥ ਕਹੈ ਖੁਦਾਇ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੩੫੦)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਤਾ ਬਾਹਰਲੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਚੱਕੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੀਸੀ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਅਤਿ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹੱਕਾਂ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨਤਾ ਬਖਸ਼ੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਠੋਸ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਖ਼ੁਦ ਅਗਰਸਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਧਰਮ ਪਾਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਹਲੇਮੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭ ਦੇ ਹੱਕ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਧੀਕੀ ਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਹੁਣਿ ਹੁਕਮੁ ਹੋਆ ਮਿਹਰਵਾਣ ਦਾ॥ ਪੈ ਕੋਇ ਨ ਕਿਸੈ ਰਵਾਣਦਾ॥

ਸਭ ਸੁਖਾਲੀ ਵੁਠੀਆ ਇਹੁ ਹੋਆ ਹਲੇਮੀ ਰਾਜੁ ਜੀਉ॥

(ਪੰਨਾ ੨੪)

ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰਾਜਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਤਖਤਿ ਰਾਜਾ ਸੋ ਬਹੈ ਜਿ ਤਖਤੈ ਲਾਇਕ ਹੋਈ॥

ਜਿਨੀ ਸਚੁ ਪਛਾਣਿਆ ਸਚੁ ਰਾਜੇ ਸੇਈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੮੮)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸਿੱਖੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਸਿਰ ਤਲੀ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੀਸ ਭੇਟ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਕੇ ਸੀਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸਿੱਖੀ ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ੀ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਬਰ, ਜ਼ਾਲਮ, ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜੂਝਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮੇ ਅੰਦਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਭ ਹੀਲੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕਣੀ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ:

ਚੁ ਕਾਰ ਅਜ਼ ਹਮਹ ਹੀਲਤੇ ਦਰ ਗੁਜ਼ਸ਼ਤ॥

ਹਲਾਲੱਸਤ ਬੁਰਦਨ ਬ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਦਸਤ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਹੱਕ-ਸੱਚ ਦੀ ਰਾਖੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੱਲੋਂ ਲਾਏ ਗਏ ਗ਼ਲਤ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹੱਕ ਅਤੇ ਸੱਚ ਉੱਤੇ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਮਹਾਨ ਬਲੀਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਹਿੱਤ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਦਾਅ ਉੱਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਧਰਮ ਤੇ ਨਿਆਂ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕਈ ਯੁੱਧ ਵੀ ਕਰਨੇ ਪਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜੰਗੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਬਣਵਾਇਆ ਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਜੰਗ ਕੀਤੇ। ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਅੰਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਤੇ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ੧੨ ਮਈ, ੧੭੧੦ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ

ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧਾ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਧੂਲ ਚਟਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਵੀ ਜੂਝ ਮਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਰੱਖਿਆ ਸੀ:

ਦੇਹ ਸ਼ਿਵਾ ਬਰ ਮੁਹਿ ਇਹੈ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੇਂ॥

ਨ ਡਰੇਂ ਅਰ ਸੋਂ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੇਂ ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਅਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੇਂ॥

ਅਰ ਸਿੱਖ ਹੋ ਅਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕਉ ਏਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੇਂ॥

ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਧਾਨ ਬਨੈ ਅਤਿ ਹੀ ਰਨ ਮੈਂ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੇਂ॥

(ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵਾਚਿਆਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਸਾਰਥਕ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ, ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ, ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਫ਼ਕੀਰੀ, ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਅਤੇ ਅਕਾਰ ਦਾ ਅਦੁੱਤੀ ਸੰਜੋਗ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਲੌਕਿਕ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਦੋਵੇਂ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਣਡਿੱਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਉਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਵਿਚ ਜੀਵ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਵਿਚ ਸਮੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ:

ਚੜ੍ਹ ਚਕ੍ਰ ਵਰਤੀ ਚੜ੍ਹ ਚਕ੍ਰ ਭੁਗਤੇ॥

ਸੁਯੰਭਵ ਸੁਭੰ ਸਰਬਦਾ ਸਰਬ ਜੁਗਤੇ॥

ਦੁਕਾਲੰ ਪ੍ਰਣਾਸੀ ਦਿਆਲੰ ਸਰੂਪੇ॥

ਸਦਾ ਅੰਗ ਸੰਗੇ ਅਭੰਗੀ ਬਿਭੂਤੇ॥

(ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ)

ਪੁਰਾਤਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪਰਾਲੌਕਿਕ ਮੁਕਤੀ ਜਾਂ ਨਜ਼ਾਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸਨ। ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕਤੀ ਜਾਂ ਨਜ਼ਾਤ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਲ ਵਿਚਕਾਰ ਕਮਲ ਜਾਂ ਮੁਰਗਾਬੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵੀ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ

ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀ। ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸੁਖ ਮਾਣਦਿਆਂ ਵੀ ਪਰਲੋਕ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

- ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੇ॥
ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੮)
- ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਭੇਟਿਐ ਪੂਰੀ ਹੋਵੈ ਜੁਗਤਿ॥
ਹਸੰਦਿਆ ਖੇਲੰਦਿਆ ਪੈਨੰਦਿਆ ਖਾਵੰਦਿਆ ਵਿਚੇ ਹੋਵੈ ਮੁਕਤਿ॥
(ਪੰਨਾ ੫੨੨)
- ਇਹ ਲੋਕ ਸੁਖੀਏ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਹਿ ਮੇਲੇ॥
(ਪੰਨਾ ੨੯੩)

ਪੁਰਾਤਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਾਂਝ-ਵਿਹੂਣੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਜਬਰੀ ਥੋਪਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਤੇ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਭਿੰਨਤਾ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

- ਕਾਦੀ ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਮਲੁ ਖਾਇ॥ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਨਾਵੈ ਜੀਆ ਘਾਇ॥
ਜੋਗੀ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਣੈ ਅੰਧੁ॥ ਤੀਨੇ ਓਜਾੜੇ ਕਾ ਬੰਧੁ॥ (ਪੰਨਾ ੬੬੨)
- ਭਈ ਗਿਲਾਨਿ ਜਗਤ੍ਰਿ ਵਿਚਿ ਚਾਰਿ ਵਰਨਿ ਆਸ੍ਰਮ ਉਪਾਏ।
ਦਸਿ ਨਾਮਿ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਜੋਗੀ ਬਾਰਹ ਪੰਥਿ ਚਲਾਏ।
ਜੰਗਮ ਅਤੇ ਸਰੋਵੜੇ ਦਗੇ ਦਿਗੰਬਰਿ ਵਾਦਿ ਕਰਾਏ।
ਬ੍ਰਾਹਮਣਿ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰ ਕਰਿ ਸਾਸਤ੍ਰਿ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣਿ ਲੜਾਏ।
ਖਟੁ ਦਰਸਨ ਬਹੁ ਵੈਰਿ ਕਰਿ ਨਾਲਿ ਛਤੀਸਿ ਪਖੰਡ ਰਲਾਏ।
ਤੰਤ ਮੰਤ ਰਾਸਾਇਣਾ ਕਰਾਮਾਤਿ ਕਾਲਖਿ ਲਪਟਾਏ।
ਇਕਸਿ ਤੇ ਬਹੁ ਰੂਪਿ ਕਰਿ ਰੂਪਿ ਕੁਰੂਪੀ ਘਣੇ ਦਿਖਾਏ।
ਕਲਿਜੁਗਿ ਅੰਦਰਿ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਏ॥ (ਵਾਰ ੧:੧੯)
- ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਚਾਰਿ ਮਜਹਬਾਂ ਜਗਿ ਵਿਚਿ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੇ।
ਖੁਦੀ ਬਖੀਲਿ ਤਕਬਰੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣਿ ਕਰੇਨਿ ਪਿਛਾਣੇ।

ਗੰਗ ਬਨਾਰਸਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਮੱਕਾ ਕਾਬਾ ਮੁਸਲਮਾਣੇ ।
 ਸੁੰਨਤਿ ਮੁਸਲਮਾਣ ਦੀ ਤਿਲਕ ਜੰਝੂ ਹਿੰਦੂ ਲੋਭਾਣੇ ।
 ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਕਹਾਇਏ ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਦੁਇ ਰਾਹ ਭੁਲਾਣੇ ।
 ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਭੁਲਾਇ ਕੈ ਮੋਹੇ ਲਾਲਚ ਦੁਨੀ ਸੈਤਾਣੇ ।
 ਸਿਰੋ ਨ ਮਿਟੇ ਆਵਣਿ ਜਾਣੇ॥

(ਵਾਰ ੧:੨੧)

ਇਸ ਰੋਲ-ਘਚੋਲੇ ਤੇ ਖਹਿਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਮਨ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਅਲੌਕਿਕ ਅਤੇ ਦੈਵੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸਭ ਦੇ ਹਿਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਰੱਬੀ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਤੂੰ ਸਾਝਾ ਸਾਹਿਬੁ ਬਾਪੁ ਹਮਾਰਾ॥ ਨਉ ਨਿਧਿ ਤੇਰੈ ਅਖੁਟ ਭੰਡਾਰਾ॥
 ਜਿਸੁ ਤੂੰ ਦੇਹਿ ਸੁ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਵੈ ਸੋਈ ਭਗਤੁ ਤੁਮਾਰਾ ਜੀਉ॥
 ਸਭੁ ਕੋ ਆਸੈ ਤੇਰੀ ਬੈਠਾ॥ ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਤੂੰਹੈ ਵੁਠਾ॥

ਸਭੇ ਸਾਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ਤੂੰ ਕਿਸੈ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ॥ (ਪੰਨਾ ੯੭)

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਇਹ ਸਾਂਝ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਵ ਰੂਪ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸਗੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਾਂਝ ਵੀ ਦੂਜੇ ਸੰਤ-ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸਦੀਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਰਜ ਦੇ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਬਾਣੀ ਭੰਡਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਭਾਰਤ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਮੁਜੱਸਮਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਦੁੱਤੀ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ ਜੋ ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਦਾਚਾਰਕ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਅਤੇ ਅਣਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਨਤਾ ਜੇ ਇਸ ਪੁਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਰਹੇਗੀ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵੱਲ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪੁਰੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਕੋਈ ਆਗੂ, ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਤ-ਮਹਾਤਮਾ, ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਨਾ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਕਲਾਕਾਰ ਮਹਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ

ਹੈ:

- ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਕਰਮਿ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਏ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੬੪)
- ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਰਤੀ ਜਗ ਅੰਤਰਿ ਇਸੁ ਬਾਣੀ ਤੇ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਾਇਦਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੬੬)

- ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਣ ਗਾਵਾ ਜੇ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਭਾਵਾ॥

ਅੰਤਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸਬਦਿ ਸੁਹਾਵਾ॥

- ਗੁਰਬਾਣੀ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਸੁਣੀਐ ਸਾਚੈ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇਦਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੬੫)

ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਆਈ॥ ਤਿਨਿ ਸਗਲੀ ਚਿੰਤ ਮਿਟਾਈ॥

- ਦਇਆਲ ਪੁਰਖ ਮਿਹਰਵਾਨਾ॥ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਸਾਚੁ ਵਖਾਨਾ॥ (ਪੰਨਾ ੬੨੮)

ਪੁਰਾਤਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮ ਦੋਵੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਤੇ ਖੋਜੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਾਧਨਾ ਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਘਰ-ਬਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ ਭਾਵ ਉਦਾਸੀਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਡੇਰੇ, ਮੱਠ, ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ, ਜੰਗਲਾਂ ਜਾਂ ਤਪੋਵਨ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮ ਚਾਰਜ, ਗ੍ਰਿਹਸਤ, ਬਾਨਪ੍ਰਸਥ ਤੇ ਸੰਨਿਆਸ। ਜਨਮ ਤੋਂ ੨੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੀਕ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਆਸ਼ਰਮ ੨੫ ਤੋਂ ੫੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੭੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਭੀਖ ਮੰਗ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਸਿਧਾਂਤ ਦੁਨੀਆਂ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ:

ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਤਿਲੋਚਨਾ ਮੁਖ ਤੇ ਰਾਮੁ ਸੰਮ੍ਰਾਲਿ॥

ਹਾਥ ਪਾਉ ਕਰਿ ਕਾਮੁ ਸਭੁ ਚੀਤੁ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੭੫)

ਭਾਰਤੀ ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਆਸ਼ਰਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੋ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਬਾਨਪ੍ਰਸਥ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਲੋੜੇ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਚਿੰਤ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਣ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸੰਨਿਆਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ

ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਚਿਤ ਡੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਕੁਕਰਮਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ, ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣ ਤੇ ਉਦਾਸ ਰਹਿਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

- ਵਿਚੇ ਗ੍ਰਿਹ ਸਦਾ ਰਹੈ ਉਦਾਸੀ ਜਿਉ ਕਮਲੁ ਰਹੈ ਵਿਚਿ ਪਾਣੀ ਹੇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੭੦)

- ਸਚਾ ਸਬਦੁ ਸਚੁ ਮਨਿ ਘਰ ਹੀ ਮਾਹਿ ਉਦਾਸਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੦)

- ਇਸੁ ਭੇਖੈ ਥਾਵਹੁ ਗਿਰਹੋ ਭਲਾ ਜਿਥਹੁ ਕੋ ਵਰਸਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੫੮੭)

- ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਐਸੀ ਵਡਿਆਈ॥ ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਵਿਚੇ ਗਤਿ ਪਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੬੬੧)

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਵੀ ਤਾਕੀਦ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਹੀ ਮਹਾਨ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਨੂੰ ਗੰਗਾ ਜਲ ਵਰਗਾ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ:

- ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ॥ ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਭੀਖਿਆ ਕਰੈ॥

ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੇ ਸਰੀਰੁ॥ ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਗੰਗਾ ਕਾ ਨੀਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੯੫੨)

- ਅਨਦਿਨੁ ਕੀਰਤਨੁ ਕੇਵਲ ਬਖਾਨੁ॥ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮਹਿ ਸੋਈ ਨਿਰਬਾਨੁ॥

(ਪੰਨਾ ੨੮੧)

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆਪਣਾ ਚਿਤ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ, ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਇਕਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਲਾ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਵੀ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖਿੰਡੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਪਦਾਰਥ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਰਸ ਪੂਰਨ ਟਿਕਾਉ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਚੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਣ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼

ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

- ਚਉਥੈ ਪਹਰਿ ਸਬਾਹ ਕੈ ਸੁਰਤਿਆ ਉਪਜੈ ਚਾਉ॥
ਤਿਨਾ ਦਰੀਆਵਾ ਸਿਉ ਦੋਸਤੀ ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਸਚਾ ਨਾਉ॥
ਓਥੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵੰਡੀਐ ਕਰਮੀ ਹੋਇ ਪਸਾਉ॥
ਕੰਚਨ ਕਾਇਆ ਕਸੀਐ ਵੰਨੀ ਚੜੈ ਚੜਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੬)
- ਚਿੜੀ ਚੁਹਕੀ ਪਹੁ ਫੁਟੀ ਵਗਨਿ ਬਹੁਤੁ ਤਰੰਗ॥
ਅਚਰਜ ਰੂਪ ਸੰਤਨ ਰਚੇ ਨਾਨਕ ਨਾਮਹਿ ਰੰਗ॥ (ਪੰਨਾ ੩੧੯)
- ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਜੋ ਸਿਖੁ ਅਖਾਏ ਸੁ ਭਲਕੇ ਉਠਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ॥
ਉਦਮੁ ਕਰੇ ਭਲਕੇ ਪਰਭਾਤੀ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਰਿ ਨਾਵੈ॥
ਉਪਦੇਸਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਪੁ ਜਾਪੈ ਸਭਿ ਕਿਲਵਿਖ ਪਾਪ ਦੋਖ ਲਹਿ ਜਾਵੈ॥
ਫਿਰਿ ਚੜੈ ਦਿਵਸੁ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਵੈ ਬਹਦਿਆ ਉਠਦਿਆ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ॥ (ਪੰਨਾ ੩੦੫)

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜਿਉਂਤਿਆਂ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਤਿਨਾ ਗੁਰਸਿਖਾ ਕੰਊ ਹਉ ਵਾਰਿਆ ਜੋ ਬਹਦਿਆ ਉਠਦਿਆ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹਿ॥
(ਪੰਨਾ ੫੯੦)

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੇ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਤੰਡ’ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਮੰਨੇ ਹਨ। ਉਤਮ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੋਣ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਕਾਰ ਕੇਸ, ਕਛਾ, ਕੰਘਾ, ਕੜਾ, ਕਿਰਪਾਨ ਆਦਿ। ਮਧਮ ਸੰਸਕਾਰ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ, ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਟਾ, ਭਸਮ, ਜਨੇਊ ਤੇ ਕੰਠੀ ਆਦਿ। ਤੀਜੀ ਭਾਂਤ ਦੇ ਨਖਿਧ ਸੰਸਕਾਰ ਉਹ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿੰਨਣਾ, ਸੁੰਨਤ ਕਰਨਾ, ਮੁੰਡਨ ਕਰਨਾ ਆਦਿ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਉਤਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਰਹਿਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ, ਹਿਰਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਲਈ ਨਾਮ ਜਪਣਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਹਨ, ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨੀ, ਪਰ-ਇਸਤਰੀ ਗਮਨ, ਤਮਾਕੂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਕੁੱਠਾ ਖਾਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕੁਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਣ ’ਤੇ ਸਿੱਖ

ਦੰਡ ਦਾ ਭਾਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਆਤਮਿਕ ਰਿਸ਼ਤਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪਤਿਤ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਤਨਖਾਹ ਲਗਵਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਧਾਰਨ ਕਰਵਾਏ ਕਿਰਪਾਨ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜੋ ਮਹਾਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਛਹਿਰੇ ਦੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਨੰਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਕਾਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ 'ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਸਦਾ ਜਤੀ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਇਹ ਰਹਿਤ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਏਡਜ਼ ਵਰਗੀਆਂ ਮਾਰੂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕਕਾਰ ਵੀ ਉੱਤਮ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਦਾੜੀ ਅਤੇ ਕੇਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗਿਆਨਵਾਨ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ, ਸਦਾਚਾਰੀ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਤਾਜ਼ਗੀ ਵੀ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ। ਦਾੜੀ ਅਤੇ ਕੇਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਰਦਾਵੇਂਪਣ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਅਤੇ ਸਵੈਮਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿਤਾਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਸਵੱਛ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਰੱਬ ਦੀ ਭੰਨੈ ਬੇਈਮਾਨ।

ਤਥਾ

...ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥

ਕੁੱਠਾ ਮਾਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮ ਤੇ ਨਿਰਦਈ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮਾਸ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ-ਇਸਤਰੀ ਗਮਨ ਜਿੱਥੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਲਾਹਨਤ ਹੈ ਉਥੇ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਾਮ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਮਾਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਕਾਮ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਦੇਣ ਮੰਨਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤਾਂ ਪਰ-ਇਸਤਰੀ ਗਮਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਵਰਜਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੰਨਿਆਸ ਧਾਰਨ ਦਾ ਖੰਡਨ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੰਨਿਆਸੀ, ਉਦਾਸੀ, ਬੈਰਾਗੀ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗਣ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪੂਰਾ ਸੰਜਮੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

- ਹਾਥ ਕਮੰਡਲੁ ਕਾਪੜੀਆ ਮਨਿ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਉਪਜੀ ਭਾਰੀ॥

ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਜਿ ਕਰਿ ਕਾਮਿ ਵਿਆਪਿਆ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ ਪਰ ਨਾਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੧੩)

- ਘਰ ਕੀ ਨਾਰਿ ਤਿਆਗੈ ਅੰਧਾ॥ ਪਰ ਨਾਰੀ ਸਿਉ ਘਾਲੈ ਧੰਧਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੬੪)

- ਜਿਉ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਅਲਿਪਤੋ ਵਰਤੈ ਤਿਉ ਵਿਚੇ ਗਿਰਹ ਉਦਾਸੁ॥

(ਪੰਨਾ ੯੪੯)

- ਸਚੁ ਸੰਜਮੁ ਕਰਣੀ ਸੋ ਕਰੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਪਰਗਾਸੁ॥

(ਪੰਨਾ ੨੬)

- ਕਬੀਰ ਜਉ ਗ੍ਰਿਹੁ ਕਰਹਿ ਤ ਧਰਮੁ ਕਰੁ ਨਾਹੀ ਤ ਕਰੁ ਬੈਰਾਗੁ॥

ਬੈਰਾਗੀ ਬੰਧਨੁ ਕਰੈ ਤਾ ਕੋ ਬਡੋ ਅਭਾਗੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੭੭)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਮਾਕੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਸ਼ੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੈਂਸਰ ਵਰਗੀਆਂ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਸਹੇੜਦੇ ਹਨ। ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਮੰਦੀ ਹਵਾੜ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤਮਾਕੂ ਅਤੇ ਏਡਜ਼ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲਾਹਨਤਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਭੰਗ ਅਫੀਮ ਪੋਸਤ ਮੱਦ, ਉਤਰ ਜਾਏ ਪ੍ਰਭਾਤ।

ਨਾਮ ਖੁਮਾਰੀ ਨਾਨਕਾ, ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ ਦਿਨ ਰਾਤ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਸੰਸਕਾਰ ਜਾਂ ਮਨਾਹੀਆਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਆਰਥਿਕ, ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਮਝ ਕੇ ਨਕਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਪੱਖੀ ਮਹੱਤਵ ਸਦਾ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗਾ। ਸਗੋਂ ਅੱਜ ਦੇ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੋਰ ਵਧਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਚੌਧਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਲਿਖ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਹਿਤਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਅਸੂਲ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਤੇ-ਸਿਧ ਹੀ ਆਦਰਸ਼ਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਚੌਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

੧) ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਾਬ ਕਦੀ ਨ ਪੀਵੇ।

੨) ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਕੰਨਿਆ ਨਾ ਮਾਰੇ, ਕੁੜੀਮਾਰ ਨਾਲ ਨਾ ਵਰਤੇ।

੩) ਕੰਨਿਆ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਾ ਖਾਵੇ।

ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਅੱਜ ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰਨ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਏ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਜੰਮਣਾ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਸਮਾਜ ਲਈ ਇਕ ਭਾਰੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਅਤਿ ਘਾਤਕ ਤੇ ਮਾਰੂ ਨਸ਼ੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘਰ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਇਕ ਸਟੇਟਸ ਸਿੰਬਲ ਅਤੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਆਵੱਸ਼ਕ ਅੰਗ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮਾਣੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ ਬਣ ਕੇ ਚੰਬੜ ਗਈ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

- ਦੁਰਮਤਿ ਮਦੁ ਜੋ ਪੀਵਤੇ ਬਿਖਲੀ ਪਤਿ ਕਮਲੀ॥

ਰਾਮ ਰਸਾਇਣਿ ਜੋ ਰਤੇ ਨਾਨਕ ਸਚ ਅਮਲੀ॥ (ਪੰਨਾ ੩੯੯)

- ਜਿਤੁ ਪੀਤੈ ਖਸਮੁ ਵਿਸਰੈ ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥

ਝੂਠਾ ਮਦੁ ਮੂਲਿ ਨ ਪੀਚਈ ਜੇ ਕਾ ਪਾਰਿ ਵਸਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੫੫੪)

ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਹ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, “ਗੁਰ ਕਾ ਸਿੱਖ ਮਟ, ਬੁਤ, ਤੀਰਥ, ਦੇਵੀ, ਬਰਤ, ਪੂਜਾ, ਅਰਚਨਾ, ਮੰਤ੍ਰ, ਜੰਤ੍ਰ, ਪੀਰ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਪੁੱਛਣਾ, ਸੁਖਣਾ, ਤਰਪਨ, ਗਾਯਤਰੀ ਕਿਤੇ ਵਲ ਚਿਤ ਦੇਵੈ ਨਾਹੀਂ।” ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਨਿਖੇਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਡਿਤਾਂ, ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਬਰਤਾਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

- ਪੰਡਿਤ ਵਾਚਹਿ ਪੋਥੀਆ ਨਾ ਬੂਝਹਿ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਅਨ ਕਉ ਮਤੀ ਦੇ ਚਲਹਿ ਮਾਇਆ ਕਾ ਵਾਪਾਰੁ॥

ਕਥਨੀ ਝੂਠੀ ਜਗੁ ਭਵੈ ਰਹਣੀ ਸਬਦੁ ਸੁ ਸਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੫੬)

- ਏਕਾਦਸੀ ਨਿਕਟਿ ਪੇਖਹੁ ਹਰਿ ਰਾਮੁ॥ ਇੰਦ੍ਰੀ ਬਸਿ ਕਰਿ ਸੁਣਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ॥

ਮਨਿ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਬ ਜੀਅ ਦਇਆ॥ ਇਨ ਬਿਧਿ ਬਰਤੁ ਸੰਪੂਰਨ ਭਇਆ॥

(ਪੰਨਾ ੨੯੪)

- ਵਰਤ ਨ ਰਹਉ ਨ ਮਹ ਰਮਦਾਨਾ॥ ਤਿਸੁ ਸੇਵੀ ਜੋ ਰਖੈ ਨਿਦਾਨਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੩੬)

ਲਖ ਜਪ ਤਪ ਲਖ ਸੰਜਮਾਂ ਹੋਮ ਜਗ ਲਖ ਵਰਤ ਕਰੰਦੇ।...

ਗੁਰੂ ਸਿਖੀ ਸੁਖੁ ਤਿਲੁ ਨ ਲਹੰਦੇ॥

(ਵਾਰ ੨੮:੧੮)

“ਅੱਖਾਂ ਕਾ, ਜਿਹਬਾ ਕਾ, ਸਰਵਣੋਂ ਕਾ, ਹਥੋਂ ਕਾ, ਪੈਰੋਂ ਕਾ, ਇੰਦਰੀ ਕਾ, ਏਹ ਬਰਤ ਰਖੇ। ਜੋ ਅੱਖੀਆਂ ਕਰ ਪਰ ਤ੍ਰਿਯਾ ਪਰ ਦਰਬ ਨ ਦੇਖੈ। ਜਿਹਬਾ ਕਰ ਮਿਥਿਆ ਨ ਬੋਲੇ। ਨਿੰਦਿਆ ਨਾ ਕਰੇ ਅਰ ਬਹੁਤਾ ਸਵਾਦ ਨ ਚਖੇ ਜੋ ਸਹਜ ਮੈ ਆਵੈ ਸੋ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰੇ। ਪਰ ਤ੍ਰਿਯਾ ਨੂੰ ਹਥ ਨਾ ਲਾਏ। ਪੈਰਾ ਕਰ ਬੁਰੇ ਕਰਮ ਨੂੰ ਨਾ ਧਾਏ। ਇੰਦਰੀ ਕੋ ਸਿਵਾਇ ਆਪਨੀ ਇਸਤਰੀ ਸਪਰਸ਼ ਨ ਦੇਇ।”

(ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਗ੍ਰੰਥ)

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਨ, ਬਸਤਰ, ਘਰ ਆਦਿ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਥ ਕਰਕੇ ਛੱਡ ਵੀ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਕਦੇ ਬਚਾਅ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਭਟਕਦਾ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਵੀ ਝੱਲੇਗਾ ਅਸਲ ਤਿਆਗ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

ਤਿਆਗਨਾ ਤਿਆਗਨੁ ਨੀਕਾ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਤਿਆਗਨਾ॥

ਮਾਗਨਾ ਮਾਗਨੁ ਨੀਕਾ ਹਰਿ ਜਸੁ ਗੁਰ ਤੇ ਮਾਗਨਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੧੮)

ਅਰਦਾਸ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਹੈ। ਅਰਦਾਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਲਈ, ਕਾਰਜ ਦੀ ਆਰੰਭਤਾ ਲਈ ਤੇ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖਸ਼ਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਰਦਾਸ ਸੰਗਤੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਿੱਜੀ ਵੀ। ਸੰਗਤੀ ਅਰਦਾਸ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਅਤੇ ਮਨੋਰਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਹਨ:

- ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਕਰੇ ਆਪਿ ਆਪੇ ਆਣੈ ਰਾਸਿ॥

ਤਿਸੈ ਅਗੈ ਨਾਨਕਾ ਖਲਿਇ ਕੀਚੈ ਅਰਦਾਸਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੯੩)

- ਕੀਤਾ ਲੋੜੀਐ ਕੰਮੁ ਸੁ ਹਰਿ ਪਹਿ ਆਖੀਐ॥

ਕਾਰਜੁ ਦੇਇ ਸਵਾਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੁ ਸਾਖੀਐ॥

(ਪੰਨਾ ੯੧)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਥਾਂ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ:

ਜਗਤੁ ਜਲੰਦਾ ਰਖਿ ਲੈ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ॥

ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ ਤਿਤੈ ਲੈਹੁ ਉਬਾਰਿ॥

(ਪੰਨਾ ੮੫੩)

ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਚੇਤੰਨਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ ਗਈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਵੀ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਆਰੰਭ ਹੋਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਬੰਨ੍ਹੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਲਿੱਪੀ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਅੱਜ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਢੁੱਕਵੀਂ ਲਿੱਪੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਘਰਿ ਘਰਿ ਮੀਆ ਸਭਨਾਂ ਜੀਆਂ ਬੋਲੀ ਅਵਰ ਤੁਮਾਰੀ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੯੧)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿੱਠੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਿੱਠਤ ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਸਭ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮਿੱਠਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

— ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚੁ ਨਾਇ ਭਾਖਿਆ ਭਾਉ ਅਪਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੨)

— ਮਿਠ ਬੋਲੜਾ ਜੀ ਹਰਿ ਸਜਣੁ ਸੁਆਮੀ ਮੋਰਾ॥

ਹਉ ਸੰਮਲਿ ਥਕੀ ਜੀ ਓਹੁ ਕਦੇ ਨ ਬੋਲੈ ਕਉਰਾ॥ (ਪੰਨਾ ੭੮੪)

— ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੩)

— ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੪੭੦)

ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਸੰਤ ਕੇ ਨਿੰਦਕ, ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਅਤੇ ਲੂਣ-ਹਰਾਮੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

— ਨਰਕ ਘੋਰ ਬਹੁ ਦੁਖ ਘਣੇ ਅਕਿਰਤਘਣਾ ਕਾ ਥਾਨੁ॥ (ਪੰਨਾ ੩੧੫)

— ਮਨਮੁਖ ਲੂਣ ਹਾਰਾਮ ਕਿਆ ਨ ਜਾਣਿਆ॥

ਬਧੇ ਕਰਨਿ ਸਲਾਮ ਖਸਮ ਨ ਭਾਣਿਆ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੩)

- ਦੁਸਟਾ ਨਾਲਿ ਦੋਸਤੀ ਨਾਲਿ ਸੰਤਾ ਵੈਰੁ ਕਰੰਨਿ॥
ਆਪਿ ਡੁਬੇ ਕੁਟੰਬ ਸਿਉ ਸਗਲੇ ਕੁਲ ਡੋਬੰਨਿ॥੫॥
ਨਿੰਦਾ ਭਲੀ ਕਿਸੈ ਕੀ ਨਾਹੀ ਮਨਮੁਖ ਮੁਗਧ ਕਰੰਨਿ॥
ਮੁਹ ਕਾਲੇ ਤਿਨ ਨਿੰਦਕਾ ਨਰਕੇ ਘੋਰਿ ਪਵੰਨਿ॥

(ਪੰਨਾ ੭੫੫)

ਅਕ੍ਰਿਤਘਣਾਂ ਦੀ ਘ੍ਰਿਣਿਤ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ
ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਵੀ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਦੇ ਭਾਰ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮਤਾ
ਮੰਨਦੀ ਹੈ:

ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਰੇ ਪਰਬਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਖਹੰਦੇ ।
ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਰੇ ਕੋਟ ਗੜ੍ਹ ਘਰ ਬਾਰ ਦਸੰਦੇ ।
ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਰੇ ਸਾਇਰਾਂ ਨਦ ਵਾਹ ਵਹੰਦੇ ।
ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਰੇ ਤਰੁਵਰਾਂ ਫਲ ਸੁਫਲ ਫਲੰਦੇ ।
ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਰੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਅਣਗਿਣਤ ਫਿਰੰਦੇ ।

ਭਾਰੇ ਭੁਈਂ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਮੰਦੀ ਹੂ ਮੰਦੇ॥

(ਵਾਰ ੩੫:੮)

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਮਨ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਹਲੀਮੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉੱਤਮ
ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

- ਸੁਖੀ ਬਸੈ ਮਸਕੀਨੀਆ ਆਪੁ ਨਿਵਾਰਿ ਤਲੇ॥

ਬਡੇ ਬਡੇ ਅਹੰਕਾਰੀਆ ਨਾਨਕ ਗਰਬਿ ਗਲੇ॥

(ਪੰਨਾ ੨੭੮)

- ਹੋਹੁ ਰੇਨ ਤੂ ਸਗਲ ਕੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਤਉ ਅਨਦ ਮੰਗਲ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ॥

(ਪੰਨਾ ੬੧੪)

- ਹਮ ਨਹੀ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀ ਕੋਇ॥ ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕੁ ਤਾਰੇ ਸੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੭੨੮)

ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਕੱਢ ਸਕਦੇ
ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਡਭਾਗੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਰਗੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ
ਚੰਦਨ ਬਿਰਛ ਉੱਗਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਤਨਾ
ਵਿਸ਼ਾਲ, ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ
ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ
ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ
ਭਾਈਚਾਰਾ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਓ! ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਦਗੁਣ ਭਰਪੂਰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ
ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੀਏ।

ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ : ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ

—ਡਾ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ*

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ‘ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਧਾਰਸ਼ਿਲਾ’ ਉੱਪਰ ਹੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ:

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ॥

ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਦੂਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮੱਲੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ’ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ “ਭਾਈ ਮੱਲੂ! ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ-ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ।” ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ‘ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਣ ਕਬੂਲ ਜੀਵਣੁ ਕੀ ਛਡਿ ਆਸ’ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਜੇ ਸ਼ਸਤਰ ਦਾ ਵਾਰ ਸਹਿੰਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਪਰਮ-ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤਪ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।’ ਇਸੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੋਲ ਆਏ ਮਹਿਮਾਨ ਲਈ ‘ਦੇਗ’ ਅਤੇ ਸਿਰ ਫਿਰੇ ਆਕੀ ਲਈ ‘ਤੇਗ’ ਹਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਘਰ ਸਦਾ ਤਿਆਰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪ ਤੇ ਫਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਲਹਿਰ ’ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰਿਆ।

ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਜੂਝਦੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੀ। ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁੱਸੇ ਜਾਂ ਕ੍ਰੋਧ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਦਲਾਖੋਰੀ ਵਾਲੀ। ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕੱਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ, ਸਗੋਂ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸੱਚ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲਾ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ, ਸਦਾ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਜੇਕਰ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਜੂਝਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਪੱਗ ਉਤਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਨ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ— “ਐ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼! ਆਪਣੀ ਪੱਗ ਸੰਭਾਲ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ

* ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਖੇਤਰੀ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ-੧੪੩੫੨੧

ਇੱਜ਼ਤ ਲਾਹੁਣ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ” ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ ਵੀ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਨਿਗੂ ਨਾਲ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਸਨ। ਔਰਤ, ਬੱਚੇ ਜਾਂ ਬਿਰਧ ਉੱਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਸਿੰਘ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਣ ਵਿਚ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਵਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾ ਅੜ ਸਕਿਆ, ਦਸ-ਦਸ ਲੱਖ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਖਾ-ਖਾ ਕੇ ਭੱਜੇ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫਤਹਿ ਹੋਈ। ਆਕੀਆਂ, ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ‘ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਫੌਜ’ ਦੇ ਬੋਲ-ਬਾਲੇ ਹੋਏ।

ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲੁਕੀ-ਛਿਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਪ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਹਨ ਹੀ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਖਾਨਦਾਨ ਹੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵੇ, ਐਸੀ ਸ਼ਹੀਦ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਸ਼ਹੀਦ ਮਾਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹੀਦ ਪਤੀ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ),

ਸ਼ਹੀਦ ਪੁੱਤਰ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ),

ਸ਼ਹੀਦ ਭਰਾ (ਮਾਮਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਦ ਜੀ),

ਨਣਾਨ (ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ) ਦੇ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਹੀਦ (ਨਦੋਤਰੇ)

ਬਾਬਾ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਜਤੀ ਮੱਲ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਸਹਾਰੀ ਚੰਦ ਜੀ।

ਇਸ ਸ਼ਹੀਦੀ ਖਾਨਦਾਨ (ਵੰਸ਼) ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਐਸੀ ਸ਼ਹੀਦ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੬੨੭ ਈ. ਨੂੰ ਭਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਜਲੰਧਰ ਨੇੜੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਨੌਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ, ਧਰਮ ਹੇਤ ਮਹਾਨ ਸਾਕਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਡੋਲੀ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰ ’ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ, “ਗੁਜਰੀ! ਪਤੀ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜਾਣ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰੀਂ, ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ। ”

ਪਤਿ ਸਮ ਈਸ ਪਛਾਨ ਕੈ, ਹੇ ਪੁੱਤਰੀ ਕਰ ਸੇਵ।

ਪਤਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜਾਨੀਐ, ਔਰ ਤੁਛ ਲਖ ਏਵ।

(ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ)

ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਤੇ ਪਿਤਾ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, “ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀਓ! ਗਰੀਬ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖਿਓ। ਗੁਰੂ (ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ) ਦੇ ਘਰੋਂ ਸਦਾ ਨਿੱਘ ਹੀ ਆਵੇ, ਸੇਕ ਨਾ ਆਵੇ। ”

ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਲੰਮਾ ਕੱਦ, ਸੁੰਦਰ ਨੈਣ,

ਹੱਸਮੁਖ ਚਿਹਰਾ, ਬੋਲ ਮਿੱਠੇ-ਮਿੱਠੇ, ਅਵਾਜ਼ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੀ, ਮਨ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ, ਸ਼ਰਮ ਲੱਜਾ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਮੂਰਤ ਸਨ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪ ਜੀ ਸੱਸ, ਸਹੁਰੇ ਅਤੇ ਘਰ ਆਈ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਐਸਾ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਏ ਨੂੰ ਅਜੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਜੰਗ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਲੜਨੀ ਪਈ। ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਆਈ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ, ਮਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਪਤੀ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੂਬ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਐਸੀ ਧਰਮ, ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ, ਮਾਤਾ ਜੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ, ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਵਿਖੇ ਆ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਵਿਖੇ ਜੋ ਤਿਆਗ, ਸੰਜਮ, ਸੇਵਾ, ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ (ਲੱਗਭਗ ੨੧ ਸਾਲ) ਕੀਤਾ, ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਮਿਲਣੀ ਕਠਿਨ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਬੰਦਗੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ‘ਬਚਿਤਰ ਨਾਟਕ’ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਤਾਤ ਮਾਤ ਮੁਰ ਅਲਖ ਅਰਾਧਾ॥ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਜੋਗ ਸਾਧਨਾ ਸਾਧਾ॥

ਤਿਨ ਜੋ ਕਰੀ ਅਲਖ ਕੀ ਸੇਵਾ॥ ਤਾਤੇ ਭਏ ਪ੍ਰਸੰਨ ਗੁਰਦੇਵਾ॥

ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਅਰਜ਼ੋਈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡ ਕੇ, ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਰਹਿਣਾ, ਹਰ ਦੁੱਖ-ਸੁਖ ਨੂੰ ਸਮ (ਬਰਾਬਰ) ਕਰਕੇ ਜਾਣਨਾ, ਇਕ ਔਰਤ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸੀਸ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿੱਚੋਂ ਉਠਾ ਕੇ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਕੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀਸ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ‘ਗੁਰੂ-ਪਤੀ’ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਚਨ ਕਹੇ, ‘ਤੁਹਾਡੀ ਨਿਭ ਆਈ, ਇਹ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਕਿ ਮੇਰੀ ਵੀ ਨਿਭ ਜਾਏ!’ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਥਰੂ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਗ਼ਮ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਮੱਥੇ ਤੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ‘ਖੰਡੇ ਕੀ ਪਾਹੁਲ’ ਅਤੇ ‘ਖਾਲਸਾ ਸਿਰਜਣਾ

ਵੇਲੇ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸੀਸ ਮੰਗਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਅਤੇ ਮਸੰਦ ਚੌੜ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਪਾਸ ਫਰਿਆਦੀ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ (੧੭੦੦ ਈ.) ਜਿੱਤ ਕੇ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਏ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ, ਨਿੱਘਾ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿੱਤੀ।

ਗੰਗੂ ਰਸੋਈਏ ਨੇ ਜਦੋਂ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਕਰ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਧਨ ਹੀਰਿਆਂ ਆਦਿ ਵਾਲੀ ਗਠੜੀ ਲੁਕਾ ਲਈ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਠਹੁੰਮੇ ਨਾਲ ਗੰਗੂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ, “ਗੰਗੂ! ਤੂੰ ਇੰਜ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ, ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਉਂਝ ਮੰਗ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਕਿਹੜੀ ਮੈਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦੇਣੀ ਸੀ?”

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਬੇ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਲੈਣ ਲਈ ਆਏ ਸਿਪਾਹੀ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ, ਛੋਟੇ ਪੋਤਰਿਆਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਮੁਖੜੇ ਧੋਤੇ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਦਸਤਾਰਾਂ ਸਜਾਈਆਂ ਤੇ ਕਿਹਾ “ਬੇਟਾ! ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋ। ਕਿਸੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਝੁਕਾਉਣਾ; ਗੱਜ ਕੇ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਉਣੀ, ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵੀ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ, ਕਿਤੇ ਪਿਉ-ਬਾਬੇ ਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਲਾਜ ਨਾ ਲੱਗੇ!” ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਤਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਚਿਣੇ ਗਏ ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸੀ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ, ਆਪਣੀ ਸਮਾਧੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ।

ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੀ ਸਸਕਾਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਵਾਲੀ ਥਾਂ, ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ (ਸਰਹਿੰਦ) ਵਿਖੇ ੨੮ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੦੪ ਈ. ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਵਰਗੀ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦ ਅਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਾਲੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਜੋ ਆਪਣਾ ਆਪ, ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਖਾਨਦਾਨ ਅਰਥਾਤ ਪਤੀ, ਪੁੱਤਰ, ਪੋਤਰੇ, ਭਰਾ ਅਤੇ ਨਦੇਤਰੇ ਦੇਸ਼-ਧਰਮ ਹਿੱਤ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤ

—ਡਾ. ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ*

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸ਼ਹੀਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦਾ ਵਡਮੁੱਲਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਜਿਉਂਦੀ-ਜਾਗਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਹੱਕ-ਸੱਚ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸ਼ਾਲ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਦੁੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਮਾਣ-ਮੱਤਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਣਗਿਣਤ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲੂੰ-ਕੰਡੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਕ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਅਨੁਸਾਰ, “ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਚੇਤੰਨ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਸਿਰਜੇ ਤੇ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਜ਼ੋਹਰ ਸਨ ਜੋ ਕੌਮ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਫ਼ਖਰ ਬਣੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ, ਗੁਰੂ-ਦਾਦਾ, ਗੁਰੂ-ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾਮ-ਰੰਗ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਸੀ।”

ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਰ ਸਾਲ ਦਸੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ-ਜਗਤ ਨੇ ਦਸੰਬਰ, ੨੦੦੪ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮਨਾਈ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ੨੨ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ੨੭ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੪ ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਵਿਸ਼ਵ-ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਬੇਸ਼ੱਕ ਤਿੰਨ ਸਦੀਆਂ ਬੀਤ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਹਰ ਸਾਲ ਲੱਖਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਭਾਰੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਲਹੂ-ਭਿੱਜੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ

* ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਸੁਲਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ-੧੪੭੦੦੧

ਤੇ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਲੰਗਰ ਤੇ ਛਬੀਲਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਰਲੇ ਲੈਂਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਅਕੀਦਤ ਦੇ ਫੁੱਲ ਭੇਟ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਤਕ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

ਸ਼ਹੀਦੋਂ ਕੀ ਕਤਲਗਾਹ ਸੇ ਕਿਆ ਬੇਹਤਰ ਕਾਬਾ?

ਸ਼ਹੀਦੋਂ ਕੀ ਖਾਕ ਪੇ ਤੋ ਖੁਦਾ ਭੀ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਤਾ ਹੈ।

ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਜਾਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। **ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ:** ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ-ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕ੍ਰਮਵਾਰ-ਸੰਨ ੧੬੮੭, ੧੬੮੯, ੧੬੯੬ ਅਤੇ ੧੬੯੯ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ 'ਬਾਬਾ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਘੋੜ-ਸਵਾਰੀ, ਤੀਰ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਨੇਜ਼ੇ ਆਦਿ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ।

ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦੇਵ ਦਾਸ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਫਰਿਆਦ ਕਰਨ ਆਇਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਨਵ-ਵਿਆਹੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਬੱਸੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਜਾਂਦਿਆਂ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਕੇ ਬੱਸੀ ਦੇ ਪਠਾਨ ਜ਼ਾਬਰ ਖਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜ਼ਾਬਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੧੦੦ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜ਼ਾਬਰ ਖਾਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਿਆ। ਬੂਹਾ ਤੋੜ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਜ਼ਾਬਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੂੰ ਪਠਾਣ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ। ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਫਰਿਆਦੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੁਕਰਮੀ ਜ਼ਾਬਰ ਖਾਂ ਦੇ

ਨੀਚ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਰੜੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਜੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਇਸ ਕਰਨਾਮੇ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਚਾਰਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤੀ।

ਆਓ ਜਾਣੀਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਹੋਇਆ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਬਖਸ਼ਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਕੱਠ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੀ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ 'ਆਪੇ ਗੁਰ ਚੇਲਾ' ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਚਲਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜੇ। ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਬਾਟੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਅਖੌਤੀ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤਾਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖੱਤਰੀਆਂ ਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅੱਖ ਨਾ ਭਾਇਆ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਲਾਈ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਤੇ ਧਰਮ ਲਈ ਅਤੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਮਝਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਦਰ-ਖਾਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨਸੂਬੇ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ, ਇਸ ਲਈ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਵੀ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ ਇਸ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਰਲ ਕੇ ਕਰਨ ਲਈ ਫੌਜ ਭੇਜੀ ਜਾਵੇ। ਨਵਾਬ ਨੇ ਪੈਦੇ ਖਾਂ ਤੇ ਦੀਨਾ ਬੇਗ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ੧੦ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ੨੦ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪੈਦੇ ਖਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਦੀਨਾ ਬੇਗ ਵੀ ਫੱਟੜ ਹੋਣ 'ਤੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਤਿੱਤਰ ਹੋ ਗਈ।

ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਹੋਰ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਬਣਾਈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅੰਦਰ ਰਸਦ-ਪਾਣੀ ਜਾਣੇ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹਾਰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ

ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਲੰਬੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਓ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਰਈਅਤ ਬਣ ਕੇ ਤੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹੋ ਅਤੇ ਟਕੇ ਭਰੋ।” (ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ ੪੧੪) ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਹੋਰ ਰਾਜਿਆਂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁੱਜਰਾਂ ਤੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਲਿਆ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋੜਨ ਲਈ ਮਸਤ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਭੇਜਿਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਨੇਜ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਧਦਾ ਹੋਇਆ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਭਾਜੜਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ।

ਹੁਣ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਤੇ ਮਦਦ ਲਈ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਪਰ ਤੁਰੰਤ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਹਰਾਏ ਬਗੈਰ ਜੰਗ ਬੰਦ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰੀ ਫੌਜ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਫੌਜ 'ਤੇ ਮੁਲਖਈਆ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੧੦ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਬੀਰਤਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਈ ਜ਼ੋਹਰ ਵਿਖਾਏ। ਲਗਭਗ ੬ ਮਹੀਨੇ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਪਰ ਹਾਰ-ਜਿੱਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦੀ ਇਕ ਚਾਲ ਸੋਚੀ। ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਇਕ ਮੌਲਵੀ ਨੂੰ ਜਾਮਨ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੀਤਾ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਚਾਹੁਣ ਚਲੇ ਜਾਣ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਨੀਅਤ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਪਰਖਣ ਲਈ ਕੁਝ ਗੱਡੇ ਕੂੜ-ਕਬਾੜ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ, ਉੱਪਰ ਰੋਸ਼ਮੀ ਚਾਦਰਾਂ ਪਾ ਕੇ ਤੌਰ ਦਿੱਤੇ। ਲਾਲਚੀ ਮੁਗਲ ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਖਜ਼ਾਨਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੋ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਗਏ ਪਰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਦੀ ਪੋਲ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਭੁੱਲ ਲਈ ਮਾਫ਼ੀਨਾਮਾ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਜਾਓ। ਤੁਹਾਡੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਅਮਨ-ਅਮਾਨ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾਇਓ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ

ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਣਾ।”

ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡਣਾ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ: ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਤੇ ਖੇਚਲ ਕਰਕੇ ਥੱਕੇ ਪਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਮਨਾ ਲਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਕਹਿਣ ਤੇ ੬ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ (੨੦ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੦੪ ਈਸਵੀ) ਦੀ ਠੰਢੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਰਵਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰੋਪੜ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਭੁਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਤੇ ਵਰ੍ਹਦੇ ਮੀਂਹ ਵਿਚ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਘਮਸਾਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਿਤਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਲਾਇਆ। ਉਪਰੰਤ ਸਰਸਾ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜ ਨੂੰ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਬਾਕੀ ਦਾ ਸੰਗ ਨਦੀ ਵਿਚ ਠਿੱਲ੍ਹ ਪਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਦੀ ਜ਼ੋਰਾਂ ’ਤੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਕਾਵਿ-ਗ੍ਰੰਥ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸੰਗ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜ ਗਏ। ਰਸੋਈਏ ਗੰਗੂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਖੇੜੀ (ਸਹੇੜੀ) ਚਲੇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਰੋਪੜ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਆਪ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ੪੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਇਥੇ ਚੌਧਰੀ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਇਕ ਗੜ੍ਹੀਨੁਮਾ ਕੱਚੀ ਹਵੇਲੀ ਸੀ। ਵਾਹੋ-ਦਾਹੀ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਪੱਖੋਂ ਮੋਰਚਾਬੰਦੀ ਕਰ ਲਈ।

ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ: ਜਦੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ੧੦ ਲੱਖ ਫੌਜ ਨਾਲ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਸੈਨਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮਰਜੀਵਤੇ ੪੦ ਸਿੱਖ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਗੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਤੀਰ ਮੁੱਕਣ ’ਤੇ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ੫-੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਲਈ ਮੈਦਾਨੇ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਭੇਜਣ ਲੱਗੇ, ਜੋ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਨਾਲ ਵੈਰੀਆਂ ’ਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਜਦੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਸਿੰਘਾਂ

ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੜ੍ਹੀ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਨ। ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨੇ-ਜੰਗ ਲਈ ਤੋਰਿਆ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਏ ਕਿ ਵੈਰੀ-ਦਲ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ 'ਅੱਲਾ-ਅੱਲਾ' ਪੁਕਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਆਖਰੀ ਦਮ ਤਕ ਜੂਝਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਜਾਮ ਪੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਵੀਰ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਇਸ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਾਇਰ ਜੋਗੀ ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ:

‘ਇਸ ਵਕਤ ਕਹਾ ਨੰਨ੍ਹੇ ਸੇ ਮਾਸੂਮ ਪਿਸਰ ਨੇ:-

ਰੁਖਸਤ ਹਮੇਂ ਦਿਲਵਾਉ ਪਿਤਾ, ਜਾਏਂਗੇ ਮਰਨੇ!

ਭਾਈ ਸੇ ਬਿਛੜ ਕਰ ਹਮੇਂ ਜੀਣਾ ਨਹੀਂ ਆਤਾ।

ਸੋਨਾ ਨਹੀਂ, ਖਾਨਾ ਨਹੀਂ, ਪੀਨਾ ਨਹੀਂ ਭਾਤਾ!’

ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਉੱਤਰ:

- ‘ਮਰਨੇ ਸੇ ਕਿਸੀ ਯਾਰ ਕੋ ਹਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਾ।

ਫਰਜ਼ੰਦਿ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਕੋ ਹਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਾ।

ਖੁਸ਼ਨੂਦੀਇ ਕਰਤਾਰ ਕੋ ਹਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਾ।

ਅਬ ਦੇਖੀਏ ਸ਼ੁਕਾਰ ਕੋ ਹਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਾ।

ਤੁਮ ਕੋ ਭੀ ਇਸੀ ਰਾਹ, ਮੇਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰੇਂਗੇ!

ਸਦ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਹਮ ਭੀ ਕਭੀ ਖੰਜਰ ਸੇ ਮਰੇਂਗੇ!!

- ਲੋ ਜਾਓ, ਸਿਧਾਰੋ! ਤੁਮ੍ਹੇਂ ਕਰਤਾਰ ਕੋ ਸੌਂਪਾ।

ਸਿੱਖੀ ਕੋ ਉਭਾਰੋ, ਤੁਮ੍ਹੇਂ ਕਰਤਾਰ ਕੋ ਸੌਂਪਾ!

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਬ ਜੰਗ ਕੀ, ਹਿੰਮਤ ਤੁਮ੍ਹੇਂ ਬਖਸ਼ੇਂ।

ਪਿਆਸੇ ਹੋ ਜਾਤ, ਜਾਮਿ-ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੁਮ੍ਹੇਂ ਬਖਸ਼ੇਂ!'

ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਅਸੀਸ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਤੋਰਿਆ। ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦਿਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ

ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਵੇਖੇ ਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ ਹਨ ਤੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਸ ਹੋਏ ਹਨ। ਤੇਰੀ ਅਮਾਨਤ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। “ਹੈ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਹਿਬਰ ਦੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿੱਖ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ?” (ਖ਼ੂਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ, ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਪੰਨਾ ੨੮) ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ੮ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ (੨੨ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੦੪) ਨੂੰ ਹੋਈਆਂ। “ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਐਸੀ ਉਦਾਹਰਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਜਿੱਥੇ ੪੦-੫੦ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ‘ਸਵਾ ਲਾਖ ਸੇ ਏਕ ਲੜਾਊ’ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਇਆ।” (ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਫੁਲਵਾੜੀ, ਦਸੰਬਰ ੨੦੦੦, ਪੰਨਾ ੧੫)

ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ: ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਉਪਰੰਤ ਦੋਵੇਂ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਗੰਗੂ ਰਸੋਈਏ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸਹੇੜੀ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਸਨ ਤਾਂ ਗੰਗੂ ਦੀ ਨੀਯਤ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਜੇਵਰਾਂ ਅਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਵਾਲੀ ਥੈਲੀ ਖਿਸਕਾ ਲਈ। ਸਵੇਰ ਹੋਣ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਨਮਕ-ਹਰਾਮ ਗੰਗੂ ਸਾਫ਼ ਮੁੱਕਰ ਗਿਆ। ਸਗੋਂ ਸੱਚਾ ਬਣਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਕੂਮਤ ਕੋਲੋਂ ਇਨਾਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੰਗੂ ਦੀ ਬਦਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਨੰਨੇ-ਮੁੰਨੇ ਬੇਦੋਸ਼ੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪੋਹ ਮਹੀਨੇ ਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਦਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਠੰਢੇ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦਸੰਬਰ ਦੀ ਬਰਫ ਵਰਗੀ ਠੰਢੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਘੁੱਟ-ਘੁੱਟ ਕੇ ਗਰਮਾਉਂਦੀ ਤੇ ਸੁਆਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾ-ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੀਰਤਾ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਭਰਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਡੋਲ ਨਾ ਜਾਣ। ਸਵੇਰੇ ਦਾਦੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਕੇ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ। ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਬੱਚੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਤੋਂ ਕਦੀ ਈਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ। ਉਸ ਦਾਦੇ ਦੇ ਪੋਤੇ ਹੋ ਜਿਸ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਵੇਖਿਓ, ਕਿਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਡਰਾਵਿਆਂ ਜਾਂ ਲਾਲਚ ਕਾਰਨ ਧਰਮ

ਵੱਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਾ ਵਿਖਾ ਜਾਇਓ!” ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਹੌਂਸਲੇ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ: ‘ਧੰਨਯ ਭਾਗ ਹਮਰੇ ਹੈਂ ਮਾਈ। ਧਰਮ ਹੇਤ ਤਨ ਦੇ ਕਰ ਜਾਈ।’ ਨਵਾਬ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਲੈਣ ਆ ਗਏ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਖਾਫ਼ੀ ਖਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਹਾਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਰਚੀ ਗਈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਛੋਟੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਸੁਤੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਝੁਕ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਿਰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਲੰਘਣਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਤਾੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ ਹੈ। ਪਰ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਛੋਟੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ’ਤੇ ਪੈਰ ਪਹਿਲਾਂ ਕੱਢੇ ਤੇ ਉੱਚੀ ਗੱਜਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ’ ਗਜਾਈ। ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦਾ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਧਿਆ ਗਈਆਂ। ਦੀਵਾਨ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬੱਚਿਓ! ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਝੁਕ ਕੇ ਸਲਾਮ ਕਰੋ” ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਝੁਕ ਸਕਦਾ। ਨਵਾਬ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁਖ-ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਮੁਰਾਤਬੇ ਤੇ ਜਗੀਰਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਓ। ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੋਗੇ ਤਾਂ ਕੋਹੇ ਤੇ ਮਾਰੇ ਜਾਓਗੇ। ਅੱਗੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਨਿਝੱਕ ਹੋ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਾਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਜਿਊਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਤੁਹਾਡਾ ਜਿਵੇਂ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਰ ਲਵੋ।” (ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ ੪੨੭-੨੮) ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ’ਤੇ ਕੋਈ ਡਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ੬ ਸਾਲ ਤੇ ੮ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਲੇਰੀ-ਭਰੇ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਸਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਹੰਕਾਰੀ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ। ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੇ ਹੋਰ ਉਕਸਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸੱਪ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਨ, ਇਹ ਤਰਸ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ। ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਹੋਰ ਔਕੜਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰਨਗੇ। ਸੂਲਾਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿੱਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ’ਤੇ ਰਹਿਮ ਨਾ ਕਰੋ। ‘ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ:

ਤੁਮਰੋ ਮਾਰਯੋ ਗੁਰ ਨਾਹਰ ਖਾਂ ਭਾਈ, ਉਸ ਬੇਟੇ ਤੁਮ ਦੇਹੁ ਮਰਾਈ॥੨੪॥

ਪਰ—

ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਨਹਿੰ ਗਨੀ, ਬੋਲਯੋ ਸੀਸ ਹਿਲਾਇ।

ਹਮ ਮਾਰੈਂ ਸ਼ੀਰ ਖੋਰਿਆਂ, ਜਗ ਮੈਂ ਔਜਸ ਆਇ॥੨੫॥

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਦੇ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੱਥੋਂ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈਣ ਨੂੰ ਕਾਇਰਤਾ ਮੰਨਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਹਾਅ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਮਾਰਿਆ।

੧੧ ਤੇ ੧੨ ਪੋਹ ਨੂੰ ਦੋ ਦਿਨ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਤੇ ਡਰਾਵੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਬੱਚੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡੋਲੇ। ਦੀਵਾਨ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ‘ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ?’ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੀ ਕਿ ‘ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਂਗੇ ਅਤੇ ਤਦ ਤਕ ਲੜਦੇ ਰਹਾਂਗੇ ਜਦੋਂ ਤਕ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਜਾਂ ਖੁਦ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।’ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ:

‘ਹਮਰੋ ਬੰਸ ਰੀਤਿ ਇਮ ਆਈ। ਸੀਸ ਦੇਤਿ ਪਰ ਧਰਮ ਨਾ ਜਾਈ।’

ਅਖੀਰ ੧੩ ਪੋਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਨਵਾਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦੇ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਿਰ ’ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਸਾਇਆ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਲਾਰੇ ਅਡੋਲ ਸਨ। ਜੋਗੀ ਅਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ:

‘ਹਾਥੋਂ ਮੇਂ ਹਾਥ ਡਾਲ ਕੇ ਦੋਨੋਂ ਵਹ ਨੌਨਿਹਾਲ।

ਕਹਤੇ ਹੂਏ ਜ਼ਬਾਨ ਸੇ ਬੜੇ ‘ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ’।...

ਚਿਹਰੋਂ ਪ: ਗ਼ਮ ਕਾ ਨਾਮ ਨ: ਥਾ ਔਰ ਨ: ਥਾ ਮਲਾਲ।

ਜਾ ਠਹਰੇ ਸਰ ਪ: ਮੌਤ ਕੇ, ਫਿਰ ਭੀ ਨ: ਥਾ ਖ਼ਯਾਲ।

ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ :

‘ਹਮ ਜਾਨ ਦੇ ਕੇ ਔਰੋਂ ਕੀ ਜਾਨੋਂ ਬਚਾ ਚਲੇ।

ਸਿੱਖੀ ਕੀ ਨੀਵ ਹਮ ਹੈਂ ਸਰੋਂ ਪਰ ਉਠਾ ਚਲੇ।

ਗੁਰਿਆਈ ਕਾ ਹੈ ਕਿੱਸਾ ਜਹਾਂ ਮੇਂ ਬਨਾ ਚਲੇ।

ਸਿੰਘੋਂ ਕੀ ਸਲਤਨਤ ਕਾ ਹੈਂ ਪੌਦ: ਲਗਾ ਚਲੇ।

ਗੱਦੀ ਸੇ ਤਾਜੋ-ਤਖ਼ਤ ਬਸ ਅਬ ਕੌਮ ਪਾਏਗੀ।

ਦੁਨੀਆ ਸੇ ਜ਼ਾਲਿਮੋਂ ਕਾ ਨਿਸ਼ਾਂ ਤਕ ਮਿਟਾਏਗੀ।

ਨਵਾਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅੰਤਲੇ ਸਵਾਸ ਤਕ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਦੀ

ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮੌਤ ਲਾੜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾ ਲਿਆ। ਪੋਤਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸੱਚਖੰਡ ਪਧਾਰ ਗਏ। ਦੀਵਾਨ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਮੋਹਰਾਂ ਵਿਛਾ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਲਈ ਤੇ ਪੂਰਨ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਸੁਸ਼ੋਭਤ ਹੈ। ਇਸ ਅਨਰਥ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਾਇਰ ਬੇਸਾਖ਼ਤਾ ਇਉਂ ਕੂਕ ਉੱਠਦਾ ਹੈ:

‘ਕਤਲਿ ਮਾਸੂਮ ਕਰੇ ਮਾਹਵਿ ਜ਼ਫ਼ਾ ਰਹਿਤੇ ਹੋ।

ਕਿਆ ਇਸੀ ਦੀਨ ਕੋ ਤੁਮ ਦੀਨਿ ਖ਼ੁਦਾ ਕਹਿਤੇ ਹੋ?’

ਉਪਰੋਕਤ ਨਿੱਕੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਾਂ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਦਰਦਨਾਕ ਵਿਥਿਆ ਮਾਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਕਾਸਦ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਇ ਕਲਾ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰੋ-ਰੋ ਕੇ ਤੇ ਹਟਕੋਰੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭੁੱਬਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਡੋਲ ਆਪਣੇ ਲਖੜੇ-ਜਿਗਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾਣ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ। ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਨ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਨੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਇਕ ਦੱਬ ਦਾ ਬੂਟਾ ਜੜ੍ਹ ਸਮੇਤ ਪੁੱਟਿਆ ਤੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਹੁਣ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਾਸੂਮਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਣ ਉਹ ਰਾਜ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸਮਝੋ! ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿੰ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਇਹ ਘਟਨਾ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਰਾਜ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਉਖਾੜਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀ। ਨਿੱਕੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵੱਡੇ ਸਾਕੇ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਹੱਲ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਧੱਕੇਖੋਰ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਬੇਪਨਾਹ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ...ਆਖਰ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ ਉਹ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਾਦਾਨ ਦੋਸਤ-ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਵਰਗੇ ਜਰਵਾਣੇ? ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ (ਗਵਾਹੀ) ਅੱਜ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਸਾਦਿਕ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਰੂਹ ਭਰਦੀ ਅਤੇ ਜਗਤ-ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨ-ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਂਦੀ ਰਹੇਗੀ।’ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਜਾਗ੍ਰੂਤੀ ਆਈ ਕਿ ਨਿਮਾਣੀ-ਨਿਤਾਣੀ ਜਨਤਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਲੈ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੇੜ ਦਿੱਤੇ। ਅੱਜ ਵੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜੋ ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਆਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਵਸ ਮਨਾਉਣਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸਕਾਰਥਾ ਹੈ ਜੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰੀਏ ਤੇ ਨੇਕਨੀਅਤੀ ਨਾਲ ਉਸ ਪ੍ਰਣ ਨੂੰ ਨਿਭਾਈਏ!

ਸਾਕਾ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ

—ਭਾਈ ਜੈਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਕਥਾਵਾਚਕ)*

ਸੰਸਾਰ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯੁੱਧ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਾਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸੀਂ ਜਦ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਹੋਏ ਯੁੱਧ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਦੇ-ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਯੁੱਧ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ-ਸੁਣ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇਨਸਾਫ਼ਪਸੰਦ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਉੱਪਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਹਨ— ਜ਼ਰ, ਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ। ਪਰ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਪੰਨੇ ਅਸੀਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਕਾਰਨ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੇਵਲ ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਆਰ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਸਤਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਖੈਰ, ਆਪਾਂ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ।

ਸੰਨ ੧੭੦੪ ਈ. ਪੋਹ ਦੀ ਕਕਰੀਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਾਏ ਘੇਰੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੁਗਲਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਰੀ-ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਜਾਨੀ-ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਮੋਲਕ ਹਸਤ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸਰਸਾ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾਅ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸਮੇਤ ਰੋਪੜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਖ਼ਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾਏ ਹਨ। ਮਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੋਚ ਆਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਕਵੀ ਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਜਿਸ ਖਿੱਤੇ ਮੇਂ ਹਮ ਕਹਿਤੇ ਥੇ ਆਨਾ ਯਿਹ ਵੁਹੀ ਹੈ।

ਕਲ ਲੁਟ ਕੇ ਜਿਸ ਜਗਹ ਸੇ ਜਾਨਾ ਯਿਹ ਵੁਹੀ ਹੈ।

* ਭਾਈ ਘਨੱਈਆ ਜੀ ਸੇਵਾ ਸਿਮਰਨ ਕੇਂਦਰ, ਫਗਵਾੜਾ (ਕਪੂਰਥਲਾ)। ਮੋ: ੯੮੮੮੩-੮੬੨੩੩

ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਚਮਕੌਰ ਗੜੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਯੁੱਧਾਂ ਤੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ੪੦ ਕੁ ਭੁੱਖੇ-ਭਾਣੇ ਸਿੰਘ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਆਰਾਮ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਗੜੀ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੰਗੂ ਨੇ ਇਸ ਬਾਬਤ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਤੋਂ ਮਲੇਰੀਅਨ ਆਨ ਘੇਰਾ ਪਾਯੋ,
ਨਹਿੰ ਦਾਣਾ ਕਿਛੁ ਉਸ ਮਧ ਥਾਯੋ।
ਨਾਹਿੰ ਹੁਤੀ ਕੁਛ ਜੁਗਤਿ ਲੜਾਈ,
ਫੌਜ ਸਭੀ ਕੰਧ ਪਿਲਚੀ ਆਈ॥੨॥

ਰਾਤ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ। ਗੜੀ ਦੀ ਕੱਚੀ ਕੰਧ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਭੈ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਸਿਪਾਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲੜਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਮਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਸਿੰਘ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਭਾਵਨਾ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੇ ਚਾਉ ਹੇਤ ਪੁਰਜਾ-ਪੁਰਜਾ ਕੱਟ ਮਰਨ ਦੀ ਹੈ। ਸਿੰਘ ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਮਨ-ਅੰਤਰੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ:

ਏਸ ਕੱਚੀ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜੀ ਮੂਹਰੇ, ਕਿਲ੍ਹਾ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਅਸੀਂ ਝੁਕਾ ਦਿਆਂਗੇ।
ਝੋਰਾ ਕਰੀਂ ਨਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਾ, ਕੁੱਲੀ ਕੁੱਲੀ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗੇ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਯੁੱਧ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉ। ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਦਾਰ ਨਾਹਰ ਖਾਂ ਜੋ ਕਿ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋ ਕੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਦਿੱਤਾ:

ਆਏ ਜੁ ਨਾਹਰ ਸਾਥ ਥੇ ਸੇ ਬਹੁ ਦੀਨੇ ਮਾਰ।
ਕਿਛੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਛੁ ਖਾਲਸੈ ਕਰ ਸਾਹਬਜ਼ਦਾਨ ਮਾਰ॥੬॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਯੁੱਧ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਮੁਗ਼ਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਖੂਨ ਨਾਲ ਰੱਤੀ ਗਈ। ਗੜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਤੀਰ, ਗੋਲੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹੀ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗੜੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਭਾਈ

ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੰਗੂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਅਬ ਅੰਦਰ ਕੀ ਬਾਤ ਸੁਨਾਉਂ, ਹੁਤੇ ਨ ਅੰਦਰ ਅੰਨ ਕਿਥਾਉਂ।

ਕੰਧ ਚਿਣੀ ਕਿਛੁ ਆਛੀ ਨਾਹੀਂ ਹੁਤੇ ਨ ਮੁਰਚੇ, ਰੱਖੇ ਮਾਂਹਿ।

ਜਿਨ ਸਿੱਧੇ ਕਰ ਸਸਤ੍ਰ ਚਲਾਏਂ, ਜਿਸੈ ਓਟ ਕਰ ਸੀਸ ਬਚਾਏਂ।

ਨਹਿ ਲੱਭੇ ਤਿਹ ਭੁੰਨਣ ਕੇ ਦਾਣਾ, ਜੋ ਲੱਭੈ ਤਾਂ ਕਦ ਮਿਲੈ ਖਾਣਾ॥੧੩॥

ਦਾਰੂ ਸਿੱਕੋ ਗਯੋ ਮੁਕਾਈ, ਰਹਯੋ ਨ ਤੀਰ ਤਨੀਰਨ ਮਾਂਹੀ।

ਜ਼ਖਮੀ ਜੋਗ ਕਿਤ ਲਭੈ ਨ ਪਾਨੀ, ਐਸੀ ਔਖੀ ਤਹਾਂ ਬਿਹਾਨੀ॥੧੪॥

ਤੋ ਭੀ ਸਿੰਘਨ ਹਥ ਨਹਿ ਛੋਰਯੋ, ਪਰੈ ਜੋਰ ਹਿਤ ਵਲ ਜਹਿੰ ਦੋਰਯੋ॥੧੫॥

ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਬੀਰਤਾ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਰਹੇ। ਅਖੀਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਜਦ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਰਣ-ਤੱਤੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜਾਮ ਪੀਣ ਲਈ ਘੱਲਿਆ, ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਰਹੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਵਿਆਹੁਣ ਲਈ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਇਕ ਸੀ ਅਜੀਤ ਇਕ ਸੀ ਜੁਝਾਰ, ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਲਾਡ ਪਿਆਰ।

ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਵਾਂ ਚੜ੍ਹੀਆਂ, ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੀ ਨਾਲ ਘੋੜ ਸਵਾਰ।

ਇਥੇ ਮੈਂ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਯੁੱਧਾਂ-ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਲਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪਾਇਆ। ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਪੰਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਿਚ ਹਨ ਕਿ ਮਾਲਕ ਜੀ ਤੁਹਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਦਾ ਹੋਈ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੋ ਬਚਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ “ਗੁਰਸਿਖਾ ਇਕੋ ਪਿਆਰੁ ਗੁਰ ਮਿਤਾ ਪੁਤਾ ਭਾਈਆ” ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਾਇਆ। ਆਪਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ, ਗ਼ਰੀਬ ਤੋਂ ਗ਼ਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਆਪਣਿਆਂ ਲਈ ਅੰਤਮ ਸਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਕਛਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਰਜ਼ਾ ਫੜ ਕੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰੇ ਪਰ ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਜਦ ਨੰਗੀਆਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈਆਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਅੰਦਰੋਂ ਤੜਫ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਕਛਨ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਨੰਗੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਹੁਕਮ ਕਰੋ, ਕਛਨ ਦੇ ਆਵਾਂ। ਉਸ ਵੇਲੇ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਜੋ ਕੁਝ ਫੁਰਮਾਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਅਦੀਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਤ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਬੋਲੇ, ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਸੁਣ ਗੁਰਸਿੱਖਾ!
ਧਰਮ ਕੀ ਰਾਹ ਪੇ ਜੋ ਚਲਤੇ ਹੈਂ, ਨਹੀਂ ਕਫਨ ਕਿਸਮਤ ਮੇਂ ਲਿਖਾ।
ਸ਼ਹੀਦ ਕੇ ਮੂੰਹ ਕਫਨ ਕਾ ਪਰਦਾ, ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਾ ਦਸਤੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਔਰ ਭੀ ਕਿਤਨੇ ਲਾਲ ਹੈਂ ਮੇਰੇ, ਜਿਨ ਜਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ।
ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟ ਮਰੇ, ਨ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੋ ਪੀਠ ਦਿਖਾਈ।
ਫਿਰ ਏਕ ਕੇ ਸੰਗ ਪਿਆਰ ਜਤਾਨਾ, ਕਹੀਂ ਕਾ ਇਨਸਾਫ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਬੇਟੇ ਬੇਟੇ ਮੇਂ ਭੀ ਜੋ ਫਰਕ ਸਮਝੇ, ਐਸਾ ਕੋਈ ਬਾਪ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਪੌਦਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ; ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਨਾਸ਼ ਹੋਣੀ ਹੈ! ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੰਗੂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਪਰ ਭਲੀ ਭਈ ਸਿਰ ਤੁਰਕੇ ਲਾਇ, ਬਚਨ ਪੂਰਨ ਹਮ ਬਡਿਅਨ ਭਾਇ।
ਅਬ ਹਮ ਖਾਲਸੈ ਦਯੋ ਗੁਰਾਈ, ਦਯੋ ਟਿੱਕੋ ਖਾਲਸੈ ਲਾਈ॥੨॥

ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਧਰਮੀ ਸੂਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਪੱਕਿਆਂ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਪਾਵਨ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਲਈ ਆਪਾ-ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਮੂਹ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਯੋਗੀ ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਦੇ ਚੰਦ ਸ਼ੇਅਰ ਲਿਖ ਕੇ ਲੇਖ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ:

- ਬੱਸ, ਏਕ ਹਿੰਦ ਮੇਂ ਤੀਰਥ ਹੈ, ਯਾਤ੍ਰਾ ਕੇ ਲਿਯੇ।
ਕਟਾਏ ਬਾਪ ਨੇ ਬੱਚੇ ਜਹਾਂ, ਖੁਦਾ ਕੇ ਲਿਯੇ।
- ਚਮਕ ਹੈ ਮਿਹਰ ਕੀ ਚਮਕੌਰ! ਤੇਰੇ ਜ਼ਰੋਂ ਮੇਂ।...

ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

—ਜਨਾਬ ਬਸ਼ੀਰ ਮੁਹੰਮਦ*

ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਵੱਲੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਯੋਧੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਬਾਲ ਸੰਗਤਾ ਜੀ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਾ ਗਏ। ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਨਾਲ ਖੇਡ ਕੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰੀਸੇ ਬਾਲ ਸੰਗਤਾ ਵੀ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਭਾਈ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵੀ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤੇ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਭਾਈ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੬੬੭ ਈ. ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਣੀਆ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਅਮਰੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਏ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸੰਗਤਾ ਰੱਖਿਆ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੰਗ ਰਹੇ। ਪੁਰ ਸੱਚਖੰਡ ਤੋਂ ਸੰਜੋਗ ਸੀ, ਚੋਜੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਚੋਜ ਨਿਆਰੇ ਸੀ।

ਭਾਈ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਸੂਬਾ ਜਲੰਧਰ ਫਗਵਾੜਾ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪਿੰਡ ਖੇੜੀ ਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਵਾਇਆ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਖੇੜੀ, ਸਪਰੋੜ, ਰੁੜਕਾ ਖੁਰਦ, ਥੋਥਬਾਂ, ਜੰਡਾਲੀ ਚੱਕ ਗੁਰੂ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਂਬਾਜ਼ ਜੁਝਾਰੂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸ਼ਕਲ ਪੱਖੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਬਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਮਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਰਣੀਆ ਜੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਲਿਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਇਕੱਠੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਅਨੋਖੇ ਬਾਲ ਦੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ

* ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਝਨੇਰ, ਤਹਿ: ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ (ਸੰਗਰੂਰ)।

ਚਿਹਰੇ ਉਦਾਸ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਫਿਰ ਆਉਣ ਦਾ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇ ਰਹੇ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਛੋੜੇ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਮਨ ਪਸੀਜ ਦਿੱਤਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ, ਮਾਮਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਦ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਣੀਆ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਅਮਰੋ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ।

ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਬਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਜੀ ਨਿਭਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਹਰ ਦੁੱਖ-ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ। ੧੬੯੯ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੋਖਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਰੂਹਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਬਦਲੀ ਹੋਏ, ਪੂਰਨ ਇਨਸਾਨ ਬਣਿਆ, ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਸਮੇਤ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ, ਭਾਈ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਜ ਗਏ। ਭਾਈ ਰਣੀਆ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਅਮਰੋ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਅਮਰ ਕੌਰ ਜੀ ਬਣ ਗਏ।

ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਹਰ ਸਮੇਂ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਗਿਆਕਾਰੀ, ਸ਼ਾਂਤ-ਸੁਭਾਅ, ਰਿਸ਼ਟ-ਪੁਸ਼ਟ, ਸਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਹਰ ਸਮੇਂ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਲੋਚਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਆਪ ਜੁਝਾਰੂ ਯੋਧੇ ਬਣ ਕੇ ਨਿੱਤਰਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹਥਿਆਰ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਧਨੀ ਸਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ। ਆਪ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਮਾਝੇ, ਦੁਆਬੇ ਵੱਲ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਸਨਾ ਮਿੱਠੀ ਤੇ ਰਸਭਰੀ ਸੀ। ਜੁਬਾਨ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾ ਸੀ। ਸੰਗਤ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਅਸਤਰ ਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਲੈ ਕੇ ਭੇਂਟ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ। ਨੌਜਵਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰੱਬੀ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਹਾਵਣੀ ਧਰਤੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਪੰਡਤ ਰੋਂਦਾ-ਕੁਰਲਾਉਂਦਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਗੁਰੂ ਜੀ! ਮੇਰੀ ਘਰਵਾਲੀ ਪੰਡਤਾਣੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਠਾਣ ਰੋਪੜ ਵੱਲ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਜੀ।' ਦੀਨ-ਦੁਨੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਾਓ, ਉਸ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਕੇ ਲੈ ਆਉ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਹਵਾ ਨੂੰ ਗੰਢਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਧੂੜ ਨਾਲ ਰਸਤਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੋਕ ਖੜ੍ਹ-ਖੜ੍ਹ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸੀ,

ਇਹ ਕੀ ਤੂਫਾਨ ਲੰਘਿਆ? ਦੂਰੋਂ ਪਠਾਣ ਜ਼ਨਾਨੀ ਨੂੰ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਦਿੱਸਿਆ। ਪਠਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਮਗਰ ਸਿੰਘ ਆਉਂਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਲਗਾਮਾਂ ਤਾੜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਖਿੱਚ-ਧੂਹ 'ਚ ਪਠਾਣ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਬੇਫ਼ਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਪੰਡਤਾਣੀ ਥੱਲੇ ਬੈਠੀ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਦਰੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉੱਚੀ ਕੰਧ ਟੱਪ ਗਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਠਾਣ ਨੂੰ ਦਬੋਚ ਲਿਆ। 'ਸੇਵਾ' ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਠਾਣ ਮਿੰਨਤਾਂ-ਤਰਲੇ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ ਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ। ਪਠਾਣ (ਪਠਾਣ ਦੀ ਪਤਨੀ) ਸਿੰਘ ਵੀਰਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਪੰਡਤਾਣੀ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ। ਪੰਡਤ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ।

ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੁਸਤੀ-ਫੁਰਤੀ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੇਖੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਮੌਤ ਨੂੰ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰਦੇ, ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਛੱਡ ਖਾਲਸਾ ਵਹੀਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਡਟਵਾਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ, ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਕੀਮਤੀ ਸਾਮਾਨ, ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਏ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਪੈ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਦੋਨੋਂ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਰੋਪੜ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵੱਲ ਆ ਗਏ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੱਚੀ ਹਵੇਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਵੀ ਆ ਗਈ। ਨਾਹਰ ਖਾਂ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਹਵੇਲੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਰਾਤ ਹੋ ਗਈ। ਜੰਗ ਸਵੇਰੇ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਬੇਸ਼ੱਕ ਦਿੱਤੋਂ ਭੁੱਖੇ ਸੀ, ਪਰ ਇਕ ਰਾਤ ਆਰਾਮ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਇਹ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੁੱਲ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੱਖਾਂ 'ਚ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕੀਤੇ ਜੋ ਲਿਖਣੇ ਅਸੰਭਵ ਹਨ। ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀਆਂ ਸੂਹਾਂ ਹਨ। ਸਵੇਰੇ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਹਵੇਲੀ ਨੇੜੇ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਾਹਰ ਖਾਂ, ਮਰਦੂਦ ਖਾਂ, ਗ਼ੈਰਤ ਖਾਂ, ਅਸਲਮ ਬੇਗ ਅਲੀ ਵਰਗੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰੇ ਗਏ ਜੋ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਸੀ। ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਦੇ ਜਥੇ ਤੋਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਰਣ-ਤੱਤੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਆਖ਼ਰੀ ਦਮ ਤਕ ਲੜਦੇ ਕੌਮ-ਧਰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਜਿੰਦਾਂ ਵਾਰ ਜਾਂਦੇ। ਇਥੇ ਮੁਹੱਬਤ ਬਦਲੇ ਜਿੰਦਾਂ ਦੇ

ਸੌਦੇ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਦੋਨੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਕਾਫੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਲੱਕ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਤਕੜੀ ਫੌਜ ਮਰਵਾ ਕੇ ਹੱਥ ਝਾੜੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਪਰ ਹਵੇਲੀ ਅੰਦਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੰਗ 'ਚ ਜਾਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰੋਕ ਦਿੰਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਵੇਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਫਿਰ ਕੌਮ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਕਿਵੇਂ ਇਕਮੁੱਠ ਕਰਾਂਗੇ? ਸੋ ਅਸੀਂ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹਵੇਲੀ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਈ ਕਹੀਏ।

ਸਿੰਘ ਮਤਾ ਪਕਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ ਤਾਂ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਗੁਰੂ ਜੀ! ਪੰਥ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹਵੇਲੀ ਛੱਡ ਜਾਓ, ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰੋ, ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲੋ, ਜਥੇਬੰਦ ਕਰੋ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਿਰ-ਮੱਥੇ ਮੰਨਿਆ। ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ। ਦਲੇਰ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗ ਫਤਹ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮਿਲਾਈਆਂ, ਗਲਵਕੜੀ ਪਾ ਲਈ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਮਨ 'ਚ ਵੈਰਾਗ ਆ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਤਨ ਦੇ ਬਸਤਰ ਤੇ ਕਲਗੀ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਈ ਵੱਡੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, 'ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ, ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਉਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਧਰਮ ਕਮਾਉਣਾ, ਦੁਨੀਆਂ ਯਾਦ ਕਰੋਗੀ, ਸੂਰਮੇ, ਯੋਧੇ, ਜੁਝਾਰੂ, ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਹਾਸਲ ਕਰੋਗੇ। ਤੁਹਾਡੀ ਯਾਦ 'ਚ ਤੁਹਾਡੀ ਉੱਮਤ ਮੇਲੇ ਲਾਇਆ ਕਰੇਗੀ।'

ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ। ਰਹਿੰਦੇ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਰਹੇ ਸੀ। ਕੁਝ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਵੇਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜੋ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਾਣੀ ਸੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਰਲੀ ਕੀਤੀ। ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ। ਸਿੰਘ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਨਿਤਨੇਮ

ਕੀਤਾ, ਚਾਨਣ ਹੋਣ ਲੱਗਿਆ। ੬ ਸਿੰਘ ਬਾਹਰਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਾ ਜਾਮਾ ਤੇ ਕਲਗੀ ਸਜਾ ਕੇ ਪੌੜੀਆਂ ਦੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਸੂਰਜ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਕਲਗੀ ਚਮਕਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਧਰ ਮੁਗ਼ਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜੀ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਗਏ ਤਾਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ 'ਚ ਭਗਦੜ ਮੱਚ ਗਈ। 'ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਗਿਆ, ਫੜੋ! ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਗਿਆ, ਫੜੋ!' ਜਦੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਲਗੀ 'ਤੇ ਪਈ ਤਾਂ ਵਜ਼ੀਰੇ ਨੂੰ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਵੀ ਤਾਉਣੀਆਂ ਆਉਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਗਿਆ। ਗਸ਼ ਖਾ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਹੈਂ! ਗੁਰੂ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ, ਰਾਤ ਕੌਣ ਸੀ ਜੋ ਭਾਜੜਾਂ ਪਾ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਪਾ ਕੇ ਜਾਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਡਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੂਰਜ ਕਾਫ਼ੀ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਪਰ ਮੁਗ਼ਲ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ। ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ, ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨਾਲ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਈ। ਕਮਾਂਡਰ ਨੂਰਦੀਨ ਬੋਲਿਆ, “ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿੱਤੇ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਡਰ ਲੱਗਦੈ।” ਵਜ਼ੀਰਾ ਬੋਲਿਆ, “ਕੁਝ ਵੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਹਮਲਾ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ, ਸਿੰਘ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹਨ, ਭੁੱਖੇ-ਤਿਹਾਏ ੪-੫ ਹੀ ਸਾਡੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ-ਲੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਡੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗ਼ੈਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਮਰਨ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਈ ਨਈਂ! ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਹੀ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਹਵੇਲੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਰ ਪਏ। ਉਧਰ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲ ਆ ਗਏ। 'ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਲਾਏ। ਹਵੇਲੀ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸਿੰਘ ਇਕਦਮ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੂੰ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਗਏ। ਸ਼ਾਹੀ ਜਵਾਨ ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਡਿੱਗਣ ਲੱਗੇ। ਵਜ਼ੀਰ ਮਰ ਰਹੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਹਮਲਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸੀ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਲਕਾਰਦੇ, ਗਰਜਦੇ ਤੇ ਵੰਗਾਰਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਪਾੜ ਰਹੇ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਏਨੇ ਤੇਜ਼ ਸੀ, ਸ਼ਾਹੀ ਜਵਾਨ ਘੇਰਨ ਵਿਚ ਹਰ ਵਾਰ ਅਸਫ਼ਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਸਿੰਘ ਕੁੱਲ ਸੱਤ ਸੀ। ਓੜਕ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਏ। ਰਣ-ਭੂਮੀ ਖੂਨ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਾਹੀ ਜਵਾਨ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲ ਮਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਹਨ। ਸਿੰਘ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਏ। ਕੱਪੜੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਲੱਥ-ਪੱਥ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ

ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ 'ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਜ਼ਖਮ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਿੰਘ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦੇ ਸੀ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੈਕਾਰੇ ਲਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੋਨੋਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਸਤਰ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਹੱਥ ਵਿਖਾਏ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਜਵਾਨ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੇ ਇੱਜੜ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲੱਗੇ ਫਿਰਦੇ ਸੀ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਨ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਹਾਰੀ। ਅਖੀਰ ਏਨੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਅੱਗੇ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਲੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਅਖੀਰ ਖੂਨ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਕਤਰਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਧਰਮ ਦੇ ਲੇਖੇ ਲਾ ਗਏ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੂਨ ਵਹਿਣ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਖਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਖਰੀ ਸਵਾਸ ਤਕ ਜੂਝਦੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ/ਕੌਮ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਪੰਥ ਉੱਪਰੋਂ ਜਿੰਦਗੀ ਵਾਰ ਗਏ।

ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਸ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਜੀ ਰੀਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਲਹਿਰ ਤਹਿਤ ੨੮ ਸਾਵਣ ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਪੜਦ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮਿਤੀ ੧੨-੮-੦੭, ੧੮ ਭਾਦੋਂ ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਪੜਦ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮਿਤੀ ੨-੯-੦੭ ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਅਤੇ ੨੭ ਭਾਦੋਂ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਸੰਮਤ ਪੜਦ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮਿਤੀ ੧੧-੯-੦੭ ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ੫੨ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ, ੧੪੨ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ੫੨ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ੪੮, ੧੦੮ ਅਤੇ ੨੪ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਤਰਨਤਾਰਨ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ) ਵੱਲੋਂ ਕਕਾਰ ਭੇਟਾ ਰਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਬਾਬਾ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ, ਡਿਗਿਆਨਾ ਜੰਮੂ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ, ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਲਹਿਰ' ਤਹਿਤ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੱਲੋਂ ਡੇਰਾ ਨੰਗਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਥਾਨਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ (ਡਿਗਿਆਨਾ) ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ੬੫੦੦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ। ਰਿਆਸਤ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਉਚੇਚਾ ਧੰਨਵਾਦ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਲਈ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।

ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਨ ਜੋਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਰਚਨਾ

—ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਨ ਜੋਗੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਕਵੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ‘ਹਕੀਮ ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਨ ਰਹਿਮਾਨ’ ਅਥਵਾ ‘ਦਕਨੀ’ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋਗੀ ਦੇ ਉਪਨਾਮ ਨਾਲ ਵੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਅਨਾਰਕਲੀ, ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਏਕਤਾ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਆਸ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਜੋਗੀ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੮੭੦ ਈ. ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਈਰਾਨੀ/ਯੂਨਾਨੀ ਤਬੀਬ ਸਨ।

ਜੋਗੀ ਜੀ ਦਾ ਕੱਦ ਲੰਬਾ, ਸਰੀਰ ਗੁੰਦਵਾਂ, ਮੁੱਛਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਖਸਖਸੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਉਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ-ਸੂਰਤ ਇਕ ਈਰਾਨੀ ਪੀਰ ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਬਖਸ਼ਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਅਤੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਕੇ ਨੂੰ ਮਿਸ਼ਰਤ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਰਸ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੋਤਿਆਂ ਉੱਪਰ ਜਾਦੂਮਈ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਜੋਗੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਕਵੀ-ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੋੜ-ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ, ਸਿਦਕ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੯੦੯ ਈ. ਤੋਂ ੧੯੧੫ ਈ. ਤਕ ਇਕ ਉਰਦੂ ਦਾ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ “ਗਊ ਮਾਤਾ” ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਆਪ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਆਪ ਨੇ ਸੈਂਕੜੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਨਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਗਊ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤਰਕਮਈ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਕੁਸਤੁਨਤੂਨੀਆਂ (ਤੁਰਕੀ) ਦੇ ਮੌਲਵੀ ਤੋਂ ਗਊ-ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਫਤਵਾ ਵੀ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ।

* ਸੰਪਾਦਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼/ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ।

ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਆਪ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਮੀਰ ਅਨੀਸ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦਿਆਂ ਮਰਸੀਏ ਲਿਖੇ ਜੋ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ‘ਸ਼ਹੀਦਾਨਿ-ਵਫਾ’ ਅਤੇ ‘ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ’ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ।

‘ਸ਼ਹੀਦਾਨਿ-ਵਫਾ’ ੧੯੧੩ ਈ. ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋਈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਯੁੱਧਾਂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਹਾਲ ਬੜੇ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜੋਸ਼ੀਲੀ ਅਤੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ੧੧੭ ਬੰਦ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ੩੭ ਪੰਨਿਆਂ ’ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਹਨ।

ਸਾਕਾ ਸਰਹਿੰਦ ਅਤੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਵੀ ਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਚਲਾਈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਨ ਜੋਗੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜੋ ਰੂਹ ਫੂਕੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਤਾਰੋਂ ਕੀ ਛਾਓਂ ਕਿਲਾਸੇ ਸੇ ਸਤਗੁਰ ਰਵਾਂ ਹੁਏ।

ਕਸ ਕੇ ਕਮਰ ਸਵਾਰ ਥੇ ਸਾਰੇ ਜਵਾਂ ਹੁਏ।

ਚਾਰੋਂ ਪਿਸਰ ਹੁਜੂਰ ਕੇ, ਹਮਰਹ ਸਵਾਰ ਥੇ।

ਜ਼ੋਰ-ਆਵਰ ਔਰ ਫਤਹ, ਅਜੀਤ ਔਰ ਜੁਝਾਰ ਥੇ।

ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਕੰਢੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਭੁਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਾਫ਼ਲੇ ’ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਨ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਘੋੜੇ ਕੋ ਏੜ ਦੇ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਰਨ ਮੇਂ ਡਟ ਗਏ।

ਫਰਮਾਏ ਬੁਜ਼ਦਿਲੋਂ ਸੇ ਕਿ ਤੁਮ ਕ੍ਰਯੋਂ ਪਲਟ ਗਏ।

ਅਬ ਆਓ ਰਨ ਮੇਂ ਜੰਗ ਕੇ ਅਰਮਾਂ ਨਿਕਾਲ ਲੋ।

ਤੁਮ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹੋ ਵਾਰ ਹਮਾਰਾ ਸੰਭਾਲ ਲੋ।

ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰਸਾ ਵਿਚ ਆਏ ਅੰਤਾਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲੋਂ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਵਿੱਛੜ ਗਏ। ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਜ਼ੋਰ-ਆਵਰ ਔਰ ਫਤਹ ਕਾ, ਇਸ ਦਮ ਬਯਾਂ ਸੁਨੋ।

ਪਹੁੰਚੇ ਬਿਛੜ ਕੇ ਹਾਏ! ਕਹਾਂ ਸੇ ਕਹਾਂ ਸੁਨੇ।

ਕਾਫਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਛੜ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਰਸਤੇ ਮੇਂ ਜਬ ਭਟਕ ਗਏ ਨੰਨੇ ਸਵਾਰ ਥੇ।

ਤਕਤੇ ਪਿਤਾ ਕੋ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ਼ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਥੇ।

ਉਹ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਦਾਦੀ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤੋਂ ਬੜੀ ਮਸ਼ੂਮੀਅਤ ਨਾਲ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ:

ਦਾਦੀ ਸੇ ਬੋਲੇ ਅਪਨੇ ਸਿਪਾਹੀ ਕਿਧਰ ਗਏ?...

ਤੜਪਾ ਕੇ ਹਾਏ ਸੁਰਤਿ-ਮਾਹੀ ਕਿਧਰ ਗਏ?

ਇਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਗੰਗੂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਇੰਝ ਕੀਤਾ ਹੈ:

- ਬਦਜ਼ਾਤ ਬਦ-ਸਿਫਾਤ ਵੁਹ ਗੰਗੂ ਨਮਕ-ਹਰਾਮ।

ਟੁਕੜੋਂ ਪ: ਸਤਗੁਰੂ ਕੇ ਜੋ ਪਲਤਾ ਰਹਾ ਮੁਦਾਮ।

ਘਰ ਲੇ ਕੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੋਂ ਕੋ ਆਯਾ ਜੋ ਬਦਲਗਾਮ।

ਥਾ ਜ਼ਰ ਕੇ ਲੂਟਨੇ ਕੋ ਕਿਯਾ ਸਬ ਯਿਹ ਇੰਤਿਜ਼ਾਮ।

ਦੁਨਿਯਾ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਨਾਮ ਕੋ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਗਯਾ।

ਦੁਸ਼ਮਨ ਭੀ ਜੋ ਨ: ਕਰਤਾ ਵੁਹ ਯਿਹ ਕਾਮ ਕਰ ਗਯਾ।

- ਜਿਸ ਘਰ ਕਾ ਤੂ ਗੁਲਾਮ ਥਾ ਉਸ ਸੇ ਦਗਾ ਕਿਯਾ।

ਲਾ ਕਰ ਕੇ ਘਰ ਮੇਂ ਕਾਮ ਯਿਹ ਕ੍ਰਯਾ ਬੇਵਫਾ ਕਿਯਾ।

ਜਦੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਪਾਹੀ ਲੈਣ ਲਈ ਆਏ ਤਾਂ ਠੰਡੇ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ, ਉਸ ਦਾ ਕਵੀ ਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਜਾਨੇ ਸੇ ਪਹਲੇ ਆਓ ਗਲੇ ਸੇ ਲਗਾ ਤੋ ਲੂੰ।

ਕੇਸੋਂ ਕੋ ਕੰਘੀ ਕਰ ਦੂੰ ਜ਼ਰਾ ਮੂੰਹ ਧੁਲਾ ਤੋ ਲੂੰ।

ਪ੍ਰਯਾਰੇ ਸਰੋਂ ਪ: ਨਨ੍ਹੀ ਸੀ ਕਲਗੀ ਸਜਾ ਤੋ ਲੂੰ।

ਮਰਨ ਸੇ ਪਹਲੇ ਤੁਮ ਕੋ ਦੂਲਾ ਬਨਾ ਤੋ ਲੂੰ।

ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲੋਂ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾ ਕੇ ਦੇਖ ਲਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਚੱਲਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਕਵੀ ਬੜੇ ਹੀ ਕਰੁਣਾਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਠੋਡੀ ਤਕ ਈਟੋਂ ਚੁਨ ਦੀ ਗਈਂ ਮੂੰਹ ਤਕ ਆ ਗਈਂ।

ਬੀਨੀ ਕੋ ਢਾਂਪਤੇ ਹੀ ਵੁਹ ਆਖੋਂ ਪ: ਛਾ ਗਈਂ।

ਹਰ ਚਾਂਦ ਸੀ ਜਬੀਨ ਕੋ ਘਨ ਸਾ ਲਗਾ ਗਈਂ।

ਲਖਤੇ-ਜਿਗਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਵੁਹ ਦੋਨੋਂ ਛੁਪਾ ਗਈਂ।

ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਨ ਜੋਗੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮੰਨਦਾ ਹੋਇਆ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਜੋਗੀ ਜੀ, ਇਸ ਕੇ ਬਾਅਦ ਹੁਈ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਥੀ।

ਬਸਤੀ ਸਰਹੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਕੀ, ਈਟੋਂ ਕਾ ਢੇਰ ਥੀ।

ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਨ ਜੋਗੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਹਮ ਜਾਨ ਦੇ ਕੇ ਔਰੋਂ ਕੀ ਜਾਨੇਂ ਬਚਾ ਚਲੇ।

ਸਿੱਖੀ ਕੀ ਨੀਵ ਹਮ ਹੈਂ ਸਰੋਂ ਪਰ ਉਠਾ ਚਲੇ।

ਗੁਰਿਆਈ ਕਾ ਹੈ ਕਿੱਸਾ ਜਹਾਂ ਮੇਂ ਬਨਾ ਚਲੇ।

ਸਿੰਘੋਂ ਕੀ ਸਲਤਨਤ ਕਾ ਹੈ ਪੌਦ: ਲਗਾ ਚਲੇ।

ਪੁਸਤਕ ‘ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ’ ਵਿਚ ਜੋਗੀ ਜੀ ਨੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੰਗ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕੁੱਲ ੧੧੦ ਬੰਦ ਹਨ ਜੋ ੧੯੧੫ ਈ. ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸਰਸਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਜਬ ਦੂਰ ਸੇ ਦਰਯਾ ਕੇ ਕਿਨਾਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ।

ਡੂਬੇ ਹੂਏ ਸਰਸਾ ਮੇਂ ਪਿਆਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ।

ਜਿਹ ਦੇਖ ਕੇ ਬਿਗੜੇ ਹੂਏ ਸਾਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ।

ਬਿੱਛਰੇ ਹੂਏ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ।

ਕਹਤੇ ਥੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਹਮੇਂ ਰਨ ਕੀ।

ਮੱਟੀ ਤਕ ਉੜਾ ਸਕਤੇ ਹੈਂ; ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੇ ਚਮਨ ਕੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਸਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕਾਫ਼ਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਛੜ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਠਹਿਰ ਗਏ, ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

- ਜਬ ਕਿੱਲਾ ਮੇਂ ਉਤਾਰੀ ਥੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਵਾਰੀ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੀ ਫਤਿਹ ਦਲੇਰੋਂ ਨੇ ਪੁਕਾਰੀ।
 ਵੁਹ ਹੁਮ ਹੁਮਾ ਸ਼ੇਰੋਂ ਕਾ ਵੁਹ ਅਵਾਜ਼ ਥੀ ਭਾਰੀ।
 ਥੱਰਰਾ ਗਿਆ ਚਮਕੌਰ ਹੂਆ ਜ਼ਲਜ਼ਲਾ ਤਾਰੀ।
 ਸਕਤੇ ਮੇਂ ਖੁਦਾਈ ਥੀ ਤੋ ਹੈਰਤ ਮੇਂ ਜਹਾਂ ਥਾ।
 ਨਾੱਰਾ ਸੇ ਹੂਆ ਚਰਖ ਭੀ ਸਾਕਨ ਯਿਹ ਗੁਮਾਂ ਥਾ।...

- ਕੁਛ ਲੇਟ ਗਏ ਖਾਕ ਪਿ ਜ਼ੀਂ-ਪੋਸ਼ ਬਿਛਾ ਕਰ।
 ਪਹਿਰਾ ਲਗੇ ਦੇਨੇ ਕਈ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾ ਕਰ।
 ਗੋਬਿੰਦ ਭੀ ਸ਼ਬਬਾਸ਼ ਹੂਏ ਧੈਮਾ ਮੇਂ ਜਾ ਕਰ।
 ਦੇਖਾ ਤੋ ਵਹਾਂ ਬੈਠੇ ਹੈਂ ਗਰਦਨ ਕੋ ਝੁਕਾ ਕਰ।

ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ ਹੈ ਮੂੰਹ ਸੇ ਨਿਕਲਤਾ।
 ਹੈ ਤੂ ਹੀ ਤੂ! ਤੂ ਹੀ ਤੂ ਹੈ ਮੂੰਹ ਸੇ ਨਿਕਲਤਾ।

ਕਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

- ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਸੁਗੰਦ ਹੈ ਨਾਨਕ ਕੀ ਕਸਮ ਹੈ।
 ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਹੋ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਤਾੱਰੀਫ਼ ਵੁਹ ਕਮ ਹੈ।
 ਹਰਚੰਦ ਮੇਰੇ ਹਾਥ ਮੇਂ ਪੁਰ ਜ਼ੋਰ ਕਲਮ ਹੈ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਲਿਖੂੰ ਵਸਫ਼ ਕਹਾਂ ਤਾਬਿ-ਰਕਮ ਹੈ।
 ਇਕ ਆਂਖ ਸੇ ਕਿਆ ਬੁਲਬੁਲਾ ਕੁਲ ਬਹਿਰ ਕੋ ਦੇਖੇ!
 ਸਾਹਿਲ ਕੋ, ਯਾ ਮੰਝਧਾਰ ਕੋ, ਯਾ ਲਹਰ ਕੋ ਦੇਖੇ!
 - ਕਿਸ ਸਬਰ ਸੇ ਹਰ ਏਕ ਕੜੀ ਤੂ ਨੇ ਉਠਾਈ।
 ਕਿਸ ਸੁਕਰ ਸੇ ਹਰ ਚੋਟ ਕਲੇਜੇ ਪਿ ਹੈ ਖਾਈ।
 ਵਾਲਦ ਕੋ ਕਟਾਇਆ, ਕਭੀ ਔਲਾਦ ਕਟਾਈ।
 ਕੀ ਫਿਕਰ ਮੇਂ ਫਾਕੇ ਮੇਂ, ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਸੇ ਲੜਾਈ!
 ਹਿੰਮਤ ਸੇ ਤਿਰੀ ਸਭ ਥੇ ਸਲਾਤੀਂ ਲਰੱਜਤੇ।
 ਜੁਰੱਤ ਸੇ ਤਿਰੀ ਲੋਗ ਥੇ ਤਾ ਚੀਨ ਲਰੱਜਤੇ।

ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜ ਦਾ
 ਮੁੱਠੀ-ਭਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।
 ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਰਣ ਵਿਚ ਜੂਝਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਦਿਲਦਾਰ ਕਿਲੇ ਸੇ ਨਿਕਲ ਆਏ।
 ਵੁਹ ਦੇਖੀਏ ਸਰਕਾਰ ਕਿਲੇ ਸੇ ਨਿਕਲ ਆਏ।
 ਘੋੜੇ ਪੇ ਹੋ ਅਸਵਾਰ ਕਿਲੇ ਸੇ ਨਿਕਲ ਆਏ।
 ਲੈ ਹਾਥ ਮੇਂ ਤਲਵਾਰ ਕਿਲੇ ਸੇ ਨਿਕਲ ਆਏ।

ਕਿਆ ਵਸਫ ਹੋ ਉਸ ਤੇਗ ਕਾ ਇਸ ਤੇਗਿ-ਜਬਾਂ ਸੇ।

ਵੁਹ ਮਿਆਨ ਸੇ ਨਿਕਲੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀ ਯਿਹ ਦਹਾਂ ਸੇ।

ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜ ਮੁੱਠੀ-ਭਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ
ਹੌਂਸਲਾ ਘੱਟ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਬਾਰੇ ਜੋਗੀ ਜੀ
ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਅਰਸ਼ਾਦ ਹੋ ਤੋ ਸਭ ਕੋ ਅਕੇਲਾ ਭਗਾ ਕੇ ਆਊਂ।

ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਆਨ ਮੇਂ ਕੈਦੀ ਬਨਾ ਕੇ ਆਊਂ।

ਬਾਜ਼ੀਦ ਖਾਂ ਕਾ ਸਰ ਭੀ ਅਭੀ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਉੜਾਊਂ।

ਇਕ ਸਿੰਘ ਏਕ ਲਾਖ ਪਿ ਗ਼ਾਲਿਬ ਹੁਆ ਦਿਖਾਊਂ।

‘ਸ਼ਾਬਾਸ਼’! ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਫੌਰਨ ਖੜੇ ਹੁਏ।

ਜੁਰਤ ਪਿ ਪਹਰੇਦਾਰ ਕੀ ਵੁਹ ਖੁਸ਼ ਬੜੇ ਹੁਏ।

ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

ਚਮਕ ਹੈ ਮਿਹਰ ਕੀ ਚਮਕੌਰ! ਤੇਰੇ ਜ਼ਰੋਂ ਮੇਂ।

ਯਹੀਂ ਸੇ ਬਨ ਕੇ ਸਤਾਰੇ ਗਏ ਸਮ੍ਹਾਂ ਕੇ ਲਿਯੇ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਲਖਤਿ-ਜਿਗਰ ਅਜੀਤੁ ਜੁਝਾਰ।

ਫਲਕ ਪਿ ਇੱਕ ਯਹਾਂ ਦੋ ਚਾਂਦ ਹੈ ਜ਼ਿਯਾ ਕੇ ਲਿਯੇ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਜੋਗੀ ਜੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥਾਂ ਤੋਂ
ਪਵਿੱਤਰ ਗਰਦਾਨਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਛਾਇਆ ਹੁਆ ਦੀਵਾਨ ਪਿ ਅਬ ਗ਼ਮ ਕਾ ਸਮਾਂ ਹੈ।

ਬੱਸ ਖਤਮ ਸ਼ਹੀਦੋਂ ਕੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਾ ਬਿਆਂ ਹੈ।

ਬੱਸ, ਏਕ ਹਿੰਦ ਮੇਂ ਤੀਰਥ ਹੈ, ਯਾਤ੍ਰਾ ਕੇ ਲਿਯੇ।

ਕਟਾਏ ਬਾਪ ਨੇ ਬੱਚੇ ਜਹਾਂ, ਖੁਦਾ ਕੇ ਲਿਯੇ।

ਗੁ: ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਹੈੱਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ੨੭ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ
ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੩੯ (ਮਿਤੀ ੧੧-੧੦-੦੭) ਨੂੰ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮੇਂ
੩੭ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਕੇ
ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ

—ਸ. ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ*

“ਪਿਛਲੀ ਉਮਰੇ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੇ ਢਾਹ ਲਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਤੇ ਨੈਣ ਸ਼ਕਤੀਹੀਣ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਹਕੂਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਜਿੱਤ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਆਇਆ ਸੀ ਪਰ ਜਾਂਦੀ ਵਾਰੀ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ!”

ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਉਪਰੋਕਤ ਚਿੱਠੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਅਰਜੰਦ ਬਾਨੂੰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁਮਤਾਜ਼ ਬੇਗਮ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ੩ ਨਵੰਬਰ, ੧੬੧੮ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਦੋਹਦ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਾਂਚ ਮਹਾਲ-ਬੰਬਈ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ— ਸੁਲਤਾਨ ਮੁਹੰਮਦ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ, ਮੁਹੰਮਦ ਅਕਬਰ, ਕਾਮ ਬਖਸ਼ ਤੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰੀਆਂ— ਜ਼ੇਬੁ ਨਿਸ਼ਾ, ਜੀਨਤ ਨਿਸ਼ਾ, ਬਦੁਰ ਨਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਮੇਹਰੂ ਨਿਸ਼ਾ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਛੋਟਾ (ਬੱਚਾ) ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਜੋ ਕਿ ਪੰਡਤ ਸੀ, ਨੂੰ ਮੈਂ ਗੱਲਾਂ-ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾਂਗਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਾਂਗਾ। ਅੱਗੋਂ ਪੰਡਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤਨਜ਼ ਕਰਦੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਹੈਂ, ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਇਹੀ ਤਨਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ।

ਸੰਨ ੧੬੩੫ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸਹਜ਼ਾਰੀ ਮਨਸਬਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ ੧੬੩੬ ਤੋਂ ੧੬੪੪ ਤਕ ਦੱਖਣ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ ੧੬੪੫ ਵਿਚ ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਦੱਖਣ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦ ਮੈਂ ਤਕਰੀਬਨ ੪੦ ਸਾਲ ਦਾ (ਜੂਨ ੧੬੫੮ ਈ. ਨੂੰ) ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ੨੧

* # ੩੦੨, ਕਿਦਵਾਈ ਨਗਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ।

ਜੁਲਾਈ ੧੯੫੮ ਈ. ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ।

ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦਾ ਕਤਲ : ਮੇਰਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਮੁਰਾਦ ਜੋ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਕੇਵਲ ਕਾਫ਼ਰ ਦਾਰਾ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇਖਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਇਸ ਲਈ ਤੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਦਾਰਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਤਾਜ ਤੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਦੇ ਕੇ ਮੈਂ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੁਰਾਦ ਮੇਰੇ (ਦੰਭੀ ਦੇ) ਦਾਅ-ਪੇਚ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਗਰੇ ਪਾਸ ਫ਼ਤਿਹਬਾਦ ਦੇ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਦਾਰਾ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਮੈਂ ਬੁਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਰਵਾਇਆ। ਫਟੇ-ਪੁਰਾਣੇ ਮੰਗਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ। ਇਕ ਸਤੰਬਰ ੧੬੫੯ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਈਦ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਦਿਨ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦਾ ਸਿਰ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੁਰਾਦ ਨੂੰ ਵੀ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬੀ ਬਣਾ ਕੇ ਕੈਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਉੱਪਰ ਸੱਯਦ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਅਪਰਾਧ ਪਵਾ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਕੈਦ ਅਥਵਾ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮੈਂ 'ਆਲਮਗੀਰ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੰਡਤਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਜੰਝੂ ਉਤਰਵਾ ਕੇ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੀਨੀ ਭਾਈਆਂ ਤੋਂ 'ਮੋ-ਹੀ-ਉ-ਦੀਨ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ।

ਮੈਂ ਸੂਫ਼ੀ ਤੇ ਸ਼ੀਆ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਹਿਰ ਕੀਤੇ। ਮੈਂ ਸੁੰਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ। ਸੂਫ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰ ਸਰਮਦ ਨੂੰ ਵੀ ਮੈਂ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਐਸੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਇਸਲਾਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਈ। ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਹੁਕਮਰਾਨ ਸ਼ਾਹ ਅਬਾਸ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗਾ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਕਾਅਬਾ ਸ਼ਰੀਫ (ਮੱਕਾ) ਦੇ ਵੱਡੇ ਮੁਫ਼ਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ। ਮੁਫ਼ਤੀ ਵੱਲ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਵਜੋਂ ਤੇ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਫ਼ੀਰ ਮੱਕੇ ਭੇਜਿਆ। ਪਰ ਕਾਅਬਾ ਸ਼ਰੀਫ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮੁਫ਼ਤੀ ਨੇ (ਮੇਰੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ) ਸਫ਼ੀਰ ਦੇ ਮੱਥੇ ਲੱਗਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਭੇਜਿਆ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਤੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੇ। ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਤੇ ਸੱਚਾ ਖ਼ਿਦਮਤਗਾਰ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰ ਕੇ ਇਥੋਂ

ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਵਾਂਗਾ।

(Aurangzeb by stanley Lane-Poole, Page 136)

ਸੋ ਮੈਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਉੱਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜਜ਼ੀਆ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੀਵਾਲੀ, ਹੋਲੀ ਆਦਿ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ ਦੇ ਕਈ ਮੰਦਰ ਢਾਹੁਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੰਦਰ ‘ਕੇਸ਼ਵ’ ਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਉਥੇ ਮਸਜਿਦ ਉਸਾਰੀ ਗਈ। ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਗੋਪੀ ਨਾਥ ਮੰਦਰ ਤੇ ਅਯੁੱਧਿਆ ਦਾ ਮੰਦਰ ਵੀ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਖਾੜ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਬੁੱਤ ਆਗਰੇ ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਥੱਲੇ ਦੱਬੇ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਨਮਾਜ਼ੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁੱਤਾਂ (ਧਾਰਮਿਕ ਮੂਰਤੀਆਂ) ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਲਿਤਾੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰ ਸਕਣ।

ਮੈਂ ਰਾਗ-ਵਿੰਦਿਆ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵੈਰੀ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਜਜ਼ੀਆ ਮਾਫ਼ ਕਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਿੰਦੂ ਦਿੱਲੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਫਰਿਆਦ ਸੁਣਨ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਉੱਤੇ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਛੁਡਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਕਈ ਫਰਿਆਦੀ ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਕੁਚਲ ਕੇ ਮਰ ਗਏ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਮੈਂ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਮੈਂ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅਖਤਿਆਰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧੇਰੇ ਸੀ, ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਜੇ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਤਬਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਿੱਧ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ਬੜੇ ਸਖ਼ਤ ਤੇ ਨਿਰਦਈ ਸ਼ੇਰ ਅਫ਼ਗਾਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੇਰ ਅਫ਼ਗਾਨ ਖਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤ ਸਹਿ ਨਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਨਿਤਾਣੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ (ਜੀ) ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਦੱਸ ਕੇ ਮਦਦ ਮੰਗੀ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ (ਜੀ) ਨੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਵੋ ਕਿ ਜੇ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਪਰ ਜੇ (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਣ ਤਾਂ ਨਿਤਾਣੀ ਪਰਜਾ ’ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ’ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ, ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ, ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਜੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਤਾਂ ਜਿਤਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਸਖ਼ਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ (ਜੀ) ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ (ਜੀ) ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਡਰਾਉਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ

ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ (ਭਾਈ) ਮਤੀ ਦਾਸ (ਜੀ) ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਮ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ) ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰ ਕੇ ਦੋ-ਫਾੜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ (ਭਾਈ) ਦਿਆਲਾ (ਜੀ) ਨੂੰ ਦੇਗ ਵਿਚ ਉਬਾਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਫਿਰ (ਭਾਈ) ਸਤੀ ਦਾਸ (ਜੀ) ਨੂੰ ਵੀ ਰੂ ਦੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਜਿਊਂਦਾ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਬੇਕਸੂਰਾਂ ਨੂੰ (ਜੋ ਕਿ ਧਰਮ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਏ) (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ (ਜੀ) ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਡਰ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਣ। ਉਪਰੰਤ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾ ਦਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ 'ਤੇ ੧੧ ਨਵੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੬੭੫ ਈ. ਨੂੰ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਖੇ (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ (ਜੀ) ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਲਾਲ-ਉਦੀਨ ਸਮਾਣੇ ਵਾਲੇ ਜੱਲਾਦ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਉਸ (ਗੁਰੂ ਜੀ) ਦਾ ਸੀਸ ਧੜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ) ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਪਾਸੋਂ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਕਰ ਕੇ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ ਕੀਤੀ। ਦੋ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਪਾਰ (ਸ਼ਹੀਦ) ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਦੋ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ (ਗੁਰੂ ਜੀ) ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਕਈ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਰਵਾ (ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ) ਦਿੱਤਾ।

ਆਖ਼ਰੀ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜੋ ਜੋ ਜੁਲਮ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਚੁਕਾਉਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਸੋ ਮੈਂ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਹੱਥੀਂ ਲਿਖ ਕੇ ਅਤੇ ਟੋਪੀਆਂ ਹੱਥੀਂ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ।

ਸਟੋਰੀਆ ਡੋਮੋ, ਜਿ: ੩, ਹਿੱਸਾ ੨, ਸਫ਼ਾ ੫ ਤੋਂ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੀ ਤਰਫ਼ ਸੇ:- ਬਹੁਤ ਸੇ ਐਸੇ ਐਹਕਮਾਤ ਭੀ ਦੀਏ ਗਏ ਜਿਸ ਸੇ ਮੇਰੀ ਅਪਨੀ ਮਤਲਬ-ਬਰਾਰੀ ਹੋਤੀ ਥੀ। ਮਸਲਨ ਲੋਗੋਂ ਕੋ ਯਹ ਕਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਬੇਸ਼ਕ ਕਸਮੇਂ ਖਾ ਲੋ ਔਰ ਇਸ ਤਰਹ ਸੇ ਗਿਰਦੋ-ਨਵਾਹ ਕੀ ਸਲਤਨਤੋਂ ਮੇਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀ ਆਗ ਭੜਕਾ ਕਰ ਲੋਗੋਂ ਕੋ ਆਪਣੀ ਤਰਫ਼ ਮਿਲਾ ਲੋ ਔਰ ਜਬ ਕਾਮ ਨਿਕਲ ਆਏ ਤੇ ਦਸ ਫੁਕਰਾ ਕੋ ਖਾਣਾ ਖਿਲਾ ਦੋ, ਔਰ ਕੁਰਾਨ ਕੀ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਕਸਮੇਂ ਖਾ ਕਰ ਭੀ ਤੁਮ ਨੇ ਵਾਅਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੀਏ ਹੋਂ ਤੁਮ ਸਬ ਸੇ ਬਰੀ ਹੋ ਜਾਉਗੇ।

ਸਟੋਰੀਆ ਡੋਮੋ; ਸਫ਼ਾ ੩੨੦ ਅਨੁਸਾਰ ਗੋਲਕੰਡਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀ ਖਬਰ ਪਾ ਕਰ ਉਸੇ ਪੈਗਾਮ ਭੇਜਾ ਕਿ ਆਪ ਜੰਗ ਨਾ ਕਰੋਂ। ਮੈਂ

ਅਪਨੇ ਆਪ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਕੇ ਦੀਗਰ ਹੁਕਾਮ ਔਰ ਸੂਬੇਦਾਰੋਂ ਕੀ ਤਰਹ ਸਮਝਤਾ ਹੂੰ ਔਰ ਇਸੀ ਹੈਸੀਅਤ ਸੇ ਗੋਲਕੰਡਾ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਰਖਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ। ਇਸ ਕੇ ਜਵਾਬ ਮੇਂ ਮੈਂਨੇ (ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ) ਉਸੇ ਕਹਿਲਾ ਭੇਜਾ ਕਿ ਆਪ ਫਿਕਰ ਮਤ ਕੀਜੀਏ, ਆਪ ਕੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਕੋ ਕੋਈ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਹੇਗਾ। ਹਮ ਸਿਰਫ ਗੁਲਬਰਗ ਤਕ ਜਾਨਾ ਚਾਹਤੇ ਹੈਂ ਜਹਾਂ ਔਲੀਆ ਲੋਗੋਂ ਕੀ ਮਜ਼ਾਰੋਂ ਪਰ ਦੁਆ ਕਰਨੇ ਔਰ ਮਿੰਨਤ ਮਾਨਨੇ ਕੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੈ। ਸ਼ਾਹਿ ਗੋਲਕੰਡਾ ਨੇ ਇਸ ਇਲਫਾਜ਼ ਕੋ ਸਚ ਜਾਨ ਕਰ ਹਮੇਂ ਪਾਂਚ ਲਾਖ ਰੁਪੈ ਮਜ਼ਾਰ ਪਰ ਫੁਕਰਾ ਕੋ ਤਕਸੀਮ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਭੇਜੇ ਜਿਸੇ ਵਸੂਲ ਕਰਕੇ ਬਜਾਏ ਗੁਲਬਰਗ ਕੀ ਤਰਫ ਕੂਚ ਕਰਨੇ ਕੇ ਸੀਧੇ ਗੋਲਕੰਡਾ ਕਾ ਰੁਖ਼ ਕੀਆ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਖ਼ਤ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਖ਼ਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ) ਮੈਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾਈਆਂ। ਮੇਰੀਆਂ (ਕਾਲੀਆਂ) ਕਰਤੂਤਾਂ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਿਆ। ਮੈਂ ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਪਰਜਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘਾਂ) ਉੱਤੇ ਜੋ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ, ਬਾਬਤ ਮੈਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਈ। ਖ਼ਤ ਵਿਚ ਸ਼ੇਅਰ ੫-੬ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਅਰਬ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਨਾਮ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਤੇਰੀ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮਣਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਚੋਗਾ ਤੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਚੈਲੰਜ ਕਰ ਸਕੇ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਹਾਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਖ਼ਤ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ-ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਖ਼ਤ (ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ) ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਸੱਚਾ ਧਰਮ ਬਾਬਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਨੇ ਇਹ ਖ਼ਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਲਵਾਰ ਕਿਉਂ ਚੁੱਕੀ:

ਚੁ ਕਾਰ ਅਜ਼ ਹਮਹ ਹੀਲਤੇ ਦਰ ਗੁਜ਼ਸ਼ਤ।

ਹਲਾਲੱਸਤ ਬੁਰਦਨ ਬ ਸਮਸ਼ੀਰ ਦਸਤ॥੨੨॥

ਜਦੋਂ ਨੀਤੀ ਜੁਗਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀਲੇ-ਚਾਰੇ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਤੇਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ।

ਇਉਂ ਇਹ ਖ਼ਤ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ੪੦ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਮੁਗਲ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦਾ ਭੁੱਖੇ-ਪਿਆਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਖਤ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ) ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ, ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ; ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕਸਮਾਂ ਸਹੁੰਆਂ ਤੋੜਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ (ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ) ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਤੇ ਬੇ-ਈਮਾਨ ਹੈ:

ਨ ਦਾਨਮ ਕਿ ਈਂ ਮਰਦਿ ਪੈਮਾਂ ਸ਼ਿਕੰਨ।

ਕਿ ਦੌਲਤ-ਪਰੱਸਤ ਅਸਤੁ ਈਮਾਂ-ਫਿਕੰਨ॥੪੫॥

ਐ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ! ਨਾ ਤੂੰ ਧਰਮੀ ਹੈਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੀਨ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ। ਨਾ ਤੈਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਹੈ:

ਨ ਈਮਾਂ ਪਰਸਤੀ ਨ ਅਉਜ਼ਾਇ ਦੀਂ।

ਨ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਨਾਸੀ ਨ ਮੁਹੰਮਦ ਯਕੀਂ॥੪੬॥

ਜੇਕਰ ਇਕੱਲੇ ਆਦਮੀ 'ਤੇ ਲੱਖ ਆਦਮੀ ਵੀ ਹਮਲਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਉਸ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਅਗਰ ਬਰ ਯੱਕ ਆਯਦ ਦਹੋ ਦਹ ਹਜ਼ਾਰ।

ਨਿਗਾਹਬਾਨ ਊ ਰਾ ਸੁਵੱਦ ਕਿਰਦਗਾਰ॥੧੦੪॥

ਜੇਕਰ ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਵੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦ ਵੱਲ ਹੈ:

ਤੁਰਾ ਗਰ ਨਜ਼ਰ ਹਸਤ ਬਰ ਫਉਜੋ ਜ਼ਰ।

ਕਿ ਮਾ ਰਾ ਨਿਗਾਹ ਅਸਤ ਯਜ਼ਦਾ ਸੁਕਰ॥੧੦੫॥

ਜੇਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਿੱਤਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸੌ ਗੁਣਾ ਵੈਰ ਵੀ ਕਮਾਵੇ:

ਚੁ ਹੱਕ ਯਾਰ ਬਾਸ਼ਦ ਚਿਹਦੁਸ਼ਮਨ ਕੁਨਦ।

ਅਗਰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਰਾ ਬਸਦ ਤਨ ਕਨਦ॥੧੧੦॥

ਹਮੀਦ-ਉਦੀਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੮੩ 'ਤੇ ਕੁਝ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਥੱਲੇਊਂ ਮਿਲਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

“ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਭਲਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਮੈਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰ ਕੇ ਕਹਿ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹਾਂ।

“ਮੇਰੀ ਕਬਰ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਕੋਈ ਦਰੱਖਤ ਨਾ ਲਾਉਣਾ। ਮੇਰੇ ਜੈਸੇ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਛਾਂ ਆਵੇ। ਰੱਬ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾ ਬਣਾਵੇ! ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬਦ-ਬਖ਼ਤ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਜਾਈਂ ਗਈ।”

ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ

—ਸ. ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ*

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਉਭਰੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਭਗਤ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ੬੧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ’ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੨੭੦ ਈ. ਨੂੰ ਛੀਪਾ (ਛੀਂਬਾ) ਜਾਤ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਰਸੀ ਬਾਮਣੀ ਦੇ ਪੱਕੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੰਡਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਬਤੀਤ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੱਪੜੇ ਰੰਗਣ, ਠੇਕਣ (ਛਾਪੇਖਾਨਾ) ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਸਿਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਲਗਨ ਲਾ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵੀ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ, ਇਕ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਕਵੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੁਲਮਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਗਿਰਾਵਟਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਸੱਚ, ਪ੍ਰੇਮ, ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਰਾਹ ਸੀ। ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਯੋਗ ਥਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇੰਵ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਘਰ ਕੀ ਨਾਰਿ ਤਿਆਗੈ ਅੰਧਾ॥ ਪਰ ਨਾਰੀ ਸਿਉ ਘਾਲੈ ਧੰਧਾ॥

ਜੈਸੇ ਸਿੰਬਲੁ ਦੇਖਿ ਸੂਆ ਬਿਗਸਾਨਾ॥ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ ਮੂਆ ਲਪਟਾਨਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੬੪-੬੫)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣ, ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਸੀ ਸੁਮੇਲ ਕਰਨ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ:

ਰਾਂਗਨਿ ਰਾਂਗਉ ਸੀਵਨਿ ਸੀਵਉ॥

ਰਾਮ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਘਰੀਅ ਨ ਜੀਵਉ॥

(ਪੰਨਾ ੪੮੫)

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਉੱਤਮ

* ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨਗਰ, ਚੌਧਰੀ ਮਾਜਰਾ ਰੋਡ, ਨਾਭਾ (ਪਟਿਆਲਾ)।

ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਕ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹੈ:

ਹਿੰਦੂ ਪੂਜੈ ਦੇਹੁਰਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਮਸੀਤਿ॥

ਨਾਮੇ ਸੋਈ ਸੇਵਿਆ ਜਹ ਦੇਹੁਰਾ ਨ ਮਸੀਤਿ॥

(ਪੰਨਾ ੮੭੫)

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ, ਲੋਭ, ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਲਈ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਨੁੱਖੀ-ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨਾ ਰੱਖੇ। ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਰੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ:

ਕਾਹੇ ਰੇ ਨਰ ਗਰਬੁ ਕਰਤ ਹਹੁ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਝੂਠੀ ਦੇਹੀ॥ (ਪੰਨਾ ੬੬੨)

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ। ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ, ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਧਰਮ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ-ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹੋਣ 'ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਤੇ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਕਿੱਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਲ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਾਹਰ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਤਿਲੋਚਨਾ ਮੁਖ ਤੇ ਰਾਮੁ ਸੰਮੁਲਿ॥

ਹਾਥ ਪਾਉ ਕਰਿ ਕਾਮੁ ਸਭੁ ਚੀਤੁ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੭੫-੭੬)

ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤਮ ਦਿਨ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬਤੀਤ ਕੀਤੇ। ਪਿੰਡ ਘੁਮਾਣ (ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਵਿਖੇ ਆਪ ੮੦ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ੧੩੫੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੁਧਾਰ ਗਏ। ਇਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਲੋਹੜੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਆਪਣੀਆਂ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰਦੇ ਹੋਏ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਚੀ ਲਿਵੈ ਬਿਨੁ ਦੇਹ ਨਿਮਾਣੀ

—ਡਾ. ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਜ਼ਹੂਰਾ*

ਲਿਵ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਧਨਾ ਪੱਧਤੀ ਦੀ ਚਰਮ-ਸੀਮਾ ਦਾ ਅਨੰਦਮਈ ਤੇ ਮਿਲਾਪ-ਮਈ ਸਰੋਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਰਥ ‘ਲੀਨਤਾ’ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਲੈਅ’ (ਲਯ) ਤੋਂ ਆਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਾਧਕ ਦਾ ‘ਅੰਤਹਕਰਣ’ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰਲੇ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕਸੁਰਤਾ ਤੋੜਿਆਂ ਟੁੱਟਦੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਛੋੜਿਆਂ ਛੁੱਟਦੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਇਸ ਇਕਰਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ‘ਲਿਵ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ’ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਅਭੇਦਵਾਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਦਾਇਮੀ ਅਹਿਸਾਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ ‘ਸਮਾਧੀ’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਸਮਾਧੀ ਨੂੰ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਚਰਮ-ਸੀਮਾ ਪਰਵਾਨਿਆ ਹੈ। ਬੁੱਧ ਮਤ ਵਿਚ ਨਿਰਵਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸਮਾਧੀ ਉੱਪਰ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਧਾਂ, ਨਾਥਾਂ ਅਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਸਮਾਧੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਤਮ ਸਾਧਨ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜੋਗ ਮਤ ਜਦ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਭੇਖਧਾਰੀ, ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਮੰਗਤਿਆਂ ਦਾ ਫਿਰਕਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਮਾਧੀ ‘ਬਗਲ ਸਮਾਧੀ’ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸਮਾਧੀ ਦੇ ਸਹੀ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਖੰਡਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ‘ਬਗਲ ਸਮਾਧੀ’ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ ‘ਲਿਵ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ‘ਸਹਿਜ ਸਮਾਧੀ’ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ‘ਸਹਿਜ ਸਮਾਧੀ’ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਨਿੱਜ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਇਕਾਂਤ ਸਾਧਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਜਿਹੀ ਸਕਰਮਕ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਚੱਲਦੇ-ਫਿਰਦੇ, ਖਾਂਦੇ-ਪੀਂਦੇ, ਕੰਮ-ਧੰਦੇ ਕਰਦੇ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲਾਈ ਰੱਖਣ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਹੈ। ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਹੀ ‘ਲਿਵ’ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਭਿਆਸੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਹਰ ਛਿਨ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖਿਆਲ ਉਡਾਰੀਆਂ ਦਾ ਭੂਤ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਸਿਮਟ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਯਾਦ ‘ਲਿਵ’ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਇਸ ਲਿਵ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ‘ਜੀਵ-ਤੱਤ’ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਕੇ ‘ਪਰਮ-ਤੱਤ’ ਵਿਚ ਆ ਜੁੜਦਾ ਹੈ:

* ਐਸਟੀ ਕਾਲੋਨੀ (ਨੇੜੇ ਐਮ.ਪੀ. ਦੀ ਕੋਠੀ), ਡਾਕ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਗਰ, ਨੰਗਲ ਡੈਮ (ਰੋਪੜ)-੧੪੦੧੨੫

- ਕਲਿਮਲ ਮੈਲੁ ਨਾਹੀ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਓਇ ਰਹਹਿ ਭਗਤਿ ਲਿਵ ਲਾਈ ਹੇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੨੫)

- ਲਾਗੀ ਮੈਲੁ ਮਿਟੈ ਸਚ ਨਾਇ॥

ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ਰਹੈ ਲਿਵ ਲਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੩੫੨)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਮਹਾਂਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਵ ‘ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ’ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਨਵੀ ਯਤਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਪੇ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਰਪਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਲਿਵ ਦਾ ਲੱਗਣਾ ਪਾਰਗਾਮੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ‘ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ’ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਸਾਰੇ ਸ਼ੰਕੇ ਮੇਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

ਓਸ ਨੋ ਕਿਹੁ ਪੋਹਿ ਨ ਸਕੀ ਜਿਸ ਨਉ ਆਪਣੀ ਲਿਵ ਲਾਵਏ ॥

ਆਪਣੀ ਲਿਵ ਆਪੇ ਲਾਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਮਾਲੀਐ ॥

(ਪੰਨਾ ੯੨੦)

‘ਸਾਚੀ ਲਿਵੈ ਬਿਨ ਦੇਹ ਨਿਮਾਣੀ’ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਲਿਵ ਦੀ ਜੁਗਤਿ ਵਿਚ ਢਾਲ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਧਕ-ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ‘ਗਿਆਨੀ’ ਅਤੇ ‘ਗੁਰਮੁਖ’ ਕਰਕੇ ਸਤਿਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

- ਸੋ ਗਿਆਨੀ ਜਿਨਿ ਸਬਦਿ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ ੮੩੧)

- ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਗਿ ਰਹੇ ਦਿਨ ਰਾਤੀ ॥

ਸਾਚੇ ਕੀ ਲਿਵ ਗੁਰਮਤਿ ਜਾਤੀ ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੨੪)

ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਦੇ ਦੋ ਰਾਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਮਨ-ਮਨਸਾ ਵਾਲਾ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਰਾਹ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਸੰਸਾਰੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ‘ਧਾਤ’ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ ਜੋ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਮਨ-ਮਨਸਾ (ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ) ਦੇ ਘਰ (ਹਿਰਦੇ) ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਾਲਮ ਅਤੇ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਿਵ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਵ ਦੇ ਮਾਰਗ ’ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਇਸ ਕਿਰਪਾ ਤੋਂ ਵਿਛੁੰਨੇ ਹਨ, ਉਹ ਧਾਤ ਦੇ ਔਝੜ ਰਸਤੇ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖੇਡ ਸਭ ਹੁਕਮ ਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਲਿਵ ਧਾਤੁ ਦੁਇ ਰਾਹ ਹੈ ਹੁਕਮੀ ਕਾਰ ਕਮਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ ੮੭)

ਸੋ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਰਾਹ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵਿਪਰੀਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ-ਪਾਸੜ (one-way) ਹਨ। ‘ਲਿਵ’ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਧਾਤ’ ਲਿਵ ਛੁੜਕੀ ਵਾਲੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਲਿਵ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਉੱਪਰ ਆਉਣਾ ਸਫਲ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ‘ਸਾਚੈ ਲਿਵ ਲਾਇ’ ਕਰਕੇ ਪਾਰਗਾਮੀ ਹਨ। ਮਨਮੁਖ ਦੀ ‘ਲਿਵ ਛੁੜਕੀ’ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਭੂ-ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਵਿਚ ‘ਧੰਦੈ-ਧਾਵਣੀ’ ਵਿਚ ਦਿਨ-ਕਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਿਊਣ ਦਾ ਰੱਜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭੋਖਣ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਲਿਵਹੀਣਤਾ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰਿ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਡੋਬਣਾ ਹੈ। ਇਹ ‘ਮਖੀ ਮਿਠੇ ਮਰਨਾ’ ਵਾਲੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ‘ਦੂਜੇ ਭਾਇ’ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣਤਾ ਹੈ। ਲਿਵ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਥਿਰਤਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ ਅਤੇ ਲਿਵਹੀਣਤਾ ਅਸਥਿਰਤਾ ਦੀ ਖੱਜਲ-ਖੁਆਰੀ ਹੈ, ਅੰਤਰਿ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਤੇ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ।

ਇਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਲਿਵ’ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੰਦਰਭ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸਾਧਨਾਂ-ਪੱਧਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਨਵਾਂ-ਨਿਵੇਲਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹਠ-ਕਰਮ ਨੂੰ ਤਜ ਕੇ ‘ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਰਤਾ ਬੈਰਾਗੀ’ ਵਾਲਾ ਸਹਿਜ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜੋਗੀ ਭਰਥਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ’ (ਉਤਰਾਰਧ) ਦੇ ਪੰਨਾ ੮੪ ‘ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- “ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਤ-ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵਰਜ ਕੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕੇ ਜੁੜਿਆ ਰਹੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਤੋੜਦੇ ਹੋ ਸਾਧਕਾਂ ਨੂੰ, ਅਸੀਂ ਇਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਅਹਿਨਿਸ ਅਨਹਦ (ਨਾ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲੀ) ਲਿਵ ਲਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਲਿਵ ਲੱਗੀ ਰਹੇਗੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਸਾਰੇ ਨਾਲੋਂ ਮਨ ਆਪੇ ਉਪਰਾਮ ਰਹੇਗਾ। ਉਪਰਾਮ ਰਹਿਣ ਦਾ ਯਤਨ ਜਾਂ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ, ਸੁਤੇ ਹੀ ਮਨ ਦਾ ਲਗਾਓ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਥ ਰੱਖੇਗਾ ਐਸਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਕ੍ਰੋਹ ਵੇਵਾਂਗੇ।”

ਸੋ ਇਵੇਂ ਸਿੱਖ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ‘ਲਿਵ’ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਦਰ-ਘਰ ਹੈ, ਪਰਮ-ਅਨੰਦ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਹੈ, ਰੂਹ ਦੀ ਜਾਗ ਹੈ, ਨਾਮ ਦੀ ਖੁਮਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਦੇਹ ਹੋ ਕੇ ਜਿਊਣ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖ, ਪਿਆਸ, ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਸਤਾਉਂਦੀ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਲੋੜਾਂ ਤੋਂ ਵਿਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ “ਰੰਗਿ ਹਸਹਿ ਰੰਗਿ ਰੋਵਹਿ ਚੁਪ ਭੀ ਕਰਿ ਜਾਹਿ॥ ਪਰਵਾਹ ਨਾਹੀ ਕਿਸੈ ਕੇਰੀ ਬਾਝੁ ਸਚੇ ਨਾਹ” ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਹੰਢਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬਰਬਰਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ

—ਡਾ. ਮਹੀਪ ਸਿੰਘ*

ਹਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਤਹਲਕਾ ਅਦਾਰੇ ਨੇ ਕੁਝ ਟੋਪ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਗੋਧਰਾ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਤਿਆਕਾਂਡ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਹੋਏ ਫਸਾਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਹਿ 'ਤੇ ਅੰਜਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਗੋਧਰਾ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਪੰਛ ਰਾਮਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਦੰਗਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ। ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ।

ਨਵੰਬਰ ੧੯੮੪ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਕਤਲੇਆਮ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਉੱਘੇ ਰਾਜਸੀ ਲੀਡਰ ਨੇ ਉਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਸੀ। ੨ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ-ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ-ਦੁਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗਾਂ ਲਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਲੀਡਰ ਨੇ ਤਤਕਾਲੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਪੀ.ਵੀ. ਨਰਸਿਮ੍ਹਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ— ਰਾਓ ਸਾਹਿਬ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਬੇਗੁਨਾਹ ਸਿੱਖ ਮਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗਾਂ ਲਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ— ‘ਤੁਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਇਹ ਸਭ ਚੱਲਣ ਦਿਉ। ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਅਸੀਂ ਸਭ ਸੰਭਾਲ ਲਵਾਂਗੇ।’

੨੩ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫਸਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਦੀ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੫ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਰਸੰਘਾਰ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ੮੮ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਮਾਰ-ਕੁਟਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਹੈ ਬਦਲੇ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਹਿਣਾ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਹੈ। ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਹ ਕਰ ਸਕਦਾ

* ਐਚ-੧੦੮, ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਪਾਰਕ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-੧੧੦੦੨੬

ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਪੁਲਿਸ ਹੋਵੇ, ਫੌਜ ਹੋਵੇ, ਸਰਕਾਰੀ ਤਾਕਤ ਹੋਵੇ। ਈਰਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਬਦਸਲੂਕੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬਸ, ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਠਾਣ ਲਈ। ਉਸ ਨੇ ਕਤਲੇਆਮ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਰੰਗ ਲਈਆਂ।

ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਤਿਆਵਾਂ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ-ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਕ-ਦੋ ਜਾਂ ਵੱਧ ਬੰਦੇ ਮਿਲ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪੱਖ ਦੇ ਕੁਝ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਹੱਤਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਬੇਕਸੂਰ, ਅਨਜਾਣ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਤਹੱਈਆ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਤਲੇਆਮ ਜਾਂ ਨਰਸੰਘਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਬਰਬਰਤਾ' ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਹਤਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਬਰਬਰਤਾ ਨਾਲ ਵੀ। ਬਰਬਰਤਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬੜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਲੱਭ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਦਲੀਲ ਸੀ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਈਸਾਈਅਤ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਸ਼ੁੱਧ ਆਰੀਆ ਖੂਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਊਣਾ ਧਰਤੀ ਲਈ ਬੋਝ ਹੈ। ਰੂਸ ਦੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਸਟਾਲਿਨ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਸੰਤੋਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ 'ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ' ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਕਤਲੇਆਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਤੈਮੂਰ ਲੰਗ ਨੇ ਸੰਨ ੧੩੯੮ ਵਿਚ ਸਿੰਧੂ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ- ਲੁੱਟੇ, ਸਾੜੇ, ਮਾਰੇ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣਾਓ। ਤੈਮੂਰ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਹਮਲਿਆਂ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲਈ ਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ। ਇਕ ਵੇਲੇ ਉਸ ਕੋਲ ਇਕ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਿੰਦੂ ਕੈਦੀ ਹੋ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਲੁੱਟ-ਪੁੱਟ ਕੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਫੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਬਾਬਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਗੁਆਹ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਬਰਬਰਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਹਿੰਦੂ ਬਚੇ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ।

ਬਰਬਰਤਾ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਹੈ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂਤਾ, ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ, ਆਪਣੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ਚੰਗੇਜ਼ ਖਾਨ ਨੇ ਜੋ ਮੰਗੋਲੀਆ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਤੁਰਕੀ ਤਕ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਪਰਚਮ ਫੈਲਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਦੀ ਭੁੱਖ ਸੀ।

ਇਸ ਭੁੱਖ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਜਿੱਥੋਂ-ਜਿੱਥੋਂ ਲੰਘਦੀਆਂ ਸਨ ਲੁੱਟ, ਤਬਾਹੀ ਤੇ ਮੱਠਖੀ ਘਾਣ ਦਾ ਮੰਜ਼ਰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਅਕੀਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਵੱਡ-ਵਡੇਰੇ ਬੋਧੀ ਸਨ। ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਆਏ ਹਲਾਕੂ ਖਾਨ ਤੇ ਤੈਮੂਰ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮਖੌਟਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਹਾਈ ਬਣ ਗਿਆ। ਤਥਾਕਥਿਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਬ ਜਾਪਣਾ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿੰਨੀ ਕਤਲੋਗਾਰਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਓਨੀ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਲਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਕੁਝ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵੈਦਿਕ ਧਰਮੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬੋਧੀਆਂ ਦਾ ਨਰਸੰਘਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੱਧ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਅਦਾਲਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਇਨਕਿਉਜੀਸ਼ਨ' (Inquisition) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਕੱਟੜ ਈਸਾਈ ਅਸੂਲਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਮੱਤਭੇਦ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਗੁਰੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਅਦਾਲਤ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 'ਹੇਰੇਟਿਕ' (ਧਰਮ ਧੋਹੀ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਸਾੜ ਦੇਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਇੰਜ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਧਰਮ ਧੋਹੀਆਂ ਉੱਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਬਰਨ ਕੱਢ ਲਿਆਉਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮੱਧਯੁਗ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਸੱਭਿਅਕ ਤੇ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹੁਣ ਸਹਿਹੋਂਦ ਵਿਚ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ 'ਜੀਉ ਤੇ ਜੀਵਣ ਦਿਉ' ਦੇ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ-ਜੁਲ ਕੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਜਿਊਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਤੇ ਉਦਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਬਰਬਰਤਾ, ਨਰਦਇਤਾ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਮੱਧਯੁਗੀਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ੬੦ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਬਰਬਰਤਾ ਦਾ ਜੋ ਨੰਗਾ ਨਾਚ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਭੁਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸ਼ਿਕਾਗੋ (ਅਮਰੀਕਾ) ਵਿਚ ਸਤੰਬਰ ੧੯੯੩ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਬ ਧਰਮ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸੁਆਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਮੱਧ ਯੁਗ ਦੀਆਂ ਈਸਾਈ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੜੇ ਫਖਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਇਕ ਧਰਮਾਂਧ ਹਿੰਦੂ ਭਾਵੇਂ ਬਲਦੀ ਹੋਈ ਚਿਖਾ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦੇਵੇ ਪਰ ਉਹ ਦੂਜੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਲਈ ਕਦੇ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਬਾਲੇਗਾ। ਜੇ ਅੱਜ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਵੇਖਦੇ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਫਖਰ ਨਾਲ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੯੮੪ ਵਿਚ ਬੇਗੁਨਾਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਬਲਦੇ ਹੋਏ

ਟਾਇਰ ਪਾ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਸਾੜਿਆ ਸੀ! ੧੯੯੨ ਵਿਚ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਹੋਏ ਫਸਾਦਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਭੀੜ ਨੇ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਦੇ ਇਕ ਬਹੁਮੰਜ਼ਲੇ ਮਕਾਨ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੜ ਕੇ ਸਵਾਹ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਦੂਜੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਬਰਬਰਤਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਮੁਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਮਲਾਵਰ ਉਸ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਢਿੱਡ ਪਾੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਤੜੀਆਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਕੱਟ ਕੇ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਚਿਪਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉੱਠ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਸਭਿਅਤਾ ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਬਰਬਰਤਾ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੱਧਯੁਗੀਨ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਬਰਬਰਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਫ਼ਰਕ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਮੱਧ ਯੁੱਗ ਦੇ ਬਰਬਰ ਰਾਜੇ, ਸੁਲਤਾਨ ਹਮਲਾਵਰ ਪੂਰੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਲਈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਅੱਗੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨਾਲ ਰਾਜਸ਼ੱਤਾ ਵਿਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦਖਲ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਵੀ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵੀ ਹਿਟਲਰ, ਮੁਸੋਲਿਨੀ, ਸਟਾਲਿਨ ਤੇ ਈਦੀ ਅਮੀਨ ਵਰਗੇ ਸੱਤਾਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬਰਬਰਤਾ ਦਾ ਨਾਚ ਖੇਡਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਤੋਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਬਚੇ। ਅਜਿਹੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਬੁਰੀ ਮੌਤ ਮਰੇ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚੱਲੇ। ਇਰਾਕ ਦੇ ਸੱਦਾਮ ਹੁਸੈਨ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਵੀ ਲੱਗ ਗਈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਬਕੇ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿ ਦੇ ਕੇ, ਦੂਜੇ ਤਬਕੇ ਦੇ ਬੇਕਸੂਰ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਕਰਾਉਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਸਮੂਹਿਕ ਕਤਲੇਆਮ ਕਰਾਉਣ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮੱਧਯੁਗੀਨ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੱਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਵੈਦਿਆ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਾਸੂਮਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਘੁੰਮਣ ਅਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ? ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਇਹੋ ਕੁਝ ਵਾਪਰਿਆ। ਨਿਆਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਕਿਸੇ ਬਰਬਰਤਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ।

(ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ 'ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਜੀਤ' 'ਚੋਂ) ■

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਾਸਤ

-ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵੰਡਾਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਵੰਡਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ੧੯੪੭ ਦੀ ਵੰਡ ਬੜੀ ਹੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵੰਡ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਘਰ, ਪਰਵਾਰ ਤਾਂ ਗਵਾਏ ਹੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਹਰ ਪਰਵਾਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਤਨ, ਧਨ ਤੇ ਗਵਾਇਆ ਹੀ, ਨਾਲੇ ਕੁਛ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕੇ। ਜੇ ਲਿਆਏ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਖੋਹ ਨਾ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਹੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਵੀ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਖਜ਼ਾਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਹੀ ਨਾਲੇ-ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੂਬ ਵਰਤਾਇਆ।

ਇਹ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵਰਤਾਇਆ। ਇਸੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ-ਸੁਖ ਵੰਡੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਇਸੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸੌਖੇ ਤੇ ਔਖੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਹਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸੋਚ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤਕ ਜਿਊਂਦਾ-ਜਾਗਦਾ ਰੱਖਿਆ।

ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਖਜ਼ਾਨੇ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਸਹੇੜੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦਾ ਸਦਕਾ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਪਨੀਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦਾ ਨਵਾਂ (ਮਾਡਰਨ) ਸਮਾਜ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਹੈ।

ਠੀਕ ਹੈ, ਸਮਾਂ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਧਨ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਣ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜੇ

* 124-A/540, Block-II, Govind Nagar, Kanpur-208006.

ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਤੇ ਚੰਗਾ ਕਰ ਭੀ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਕੁਹਾੜੀ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ, ਮਹਾਨ ਵਿਰਸੇ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਖੂਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ ਤਦ ਤੋੜੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਪਨੀਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੋਤਲੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਯਾਦ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਸਤਰਾਂ ਵੀ ਦੱਸਣੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਪਰ ਹਾਲੀਵੁਡ ਤੇ ਬਾਲੀਵੁਡ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਦੇ ਤੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਾਡੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਾਸਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਵਿਚ ਨਾਕਾਮ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਲਈ ਸਾਡਾ ਆਪਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲਾਪਣ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾ ਜਾਣਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਦਾਂ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾਵਾਂਗੇ? ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾਵਾਂਗੇ ਕਿ ਵਰਤ, ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਸਰਾਧਾਂ ਜਿਹੇ ਬਿਪਰਵਾਦੀ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਦਾ ਕੋਈ ਲੈਣ ਦੇਣ ਨਹੀਂ?

ਯਾਦ ਰਹੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾ, ਵੱਡੇ ਬੰਦੇ (ਮਾਇਆਧਾਰੀ) ਤਾਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਜੇ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖ ਹੀ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਖੁਆਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਆਪ ਹੀ ਸੰਵਾਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਜ ਹੀ ਸਾਂਭਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਚਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਵੱਡਾ ਡਾਕਟਰ ਜਾਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਦੱਸਣੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਈਏ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖ ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਅਤੇ ਵਕੀਲ ਬਣ ਸਕਣ!

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ

—ਮੇਜਰ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ*

ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਰੋਲ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਂ ਗਰਭ ਦੇ ਦਿਨ ਕਾਫੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਕੱਟਦੀ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਾਉਣ, ਨੌਕਰੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋਵੇ ਆਪ ਔਖੇ-ਸੌਖੇ ਹੋ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਸੁਖੀ ਰਹਿਣ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਆਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣ ਸਕਣ। ਇਕ ਪਿਤਾ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਬਿਰਧ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਬਲਕਿ ਇਕ ਬੋਝ ਜਿਹਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਉਂ?

ਅੱਜ ਦਾ ਬੱਚਾ ਜਦ ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕਾਫੀ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਹ ਤਜਰਬਾ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹਿਤ ਵਾਸਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਲਾਹ ਲੈਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਰਾਸਰ ਗਲਤ ਹੈ।

ਬੱਚੇ ਬਾਹਰ ਵਿਖਾਵੇ ਲਈ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਘਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਿਰਧ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੂੰ ਬਿਰਧ ਘਰ ਵਿਚ ਭੇਜਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਝਾਕਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਹੁਟੀ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਵਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰੇ ਅਤੇ ਕਦੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਜੋ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸੱਸ-ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਤੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ।

ਜੇਕਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਐਸੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਾਜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ

* ੭/੨, ਰਾਣੀ ਕਾ ਬਾਗ, ਨੇੜੇ ਸਟੇਟ ਬੈਂਕ ਆਫ ਇੰਡੀਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਸਾਖੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਣ। ਇਸ ਦਾ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅੱਜ ਬੱਚੇ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਬੋਲਣ, ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਪਿਆਰ-ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਚੱਲਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਹਿਣੀ ਤੇ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ-ਸਿੱਖਣੀ ਲਈ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਨਿਯਮ ਅਪਣਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣਾ, ਗਰੀਬਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦਇਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਚਰਿਤਰ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਰੱਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਪਰ ਮਾੜਾ ਪਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਤਦ ਹੀ ਬਚਾ ਸਕਾਂਗੇ ਜੇ ਆਪ ਸ਼ਰਾਬ ਵਰਗੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਆਪਣਾ ਚਰਿਤਰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬੇਦਾਗ਼ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਲੜਕੀ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਗਰ ਆਪਣੀ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਮਝਾ ਕੇ ਭੇਜਣ ਕਿ ਸੱਸ-ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹੋ-ਜਿਹੀ ਨੌਬਤ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ਕਿ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾ ਕਰਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਦਿਲੋਂ ਸੇਵਾ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਸੀਸ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ 'ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਤੰਡ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਤਾਨ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰੇ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਬਿਬੇਕੀ ਸੰਤਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾਲਾਇਕ ਔਲਾਦ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਅੱਛਾ ਹੈ:

ਜਿਹ ਕੁਲਿ ਪੂਤੁ ਨ ਗਿਆਨ ਬੀਚਾਰੀ॥ ਬਿਧਵਾ ਕਸ ਨ ਭਈ ਮਹਤਾਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੩੨੮)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਪੁੱਤਰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਵਿਵਾਦ ਕਰੇ ਸਗੋਂ ਸਪੁੱਤਰ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾ ਉੱਕੇ:

ਕਾਹੇ ਪੂਤ ਝਗਰਤ ਹਉ ਸੰਗਿ ਬਾਪ॥

ਜਿਨ ਕੇ ਜਣੇ ਬਡੀਰੇ ਤੁਮ ਹਉ ਤਿਨ ਸਿਉ ਝਗਰਤ ਪਾਪ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੦੦)

ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਜੋ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਕਰਕੇ ਲੰਗਰ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਜੀਵਤ ਪਿਤਰ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਊ ਮੂਏਂ ਸਿਰਾਧ ਕਰਾਹੀ॥

(ਪੰਨਾ ੩੩੨)

ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਉਹ ਜੋ ਵੀ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਹਉਮੈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਉਮੈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਰਮ ਨਿਸਫਲ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:- ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਝਗੜੇ ਪੈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਸੋਚਣਾ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪੁੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਨੂੰਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ। ਬਾਹਰ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਭੱਜਣ ਨਾਲੋਂ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਅੰਦਰ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਚੀ ਜਗਾਉਣ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਗੁਣ ਭਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿਰਫ ਪੈਸੇ ਦੀ ਦੌੜ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਨ, ਸਰਾਸਰ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਨਿਆਮਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ।

‘ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ, ਦੁੱਖ ਵੇਲੇ ਅਰਦਾਸ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਿਮਰਨ’ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸੂਤਰ ਹੈ।

ਅੱਜ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਅਮੀਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਜਿਹੜੇ ਤਰੀਕੇ ਮਰਜ਼ੀ ਵਰਤੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਰੱਖੇ, ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਬਹੁਤੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਸੁਖੀ ਪਰਵਾਰ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਰੋਟੀਆ ਕਾਰਣਿ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲ

-ਸ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੱਸ*

ਪਾਤਰ: ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ (ਭੂਤੇਸ਼ਵਰ), ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ (ਡੇਰੇਦਾਰ), ਜੋਤਸ਼ੀ ਹਸਤ ਮਸਤ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਗਿਆਨ ਫੈਲਾਉ ਸਭਾ, ਪੱਤਰਕਾਰ-੧, ਪੱਤਰਕਾਰ-੨, ਚੇਲਾ-੧, ਚੇਲਾ-੨, ਨੇਤਾ ਘੋਸੂ ਮੱਲ, ਬੀਬੀ ਕੇਸੋ, ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਇਕ ਗੁਰਸਿੱਖ।

(ਸਨਮਾਨ ਸਭਾ ਦੀ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਦੋ ਪੱਤਰਕਾਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਨੁੱਕਰਾਂ 'ਤੇ ਬੋਲਣ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਪੱਤਰਕਾਰ ਪਰਦਾ ਉੱਠਣ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਝਾਕਦੇ ਹੋਏ ਮਾਈਕ ਤੋਂ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।)

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਪਿਆਰੇ ਸੱਜਣੋਂ! ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਗ਼ੈਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਜ਼ਾਹਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਅਗਿਆਨੀ ਜਗਤ ਅਤੇ ਮੂਰਖ ਮੰਡਲ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਪੂਜਦਾ ਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਉਹ ਗ਼ੈਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਚਕਾ-ਚੌਂਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਵੀ ਹਨੇਰ ਫੈਲਾਈ ਫਿਰਦੀ ਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ, ਜਿਹਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਈ ਡੇਰੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਨੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਈ ਭੂਤ ਭਗਤ ਹਲਵਾ-ਮੰਡਾ ਛਕ ਰਹੇ ਨੇ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਭੂਤ ਮੰਡਲ ਨੇ ਹੁਣ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਸਰਹੱਦਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਨੇ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਜਲੰਧਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪੇਂਡੂ ਭੂਤ ਦੀ ਖੂਬ ਚਰਚਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਏ। ਉਸ ਸਾਬਕਾ ਫ਼ੌਜੀ ਦੇ ਭੂਤ ਨੇ ਖੂਬ ਪਬਲੀਸਿਟੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਕੋਈ ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਸਾਬਕਾ ਫ਼ੌਜੀ ਬਰਫਾਂ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਭੂਤ ਦੀ ਮੰਨ-ਮਨੋਤ ਨਾਲ ਭੂਤ-ਮੰਡਲ ਦੇ ਹੋਸਲੇ ਹੋਰ ਬੁਲੰਦ ਹੋਏ ਨੇ ਅਤੇ ਭੂਤ-ਮੰਡਲ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਮੰਤਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਿੱਧੇ ਜਨ-ਸੰਪਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਇਸੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਕੜੀ ਵਿਚ ਭੂਤ ਭੂਮੀ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਯਾਨੀ ਕਿ ਭੂਤੇਸ਼ਵਰ ਅੱਜ ਇਥੇ ਜਨਤਾ ਸਾਹਮਣੇ

*# ੩-ਨਿਉ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ (ਈਸਟ), ਡਾਕ:ਰੇਆਨ ਐਂਡ ਸਿਲਕ ਮਿਲਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੪੩੧੦੪ ਫੋਨ: ੨੨੫੭੮੪੦

ਰੂਬਰੂ ਹੋਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਆਉਣ, ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੀਏ ਤੇ ਆਪਣਾ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਸਫ਼ਲਾ ਕਰੀਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਆਪਣੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਧੜਕਣਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ,

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਆਪਣੇ ਅਕਲੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ,

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਉੱਲੂਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ,

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਭੇਡਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪਿੱਛੇ ਮੈਂ-ਮੈਂ ਕਰ ਕੇ,

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਕਰੀਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਗੱਢੇ ਛਕਾਈਏ।

(ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਡੰਮ-ਡੰਮ ਵਿਚ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ, ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ, ਜੋਤਸ਼ੀ ਹਸਤ ਮਸਤ, ਦੋ ਚੇਲੇ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ ਫੈਲਾਊ ਸਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਗੜ ਬਗੜ ਸਟੇਜ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸਿਉਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।)

ਬਗਲੂ ਭਗਤ : (ਅਗਲਵਾਂਢੀ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਕੇ) ਬਾ-ਮੁਲਾਹਜ਼ਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰ! ਖ਼ਬਰਦਾਰ! ਆ ਰਹੇ ਨੇ ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਭੂਤ! ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਰਾਜਾ! ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਸੁਆਮੀ! ਜਾਦੂ-ਟੂਣਿਆਂ ਦੇ ਉਸਤਾਦ! ਮਘਦੇ ਕੋਲਿਆਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ, ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ, ਦਿਨੇ ਤਾਰੇ ਤੇ ਰਾਤੀਂ ਸੂਰਜ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਅਕਲ ਦੀਆਂ ਚੱਕਰੀਆਂ ਘੁਮਾਉਣ ਵਾਲੇ!

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਅਕਲਾਂ ਦੇ ਪੁਰਜੇ ਫੇਲ੍ਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ।

ਬਗਲੂ ਭਗਤ : ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਤੰਦਰੁਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਰੋਗੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ।

ਬਗਲੂ ਭਗਤ : ਝਾੜੇ ਤੇ ਫਾਂਡੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਘਰਾਂ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਪੁੱਠੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ।

(ਸਮੂਹ ਗਾਣ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਐਂਡ ਪਾਰਟੀ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਪਧਾਰਦੀ ਹੈ।)

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਆਏ ਪਿਆਰਿਓ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਆਏ।

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ। ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਤੰਤਰ ਸੁਆਮੀ।

ਰਲ-ਮਿਲ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਏ ਪਿਆਰਿਓ, ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਆਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਧਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ, ਜੋਤਸ਼ੀ ਹਸਤ ਮਸਤ, ਅਗਿਆਨ ਫੈਲਾਊ ਸਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਗੜ ਬਗੜ ਅਤੇ ਬਾਬਿਆਂ ਦੇ ਭਗਤ ਅਗਲੂ ਬਗਲੂ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਪਤਵੰਤੇ

ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਗਿਆਨ ਫੈਲਾਉ ਸਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਗੜ ਬਗੜ ਜੀ ਅੱਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਜੀ ਅਤੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਹਸਤ ਮਸਤ ਜੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਗੇ।
(ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।)

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਉਹ ਅੱਜ ਦੀ ਸਨਮਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੇ ਭਾਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੁਆਲਾਂ-ਜੁਆਬਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਪਿਆਰੇ ਭੂਤ-ਭਗਤੋ, ਭਗਤਣੀਓਂ ਅਤੇ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਬੱਚਿਓ! ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਬੜਾ ਭਾਗਾਂ ਭਰਿਆ ਦਿਨ ਏ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਭਾਵ ਭੂਤ ਭੂਮੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਭੂਤੇਸ਼ਵਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਭੂਤ ਲੋਕ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਨੇ, ਤਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਭੂਤ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤੇ ਮਨਪਸੰਦ ਸਵਾਰੀ ਆਦਮ ਜਾਤ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਜਿਹਦੇ ਮਰਜ਼ੀ ਮੌਰਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਬਹੀਏ ਤੇ ਗਧੇ ਵਾਂਗ ਭਜਾਈ ਫਿਰੀਏ।

ਅਗਿਆਨ ਫੈਲਾਉ ਸਭਾ ਦੇ ਅਸੀਂ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੈੱਸ ਤੇ ਟੀ.ਵੀ. ਵਾਲੇ ਸੱਦੇ ਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਮੀਡੀਏ ਤੇ ਐਡਵਰਟਾਈਜ਼ਮੈਂਟ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭੂਤ-ਭਗਤਾਂ ਲਈ ਭੂਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸੀਰੀਅਲ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਚੈਨਲਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਏ ਹੋਏ ਨੇ।

ਇਸ ਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਢਿੱਡੋਂ-ਚਿੱਤੋਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਸਹੀ-ਸਹੀ ਜਵਾਬ ਵੀ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਬਸ ਇੱਕੋ ਬੇਨਤੀ ਨਾਲ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਤੇ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ। ਥੈਂਕਿਊ। ਮਿਹਰਬਾਨੀ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਜੇਕਰ ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਸੱਦਿਐ ਤਾਂ ਏਨੀ ਘਟੀਆ ਪਦਵੀ ਦੇ ਕੇ ਸਾਡਾ ਨਿਰਾਦਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਭੂਤ ਭੂਮੀ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਯਾਨੀ ਭੂਤਪਤੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਭਲਾ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੋਵੇਗੀ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : (ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ) ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅੱਜ ਤਕ ਦੀ ਕੁੱਲ ਵੱਸੋਂ ਭਲਾ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੋਵੇਗੀ? (ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੋਚੀਂ ਪਏ ਵੇਖ ਕੇ) ਪੱਤਰਕਾਰ ਸਾਹਿਬ! ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤੀ ਜਨਰਲ ਨਾਲਿਜ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੂਤ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬੜੀ ਸਟੱਡੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਏ। ਗੁੱਡ ਮਾਰਨਿੰਗ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਟੀ.ਵੀ. ਬੁਲਿਟਨ ਮੁਤਾਬਕ ੧੦੦ ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਆਬਾਦੀ ਤਾਂ ਹੋ ਈ ਗਈ ਏ। ਹੋਰ ਸਾਲ ਨੂੰ ਇਹ ਸੌ ਕਰੋੜ ਭਾਵ ਇਕ ਅਰਬ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੋ ਜਾਣੀ ਏ। ਏਸ ਹਿਸਾਬ ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਕੋਈ ਡੇਢ ਸੌ ਕਰੋੜ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : (ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੌ ਕਰੋੜ ਜਿਉਂਦੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੂਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਏ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਓ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਪੰਜ-ਦਸ ਪਰਸੈਂਟ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੰਨੇ ਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਕਦੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਏ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਪਚਾਸੀ ਫੀਸਦੀ ਲੋਕ ਅਨਪੜ੍ਹ, ਅਗਿਆਨੀ, ਵਹਿਮਪ੍ਰਸਤ ਅਤੇ ਭੇਡ-ਚਾਲ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਪੱਕੇ ਭੂਤ-ਭਗਤ ਨੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਵੇਟਿੰਗ ਲਿਸਟ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਐ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸ ਭਾਵ ਰਹਿਣ ਦਾ ਬਸੇਰਾ ਕਿੱਥੇ ਐ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਸਾਡਾ ਰਹਿਣ-ਬਸੇਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਨੇ, ਜਿਹੜਾ ਚਾਹਵੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੀਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਲ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਮਨਪਸੰਦ ਤੇ ਸੋਚ ਮੁਤਾਬਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਮਰਜ਼ੀ ਡਰਾਉਣੇ ਤੇ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖ ਲੈਣ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਡਰਾਈ ਫਿਰਨ। ਵੈਸੇ ਸਾਡਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਨਪਸੰਦ ਪੋਜ਼ ਆਲੇ ਵਰਗਾ ਮੂੰਹ, ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਦੰਦ, ਸੁਤਰ ਮੁਰਗ ਦੇ ਆਂਡਿਆਂ ਵਰਗੇ ਡੋਲੇ, ਲੰਮੀ ਜੀਭ, ਕਾਲੀਆਂ ਜਟਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਭੂਰੇ ਚਿੱਛਾਂ ਵਰਗੇ ਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਆਪਣਾ ਮਨਪਸੰਦ ਖਾਣਾ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ!

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਸਾਡਾ ਮਨਪਸੰਦ ਖਾਣਾ ਕਾਲਾ ਜਾਂ ਚਿਤਰ-ਮਿਤਰਾ ਕਲਗੀ ਵਾਲਾ ਕੁੱਕੜ, ਲਾਲ ਡੋਰੇਦਾਰ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਅਤੇ ਸਵੀਟ ਡਿਸ਼, ਗਿਰੀਆਂ-ਮੇਵਿਆਂ ਵਾਲੀ ਖੀਰ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਡਰਾਈ ਫਰੂਟ ਵਾਲਾ ਕੜਾਹ ਵੀ। (ਕੁਝ ਰੁਕ ਕੇ) ਬਈ ਭਗਤੋ, ਮਨਪਸੰਦ ਖਾਣੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛੀ ਜਾਓਗੇ ਕਿ ਕੁਝ ਠੰਡਾ-ਤੱਤਾ ਵੀ ਪੁੱਛੋਗੇ? ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਸੰਘ ਹੀ ਖੁਸ਼ਕ ਹੋ ਗਿਆ ਏ। (ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ, ਬਗਲੂ ਭਗਤ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਘੁਸਰ-ਮੁਸਰ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਗਿਲਾਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪਾਉਣਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।)

ਅਗਲੂ ਭਗਤ : (ਮੋਬਾਈਲ ਸੁਣਦਾ ਹੋਇਆ) ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਜੀ! ਤੁਹਾਡਾ ਟੈਲੀਫੋਨ।

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ : ਕੌਣ ਐ ਬਈ?

ਅਗਲੂ ਭਗਤ : ਨੇਤਾ ਘੋਸੂ ਮੱਲ ਜੀ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ : ਲਿਆਓ ਉਰੇ, ਕਰਾਓ ਗੱਲ। (ਟੈਲੀਫੋਨ ਸੁਣਦਾ ਹੋਇਆ) ਹੈਲੋ... ਹੈਲੋ...। ਜ਼ਰਾ ਉੱਚੀ ਬੋਲੋ ਜੀ। (ਰੁਕ ਕੇ) ਹਾਂ ਜੀ, ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਇਥੇ ਪਧਾਰੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਜੇ। ਆ ਜਾਓ, ਆ ਜਾਓ। ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ! ਫੋਨ ਜ਼ਰਾ ਗੰਨਮੈਨ ਨੂੰ ਦਿਉ... ਹਾਂ ਬਈ ਭਗਤੋ, ਨੇਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਦਿਉ।

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਕੌਣ ਏ? ਕਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ?

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ : ਨੇਤਾ ਘੋਸੂ ਮੱਲ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਕਰ ਲੈਣ ਦਰਸ਼ਨ, ਕੁਝ ਦੇ ਕੇ ਈ ਜਾਣਗੇ!

ਨੇਤਾ ਘੋਸੂ ਮੱਲ : ਜੈ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ! ਮੈਂ ਇਕ ਚੋਣ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਆਉਣ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਮੁੜ ਪਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਉ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਮੁੜ ਚੋਣ

ਜਿੱਤ ਜਾਵਾਂ। ਆਪਣੀਆਂ ਮੋਮੋਠਗਣੀਆਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਛਲ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਲੂ ਬਣਾ ਕੇ।

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਤਥਾ ਅਸਤੂ ! ਇੰਝ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਘੋਸੂ ਮੱਲ ਜੀ, ਪਰ ਗੱਦੀ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਭੁੱਲ ਨਾ ਜਾਇਓ !

ਨੇਤਾ : ਰਾਜ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ। ਅਸਾਂ-ਤੁਸਾਂ ਕੁਝ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਐ? ਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਐਸ਼ਾਂ ਕਰੋ ਤੇ ਗੱਦੀਆਂ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਐਸ਼ਾਂ ਕਰੀਏ। (ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਰੁਕ ਕੇ) ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਥਾਪੜੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ? ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਬਖਸ਼ੋ! ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਬਖਸ਼ੋ!

(ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੈਰ ਲਵਾ ਕੇ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।)
ਪਿਆਰੇ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਜੀ, ਜੋਤਸ਼ੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਵੋਟਰ ਭਗਤੋ! ਮੈਂ ਅੱਜ ਇਥੇ ਕੋਈ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਭਾਸ਼ਣ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਲਾਬ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਗੁਲਕੰਦ ਤੇ ਅਤਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅਤਰ ਬਾਬਿਆਂ 'ਤੇ ਛਿੜਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਬੇ ਮਲਾਈਆਂ ਸਣੇ ਦੁੱਧ ਛਕਦੇ ਹਨ। ਦੁੱਧ ਗਾਵਾਂ ਦਾ ਨਰੋਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਾਵਾਂ ਬੜੀਆਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁੱਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜਾਨਵਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸਿੰਘ ਝੋਟਿਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਝੋਟਿਆਂ ਦੀ ਖੱਲ ਬੜੀ ਹੰਢਣਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਚੋਣ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ ਖੱਲ ਦੀ ਜੁੱਤੀ। ਬਾਬਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੱਥੇ ਟੇਕੋ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਨੇਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵੋਟਾਂ ਦੇ ਗੱਫੇ ਬਖਸ਼ੋ! ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਲੋਕ ਸੁਧਾਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਸੁਧਾਰਨਗੇ। ਜੁੱਤੀ 'ਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਲਾਓ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਜਿਤਾਓ! ਜੇ ਮੈਂ ਜਿੱਤ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਿਆਂ ਦੀ ਕਸਮ, ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਜੁੱਤੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਗੱਦੀ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤਕ ਪੰਜ ਸਾਲ ਗੋੜਾ ਨਾ ਮਾਰ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਜੁੱਤੀ ਨੂੰ ਪੂਜਣਾ। ਮੇਰੀ ਜੁੱਤੀ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹੇਗੀ। ਜੈ ਜੁੱਤੀ!

ਬੀਬੀ ਕੇਸੋ : (ਫਲਾਂ ਦਾ ਟੋਕਰਾ ਚੁੱਕੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ) ਜੈ ਬਾਬਿਆਂ ਦੀ, ਜੈ ਮੇਰੇ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਬਾਬੇ ਟੁੱਲ ਦੀ! ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇ! ਮੇਰੀ

ਸੱਸ ਹੁਣ ਕੰਨ 'ਚ ਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਦੁਖਦੀ। ਜਿਹੜੀ ਭਬੂਤੀ
ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਸਿਰ ਵਿਚ ਧੂੜ
ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਉੱਠਦੀ, ਨਖੱਤੀ! ਤੁਹਾਡੇ
ਕਹਿਣ ਮੁਤਾਬਕ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਦੋ ਦਿਨ ਘੋਸ ਮਾਰ ਕੇ ਪਈ ਰਹੀ।
ਛਾਇਆ ਹੋਣ ਦਾ ਸਾਂਗ ਰਚਿਆ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਘਰਵਾਲਾ ਅੱਗੇ
ਉੱਲੂ ਸੀ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੈਂ ਮਗਰ ਲਾ ਲਿਆ। ਹੋਰ ਲਵੇ ਮੇਰੇ
ਨਾਲ ਪੰਗੇ! ਹੁਣ ਲੜ ਸਰੀਕਣੇ, ਹੁਣ ਲੜ!

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ : ਬੀਬੀ ਕੇਸੇ, ਭਬੂਤੀ ਨੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਤੇਰੇ ਚਲਿੱਤਰ ਤੇ ਫਰੇਬ
ਨੇ ਈ ਮੋਰਚਾ ਮਾਰ ਲਿਆ। ਜਾਹ ਮੌਜਾਂ ਕਰ!

(ਬਾਬਿਆਂ ਅੱਗੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਟੋਕਰਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਕਦੀ ਭੇਟ ਕਰ ਕੇ
ਨੱਕ ਮੱਥਾ ਰਗੜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਬਿਆਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਪਾਵੇ ਘੁੱਟਦੀ
ਹੋਈ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।)

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : (ਅਨੰਦ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਫਲ ਵੰਡਦਾ ਤੇ ਛਕਦਾ ਹੋਇਆ) ਬਈ
ਭਗਤੋ, ਮੌਜਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ! ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਬੀਬੀਆਂ ਤੋਂ
ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਜੱਗ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਲੇ ਚੰਗੀ ਰੋਣਕ ਬੱਝ
ਗਈ।

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ : ਹਾਲੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਡਮ ਸੁਮੋ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ! (ਝੁਮਦਾ
ਹੋਇਆ) ਬਈ ਉਹਦੇ ਵੀ ਕਿਆ ਕਹਿਣੇ!

ਹਸਤ ਮਸਤ : ਉਹੋ ਹੀ ਨਾ, ਮੈਡਮ ਸੁਮੋ ਜਿਨ੍ਹੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਟਾਟਾ ਸੁਮੋ ਭੇਟ ਕੀਤੀ
ਸੀ?

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ : ਉਹੋ ਈ, ਉਹੋ ਈ। ਬਸ-ਬਸ ਤੂੰ ਠੀਕ ਬੁਝਿਆ। (ਲੋਰ ਵਿਚ
ਝੁਮਦਾ ਹੋਇਆ) ਹੁਣ ਉਨ੍ਹੇ ਨਵੀਂ ਕੋਠੀ ਬਣਾ ਲਈ ਏ ਅਤੇ
ਪੁਰਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰ ਦੇਣੀ ਏ।

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਜੀ, ਬਿਜ਼ਨਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ਰੇਆਮ ਨਹੀਂ
ਕਰੀਦੀਆਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੈੱਸ
ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਆਂ? ਅਸਲ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਉ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਇਕ ਨਾਮ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਬੜਾ ਈ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਭੂਤ ਤੇ
ਪ੍ਰੇਤ। ਪ੍ਰੇਤ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਏ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਭੂਤ ਐਂਡ ਪ੍ਰੇਤ, ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਭੇਤ। ਫੰਟਮ ਆਰ ਏ ਘੋਸ਼ਟ,
ਦੋਵੇਂ ਫਰੈਂਡ, ਦੋਵੇਂ ਦੋਸਤ। ਵੈਸੇ ਪ੍ਰੇਤ ਹੋਰੀਂ ਸਾਡੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚ
ਤਾਇਆ ਜੀ ਲੱਗਦੇ ਨੇ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਉਹ ਗੋਡੇ-ਗਿੱਟਿਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿ

ਚੁੱਕੇ ਨੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਜ਼ਨਸ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦਾ ਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਚੁੜੇਲਾਂ, ਡੈਣਾਂ ਤੇ ਭੂਤਣੀਆਂ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਏ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਭੂਤਣੀਆਂ, ਚੁੜੇਲਾਂ ਤੇ ਡੈਣਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਈ ਭੈਣਾਂ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਨੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਖੂਬੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਝਾਟਾ ਖੋਹਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਡੇਰਿਆਂ 'ਚ ਬੀਬੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਹਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਏ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਬਈ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾ ਬਾਬਾ ਕਦੇ ਭੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ। ਭਾਰਤ ਤਾਂ ਕੀ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਾਰੇ ਈ ਭੂਤ ਡੇਰੇ, ਸਮਾਧਾਂ, ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਕੱਚੀਆਂ-ਪੱਕੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਈ ਚੱਲਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਡਾ ਭੂਤ-ਮੰਡਲ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਪੁਰਸ਼ ਭੂਤ ਵੀ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਖੂਬ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਬੀਆਂ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਲੱਗਦੀ ਏ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬਹਾਦਰੀ ਇਹ ਹੈਗੀ ਏ ਕਿ ਇਹ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਨਾਦੂ ਖਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਲੂ-ਬਾਟਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਮਗਰ ਲਿਆ ਚਾੜ੍ਹਦੀਆਂ ਨੇ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਜਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਲਾਂ ਤੇ ਚਿਮਟਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਏਨੀ ਮਾਰ-ਕੁਟਾਈ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : (ਹਾ-ਹਾ ਕਰਕੇ ਹੱਸਦਾ ਹੋਇਆ) ਭੋਲਿਓ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਕਿਹਾ ਏ ਕਿ ਭੂਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਭੂਤ ਦੀ ਸਾਰੀ ਐਕਟਿੰਗ ਆਦਮ ਜਾਤ ਤੋਂ ਕਰਾਉਂਦੇ ਆਂ। ਜੇ ਕੁੱਟ-ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਏ, ਉਹ ਤਾਂ ਭੂਤ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੈਂਦੀ ਏ। ਸਾਡਾ ਕੀ ਏ! ਸਾਡੀ ਮੁਖਤੋ-ਮੁਖਤ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਏ।

- ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਭਲਾ ਭੂਤ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਏ?
- ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਭੂਤ! ਯਾਨੀ ਕਿ ਬੀਤਿਆ ਹੋਇਆ, ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ। ਨਾ ਹੋਂਦ, ਨਾ ਹੈਸੀਅਤ। ਬਸ ਨਾਮ ਹੀ ਨਾਮ। ਮਿਸਟਰ ਨੇ ਬੋਡੀ। ਤੁਸੀਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਦੇ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ? ਭੂਤਕਾਲ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਕਾਲ। ਅਸੀਂ ਭੂਤ ਕਾਲ ਆਂ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਾਂਗ ਮੋਇਆਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ। ਪੁੱਟੀ ਜਾਓ ਤੇ ਵਿਚ ਡਿੱਗੀ ਜਾਓ! ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਟੋਟੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਉਹਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੰਦੇ।
- ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇਦਾਰ ਭੂਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਸੰਗਲ ਤੇ ਚਿਮਟੇ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦੇ ਨੇ?
- ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲਾਤੋਂ ਕੇ ਭੂਤ ਬਾਤੋਂ ਸੇ ਨਹੀਂ ਮਾਨਤੇ।
- ਭਗਤ-੧ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਔਹ ਨਿੱਕੂ ਜਿਹਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਏ... ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਕਿਸੇ ਭੂਤ-ਭਾਤ ਨੂੰ।
- ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤਾਂ ਮਨਾ ਦੇਨੇ ਆਂ। ਵਿਖਾ ਦੇਈਏ ਦਿਨੇ ਈ ਤਾਰੇ! ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਰਵਾ ਦਈਏ ਮੰਜੀ ਪੁੱਠੀ! ਘੁਮਾ ਦੇਈਏ ਸਿਰ!
- ਭਗਤ-੧ : ਉਹ ਜੀ ਫਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਮੰਨਦਾ।
- ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਦਫਾ ਕਰੋ ਸੂ! ਜਿਹੜਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਨਾ ਮੰਨੇ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਭੂਤ ਆਂ। ਬਦੇ-ਬਦੀ ਮਨਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦਾਣੇ ਲੈਣੇ ਆਂ? ਸਾਡੇ ਲਈ ਹੋਰ ਭੂਤ ਭਗਤ ਬਥੇਰੇ ਨੇ।
- ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਕਈ ਵਾਰ ਜਮਦੂਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਏ, ਕੀ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਭੂਤ ਭੂਮੀ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਨੇ?
- ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਉਹ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਯਮਰਾਜ ਦੇ ਮਾਮੂਲੀ ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ। ਜੀਹਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਆਓ ਤੇ ਲੈ ਗਏ। ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਆਤਮਾ ਲੈ ਆਂਦੀ ਤਾਂ ਯਮਰਾਜ ਤੋਂ ਝਾੜਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਜਦ ਯਮਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਾਪਸ ਕਰ ਆਓ ਤਾਂ ਕਰ ਆਏ।... ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦ ਭੂਤ ਆਂ। ਜਿਹਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮਰਜ਼ੀ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਈਏ, ਉਹਦਾ ਮਗਜ਼ ਖਾ ਕੇ ਅਕਲਹੀਣ ਖੋਤਾ ਬਣਾ ਦਈਏ।
- ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰੇ ਭੂਤ ਹਰ ਵੇਲੇ ਔਨ ਡਿਊਟੀ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਜਾਂ ਕਿ

ਤੁਸਾਂ ਕੋਈ ਰੀਜ਼ਰਵ ਫੋਰਸ ਵੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਏ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਏਨੀ ਵੱਡੀ ਭੂਤ ਭੂਮੀ 'ਤੇ ਰੀਜ਼ਰਵ ਫੋਰਸ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕਿੱਦਾਂ ਗੱਡੀ ਚੱਲ ਸਕਦੀ ਏ? ਇਮਪਾਸੀਬਲ। ਅਸੰਭਵ। ਸਾਡੇ ਭੂਤ ਫਾਇਰ ਬ੍ਰਿਗੇਡਾਂ ਵਾਂਗ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਿਆਰ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਚੌਵੀ ਘੰਟੇ ਸਰਵਿਸ। ਡੇ ਐਂਡ ਨਾਈਟ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਸਰਵਿਸ। ਬਹਿਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਵੀ ਲਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਕਿਸੇ ਘਰ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਬੂਹੇ-ਬਾਰੀਆਂ ਤੁੜਵਾਉਣੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ...

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਤੇ ਸਾਥੀ : ਤੁੜਵਾ ਲਓ !

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਰੋੜੇ, ਇੱਟਾਂ ਤੇ ਲਹੂ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਮਰਵਾਉਣੇ ਹੋਣ ਤਾਂ...

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਤੇ ਸਾਥੀ : ਮਰਵਾ ਲਓ !

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਬੰਦ ਸੰਦੂਕਾਂ ਵਿਚ ਅੱਗਾਂ ਲਗਵਾਉਣੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ...

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਤੇ ਸਾਥੀ : ਲਗਵਾ ਲਓ !

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਜੇਕਰ ਜਾਦੂ-ਟੂਣਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈਆਂ ਪੁਆਉਣੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ...

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਤੇ ਸਾਥੀ : ਪਵਾ ਲਓ !

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਤੁਸਾਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਉੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਏ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਭੂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਓ। ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ, ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਾਮੂਲੀ ਜੇਹੀ ਏ।

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਭੋਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਓ! ਸਾਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਿਮੋਟ ਕੰਟਰੋਲ ਨਾਲ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਚਲਾਉਣ ਵਾਂਗ ਜ਼ਰਾ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਅਸੀਂ ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਥਾਵਾਂ, ਸੜਕਾਂ, ਚੌਕ ਅਤੇ ਪਾਰਕਾਂ 'ਚ ਝੰਡੇ ਗੱਡੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਕੋਈ ਮਾਈ ਕਾ ਲਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਝੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਤਾਂ ਵਿਖਾਵੇ !

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਅਤੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਹਸਤ ਮਸਤ ਹੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਅੱਧਾ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛ ਲਈਏ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਜੰਮ-ਜੰਮ ਪੁੱਛੋ !

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਨਾਮ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆ?

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ : ਬਸ ਜੀ, ਟੁੱਲ ਈ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹੀਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਸਟਰ ਗਿੱਟੇ ਭੰਨਦਾ ਸੀ। ਵਿਹਲੜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਘਰਦੇ ਵੀ ਡਾਂਗ-ਸੋਟਾ ਫੇਰਦੇ ਈ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਨਸ਼ਈ ਹੋ ਕੇ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ

ਉੱਘਦੇ ਰਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਕੁਝ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਬਣ ਗਿਆ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਉਹ ਕਿੱਦਾਂ ਜੀ?

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ : ਬਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਾਧੂ ਸਮਝ ਲਿਆ। ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗੀ। ਪੁੱਤਰ ਰੱਬ ਨੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬੱਲੇ-ਬੱਲੇ ਸਾਡੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਲ ਲੱਗ ਗਿਆ ਏ। ਬੀਬੀਆਂ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਡੇਰਾ ਖੂਬ ਚੱਲਦਾ ਏ। ਕਾਰਾਂ ਤੇ ਬਾਡੀ-ਗਾਰਡ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਘੁੰਮਦੇ ਨੇ। ਹੁਣ ਜਿਹਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ ਭੂਤ ਪਵਾਈਏ ਅਤੇ ਜਿਹਦੇ 'ਚੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਕੱਢੀਏ, ਮੌਜ ਬਣੀ ਹੋਈ ਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਹਸਤ ਮਸਤ ਜੋਤਸ਼ੀ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬਿਜ਼ਨਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਦੱਸੋ?

ਹਸਤ ਮਸਤ : ਆਪਣਾ ਕੰਮ-ਪੰਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੱਡ-ਹਰਾਮੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚੌਪਟ ਈ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦੱਸ ਕੇ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਕੜਛੇ ਮਿਲੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮ-ਪੰਦੇ 'ਚੋਂ ਸਫਲ ਹੋਣ ਦੇ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਦੱਸੀਦੇ ਨੇ। ਅੱਧ-ਪਚੱਧੇ ਕੇਸ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਸੋਭਾ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਟੇਵਾ ਠੀਕ ਨਾ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ?

ਹਸਤ ਮਸਤ : ਤਾਂ ਰਾਹੂ-ਕੇਤੂ ਤੇ ਮੰਗਲ-ਸ਼ਨੀ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਦਈਦਾ ਏ। ਅੱਗੋਂ ਵਾਸਤੇ ਫਿਰ ਉਪਾਅ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਕੁੰਡੀ ਫਸਾ ਲਈਦੀ ਏ। ਨੌ-ਨਿਧੀਆਂ ਤੇ ਅਠਾਰਾਂ-ਸਿਧੀਆਂ। ਬਸ ਮੌਜਾਂ ਈ ਕਰੀਦੀਆਂ ਨੇ!

ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ : (ਸਟੇਜ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਆਉਂਦਾ ਹੋਇਆ) ਹਈ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੋ! ਭੂਤ ਬਾਬਾ ਜੀ! ਅੱਜ ਤਾਂ ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਰੂਪ 'ਚ ਟੱਕਰ ਪਏ ਓ। ਹੁਣੇ ਤਾਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਉ, ਭੂਤਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਵਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਫੇਰ ਇਹ ਡਰਾਉਣਾ ਜੇਹਾ ਫੈਂਸੀ ਡਰੈੱਸ ਕਿੱਥੋਂ ਪਾ ਲਿਆਏ ਓ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : (ਘਬਰਾ ਕੇ) ਕੌਣ ਓ ਤੁਸੀਂ? ਹੂ ਆਰ ਯੂ?

ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ : ਗਿਆਨੀ! ਵਿਗਿਆਨੀ!! ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ!!!

ਦੋਵੇਂ ਪੱਤਰਕਾਰ : ਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀ।

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਭਸਮ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਜਾਓ!

ਗੁਰਸਿੱਖ : (ਵਾਹੋ-ਦਾਹੀ ਮੰਚ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੋਇਆ) ਉਏ ਭੂਤ ਪਤੰਗਿਓ, ਇਹ ਕੀ ਚੌਲਾ ਮਚਾਇਆ ਜੇ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਭੱਜਾ ਆਇਆਂ। ਕਿਹੜਾ ਤੁਹਾਡੇ 'ਚੋਂ ਭੂਤ

ਸੁਆਮੀ? ਕਿਹੜਾ ਏ ਬਾਬਾ ਟੁੱਲੂ? ਅਤੇ ਕਿਹੜਾ ਏ ਜੋਤਸ਼ੀ ਹਸਤ ਮਸਤ?

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਜੇ ਜਾਨ ਲੋੜੀਦੀ ਏ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਲਾਗੇ ਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ।

ਗੁਰਸਿੱਖ : (ਹਿੱਕ ਡਾਹ ਕੇ) ਲੈ ਬਈ ਕਰ ਸਾਨੂੰ ਸੁਆਹ। ਅੱਜ ਵੇਖ ਈ ਲਈਏ ਭੂਤ-ਬਾਬਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ।

ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ : ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਪੜ੍ਹੋ ਆਪਣਾ ਮੰਤਰ। ਵਿਖਾਓ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਕਰੋ ਭੂਤ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਫਨਾਹ।

ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਅਜੇ ਵੀ ਸੰਭਲ ਜਾਓ। ਜਾਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਓ ਤਾਂ ਦੁੜੰਗੇ ਮਾਰ ਜਾਓ। (ਮੁੱਠੀ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਭੂ-ਭੂ ਕਰ ਕੇ ਮੰਤਰ ਜੇਹਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ) ਭੂਤ ਮੰਡਲ ਦੇ ਜਮਦੂਤ ਔਹ ਆ ਰਹੇ ਨੇ। ਹੁਣੇ ਕਰਨਗੇ ਤੁਹਾਡਾ ਮਲੀਆਮੇਟ।

ਗੁਰਸਿੱਖ : (ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਦਾ ਹੋਇਆ) ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਲਈ ਕਿਸੇ ਭੂਤ-ਭਾਤ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਹੁੜਨਾ। ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ ਤੁਹਾਡੀ! ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਨੱਤੀ ਸਾਲ ਉਹ ਬਿਖੜੇ ਰਾਹਵਾਂ 'ਤੇ ਪੈਦਲ ਚੱਲੇ ਸਨ। ਹਰਿਦੁਆਰ ਗਏ, ਆਸਾਮ ਗਏ, ਮੱਕੇ ਗਏ, ਮਦੀਨੇ ਗਏ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਸੱਜਣ ਠੱਗਾਂ ਅਤੇ ਕੌਡੇ ਰਾਖਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੁੱਠੀ ਹੋਈ ਮੱਤ ਸਿੱਧੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਲਮੂੰਹਿਓਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਚਾਨਣ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਮੁੜ ਫੈਲਾ ਰਹੇ ਓ। ਉਹ ਵੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ! ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ!

ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ : ਭੂਤ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਜਾਦੂ ਤੇ ਹੱਥ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਮੂਰਖਾਂ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰਾ ਧਮਕਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪੱਲੇ ਕੱਖ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ। ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿਖਾਓ ਅਤੇ ਭੂਤ ਬਾਣਾ ਲਾਹ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਰੱਖੋ। ਜੇਕਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਭੂਤ-ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾਓਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਇਨਾਮ ਵੀ ਮਿਲੇਗਾ।

ਗੁਰਸਿੱਖ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਕਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਓ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੇਲ ਦੇ ਕੜਾਹਿਆਂ ਵਿਚ ਤਲਣਾ ਚਾਹੀਦੈ।

ਪੌੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪੁਲ ਦੇ ਪਕੌੜਿਆਂ ਵਾਂਗ। ਇਹ ਗੰਦੇ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤੇ ਨੇ ਜੋ ਮੁਆਫੀ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ।

- ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਕਰੋ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਖਾਵਾਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ।
 ਗੁਰਸਿੱਖ : ਵਾਹ ਓ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ! ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਲੱਭਿਐ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ। ਤੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰੀਏ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਨੱਸ ਜਾਓ। ਪਰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨੱਸਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ!
- ਹਸਤ ਮਸਤ : (ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ ਹੋਇਆ) ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਜੀ, ਅੱਜ ਤਾਂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਸ ਗਏ ਲੱਗਦੇ ਆਂ।
- ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ : ਆਹ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨੱਥ ਪਾ ਕੇ ਘੁਮਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦੇ।
- ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ : ਨਾ ਨਾ, ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾ ਦੇਣਾ। ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਓ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਟੁੱਲ ਦੀ ਪਬਲੀਸਿਟੀ ਕਰਾਉਂਦਾ ਫਸ ਗਿਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਹੋਰੀਂ ਡੇਢ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦਿਹਾੜੀ 'ਤੇ ਲਿਆਏ ਸੀ, ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਤੇਰੀ ਬੜੀ ਮਸ਼ੂਰੀ ਹੋਏਗੀ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਡੇਰਾ ਚਲਾ ਦਿਆਂਗੇ।
- ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਬਾਬੇ ਟੁੱਲ ਦੀ ਐਸੀ-ਤੈਸੀ! ਲਾਓ ਉਹਨੂੰ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਇਕ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਸਕਲਟਨ ਚਾਹੀਦਾ ਏ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਪਿੰਜਰ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ।
- ਹਸਤ ਮਸਤ : ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲੋ, ਮੇਰੇ ਵੰਡੇ ਦਾ ਬਾਬੇ ਟੁੱਲ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਲਓ। ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰਿਓ! ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਚੱਲੋ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂ ਜੰਤਰੀਆਂ, ਮੈਂ ਬਣੂੰਗਾ ਤੁਹਾਡਾ ਸਕੰਡਲ?
- ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਸਕੰਡਲ ਦਿਆ ਬੱਚਿਆ, ਸਕਲਟਨ ਹੁੰਦਾ ਏ ਯਾਨੀ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਪਿੰਜਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਇੰਸ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ। ਕਦੀ ਵੇਖਿਆ ਈ?
- ਗੁਰਸਿੱਖ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋ ਆਉਂਦੀ ਪਈ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੀਤੀ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਏ।
- ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਈ ਠੰਡੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ 'ਚੋਂ ਪਾ ਕੇ ਪੀਤੀ ਸੀ।
- ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਡਰਾਈ ਫਰੂਟ ਦੇ ਵੀ ਖੂਬ ਆਹੂ ਲਾਹੇ ਸੀ।

ਪੱਤਰਕਾਰ-੨ : ਠੰਡੇ ਪੀਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਹੁਣੇ ਹੋਰ ਪੈਂਗ ਮੰਗਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਚਲੋ ਪੀ ਲੈਣ ਦਿਉ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੱਢਾਂਗੇ ਮੂਧਿਆਂ ਪਾ ਕੇ।

ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ : ਅਕਲ ਦੇ ਨਜ਼ਰ ਵੱਟੂਓ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਫੈਲਾਉਣਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਮੁਤਾਬਕ ਵੀ ਘੋਰ ਜੁਰਮ ਐ? ਕੋਈ ਸ਼ਖਸ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਹਿੰਗ ਫਟਕੜੀ ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਵੈਦ ਬਣੇ ਹੋਏ ਓ। ਉਹ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਅਤੇ ਝੂਠ ਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ।

ਗੁਰਸਿੱਖ : ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ਣਾ!

ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ : ਬੱਚੂ, ਹੁਣ ਪੀਸਿਓ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚ ਚੱਕੀਆਂ ਅਤੇ ਉਥੇ ਖਾਇਓ ਰੋੜਾਂ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲੇ ਮੰਡੇ।

ਹਸਤ ਮਸਤ : ਅਸੀਂ ਤੇ ਚਿਕਨੀਆਂ-ਚੋਪੜੀਆਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਫਸ ਗਏ! ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਪੀਸਾਂਗੇ ਚੱਕੀਆਂ ਤੇ ਕਿੱਦਾਂ ਖਾਵਾਂਗੇ ਰੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਮੰਡੇ?

ਗੁਰਸਿੱਖ : ਵਾਹ ਬਈ! ਤੁਹਾਡੇ ਬਿੱਜੂਆਂ ਦੇ। ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਲੱਭਾ ਜੇ ਚਿਕਨੀਆਂ-ਚੋਪੜੀਆਂ ਖਾਣ ਦਾ? ਸਿਰ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਘੱਟਾ-ਮਿੱਟੀ, ਸੁਆਹ ਤੇ ਭਬੂਤੀਆਂ ਪਾਖੰਡ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਓ। ਚੇਲੇ ਵੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਵੀ ਪਾਖੰਡਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਓ। ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਤਰ ਚੰਗਾ ਪਰਪੰਚ ਰਚਾਇਆ ਜੇ! ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਤੇ ਗਰਕੇ ਪਏ ਓ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਬੈਠੋਗੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚ ਹੀ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਵਾਇਨਿ ਚੇਲੇ ਨਚਨਿ ਗੁਰ॥ ਪੈਰ ਹਲਾਇਨਿ ਫੇਰਨਿ ਸਿਰ॥

ਉਡਿ ਉਡਿ ਰਾਵਾ ਝਾਟੈ ਪਾਇ॥ ਵੇਖੈ ਲੋਕੁ ਹਸੈ ਘਰਿ ਜਾਇ॥

ਰੋਟੀਆ ਕਾਰਣਿ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲ॥ ਆਪੁ ਪਛਾੜਹਿ ਧਰਤੀ ਨਾਲਿ॥

ਕੁਕਰਮੀਓ, ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਣ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸੌ ਢੰਗ ਨੇ। ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਕਾਰ ਕਰੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਉਂਗਲ ਫੜੋ।

ਆਪ ਤਰੇ ਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਤਾਰੋ:

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥

ਹਸਤ ਮਸਤ : ਬਖਸ਼ ਦਿਉ, ਸਾਨੂੰ ਰਾਹੂ-ਕੇਤੂਆਂ ਨੂੰ ਭੱਜ ਲੈਣ ਦਿਉ।

ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ : ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਕੱਢੇ ਭੂਤ ਅਤੇ ਮਾਰੋ ਜੂਤ।

(ਭਗਤ ਅਗਲੂ ਬਗਲੂ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਕੰਬੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ, ਬਾਬਾ ਟੁੱਲ ਅਤੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਹਸਤ ਮਸਤ ਡਰ ਨਾਲ ਕੰਬਦੇ ਹੋਏ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਡਿੱਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਆਪ ਲਾਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।)

ਪੱਤਰਕਾਰ-੧ : ਹੁਣ ਬੋਲੋ, ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਜੈ! (ਚੁੱਪ-ਚਾਂ ਵੇਖ ਕੇ) ਹੁਣ ਬੋਲਦੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਬੋਲੋ ਭੂਤ ਸੁਆਮੀ... (ਸਾਰੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬੋਲਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ) ਮੁਰਦਾਬਾਦ! ਮੁਰਦਾਬਾਦ!!

ਗੁਰਸਿੱਖ : (ਮੋਹਰੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ)
ਭੂਤ ਭਾਤ ਨਹੀਂ ਪਿਆਰਿਓ, ਭੂਤ ਭਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।
ਭੂਤ ਭਾਤ ਨੇ ਬੰਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਬੰਦੇ ਉਹ ਜੋ ਗੰਦੇ ਹੁੰਦੇ।
ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਪਿਆਰਿਓ, ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।...
(ਤੇ ਬਾਕੀ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਚੱਲਦਿਆਂ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਚੱਲਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।)

ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੇਨਤੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਖ-ਰੱਖਦਿਆਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਰੱਦੀ ਵਿਚ ਨਾ ਵੇਚਿਆ ਜਾਵੇ!

ਕੁਝ ਸੱਜਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਪਰਚੇ ਨੂੰ ਰੱਦੀ ਵਿਚ ਖਰੀਦ ਕੇ, ਕਈ ਰੇਡੀਓਆਂ ਵਾਲੇ ਸੌਦਾ ਪਾ ਕੇ ਵੇਚਦੇ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਇਕ ਸਾਂਭਣਯੋਗ, ਕੀਮਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿਤ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਮਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਖ-ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਦੀ ਵਿਚ ਵੇਚਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਪੜ੍ਹਨ ਉਪਰੰਤ ਜਿਲਦਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਅਗਰ ਅਜਿਹਾ ਸੰਭਵ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨੇੜੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ!

ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ

—ਸ. ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਿੱਟੂ ਖੰਨੇਵਾਲਾ*

ਹਾਕਮ ਸੂਬੇ ਨੇ ਜਿਊਂਦੇ ਬੱਚੇ, ਚਿਣ ਦਿੱਤੇ ਵਿਚ ਨੀਂਹਾਂ।
ਨਿੱਕੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਰੱਖੀਆਂ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ।

ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਢਾਹ ਜੁਲਮ ਕਹਿਰ ਦਾ, ਖਾਨ ਵਜ਼ੀਰਾ ਵਿੱਸਰ ਗਿਆ।
ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਂਹਾਂ 'ਤੇ, ਮਹਿਲ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਉਸਰ ਗਿਆ!
ਇਹ ਕੁਰਬਾਨੀ ਮੇਟ ਨਹੀਂ ਸਕਣੀ, ਲੱਖਾਂ ਤੂਫਾਨਾਂ ਮੀਂਹਾਂ।
ਨਿੱਕੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਰੱਖੀਆਂ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ।

ਤੱਕ ਕੇ ਸਾਹਵੇਂ ਮੌਤ ਖਲੋਤੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ।
ਜਿਸ ਉਮਰੇ ਮਾਂਵਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ, ਸਵਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ਥਾਪੜ ਕੇ।
ਭੁੱਖੇ ਮਰਨਾ ਚੰਗਾ ਪਰ, ਕਦੇ ਘਾਹ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ ਸ਼ੀਂਹਾਂ।
ਨਿੱਕੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਰੱਖੀਆਂ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ।

ਗੰਗੂ ਵਰਗੇ ਨਮਕ ਹਰਾਮੀ, ਲਾਹਨਤਾਂ ਜੱਗ ਦੀਆਂ ਖੱਟਦੇ ਨੇ।
ਇਥੇ ਉਥੇ ਮਿਲੇ ਨਾ ਢੋਈ, ਜੜ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੀਆਂ ਪੱਟਦੇ ਨੇ।
ਸ਼ਾਲਾ! ਐਸੇ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਨਾ ਜੰਮਣ ਫੇਰ ਕਦੀਹਾਂ।
ਇਹ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੱਕ ਕੇ ਉਹ ਵੀ, ਥਰ-ਥਰ ਕਰਕੇ ਕੰਬਣਗੇ।
ਨਿੱਕੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਰੱਖੀਆਂ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ।

ਬਿੱਟੂ ਖੰਨੇ ਵਾਲਿਆ ਦੁਨੀਆਂ, ਸਦਕੇ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ।
ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਤੇ, ਚਹੁੰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਦਾਨੀ ਦੇ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆ ਕੇ, ਨਵੀਆਂ ਪਾ ਗਿਆ ਲੀਹਾਂ।
ਨਿੱਕੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਰੱਖੀਆਂ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ।

* ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਨਗਰ, ਅਮਲੋਹ ਰੋਡ, ਖੰਨਾ। ਮੋ: ੯੮੧੪੨-੨੧੮੮੬

ਗੁਰੂਆਂ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਈ ਪੰਜਾਬੀ

—ਵੈਦ ਗਿ: ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ‘ਦਿਲਦਾਰ’*

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਜੇ ਭੁੱਲ ਜਾਓਗੇ, ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਙੂੰ ਰੁਲ ਜਾਓਗੇ।

ਕਬੀਰ ਫਰੀਦ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ, ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਅਪਣਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਬੇਅੰਤ ਰਚਨਾ ਲਿਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਰਸਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਗਿਣੇ ਨਾ ਜਾਣ ਅਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ, ਕਿੰਨੇ ਕਵੀਆਂ ਗਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਪਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ, ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਵਡਿਆਈ ਪੰਜਾਬੀ।

ਸਰਬ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਪਣਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੇ, ਬਾਣੀ ਹੈ ਰਚਨਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਲਿਖਾਰੀ ਪਾਸੋਂ, ਕੋਲ ਬੈਠ ਲਿਖਵਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਬੇਅੰਤ ਬੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ, ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵਡਿਆਈ ਪੰਜਾਬੀ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ, ਰਾਮਸਰ ਲਿਖਵਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਸੁਬਾ-ਸ਼ਾਮ ਨਿਤਨੇਮ ਹੈ ਕਰਨਾ, ਮਰਯਾਦਾ ਸਮਝਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ‘ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ ਸਾਨੂੰ, ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਵਰੋਸਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਬੋਲੋ, ਪੜ੍ਹੋ, ਲਿਖੋ ਪੰਜਾਬੀ, ਸਾਡੇ ਵਿਰਸੇ ਆਈ ਪੰਜਾਬੀ।

ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸੀ, ਅਣਗੋਲੀ ਕਰਵਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਬੇਦਰਦਾਂ, ਬੇਦਰਦੀ ਕਰ ਕੇ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਛੁਡਵਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਇਜਲਾਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਭਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਮੇਰੀ ਹੈ ਅਪੀਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਦੁਹਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।

ਆਪਣਾ ਵਿਰਸਾ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੋ, ਰੁਲ ਕਿਤੇ ਨਾ ਜਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਹੁਣ ਹੀ ਬਣੇ ਸਿਆਣੇ ਵੀਰੋ, ਹੁਣ ਤਕ ਜੇ ਭੁਲਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਮਜੀਠ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗ ਲਵੋ ਹੁਣ, ਰੰਗ ਮਜੀਠ ਰੰਗਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਸਭ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ ਅਪਣਾ ਲੋ, ਜਿਉ ‘ਦਿਲਦਾਰ’ ਅਪਣਾਈ ਪੰਜਾਬੀ।
ਮੈਂ ਉਸ ਦਿਨ ਦੀਆਂ ਤਾਂਘਾਂ ਰੱਖਾਂ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਭ ਥਾਂ ਛਾਏ ਪੰਜਾਬੀ।

* ਸਾਬਕਾ ਅਕਾਊਟੈਂਟ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਉਸ ਬਾਬੇ ਦੇ ਡੇਰੇ...

-ਸ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਟਾਲਵੀ*

ਜਿਸ ਬਾਬੇ ਨੇ ਸਾਧਵੀਆਂ ਨਾਲ, ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਾਏ ਨੇ,
ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਆਏ ਨੇ।
ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ, ਜੋ ਖਿਲਵਾੜ ਕਰੇ,
ਉਸ ਬਾਬੇ ਦੇ ਡੇਰੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਕੇ ਪੈਰ ਧਰੇ!

ਹੀਰਿਆਂ-ਮੋਤੀਆਂ ਜੜੇ ਜੋ ਬਾਬੇ ਬਾਣੇ ਪਾਉਂਦੇ ਨੇ,
ਢੋਂਗ ਰਚਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਪਿੱਛੇ ਲਾਉਂਦੇ ਨੇ।
ਰੱਬ ਹੋਣ ਦੇ ਫੋਕੇ ਦਾਅਵੇ, ਕਰਨ ਜੋ ਬੜੇ-ਬੜੇ,
ਉਸ ਬਾਬੇ ਦੇ ਡੇਰੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਕੇ ਪੈਰ ਧਰੇ!

ਗ਼ੈਰ-ਸਿਆਸੀ ਹੋਣ ਦੇ ਜਿਹੜੇ, ਹੋਕੇ ਲਾਂਦੇ ਨੇ,
ਚੋਣਾਂ ਲਈ ਪਰ ਵੋਟਾਂ ਦੇ ਵਿਚ, ਧਿਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।
ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੋਂ ਚੰਦੇ ਲੈ ਜੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ,
ਉਸ ਬਾਬੇ ਦੇ ਡੇਰੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਕੇ ਪੈਰ ਧਰੇ!

ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਜਿਹੜੇ, ਖੁਦ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ,
ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਸੁੱਚਤਾ ਨੂੰ, ਆੜੇ ਹੱਥੀਂ ਲੈਂਦੇ ਨੇ।
ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਧਰਮਾਂ 'ਤੇ ਬੇਖੌਫ਼, ਜੋ ਦੋਸ਼ ਮੜ੍ਹੇ,
ਉਸ ਬਾਬੇ ਦੇ ਡੇਰੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਕੇ ਪੈਰ ਧਰੇ!

ਮਖਮਲੀ ਗੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ, ਜਿਹੜੇ ਆਸਣ ਲਾਉਂਦੇ ਨੇ,
ਏ.ਸੀ. ਭੋਰੇ ਦੇ ਵਿਚ, ਜਿਹੜੇ ਸੇਜ ਵਿਛਾਉਂਦੇ ਨੇ।
ਬਾਡੀਗਾਰਡ ਜੋ ਰੱਖ ਕੇ ਰਾਖੀ, ਆਪਣੀ ਆਪ ਕਰੇ,
ਉਸ ਬਾਬੇ ਦੇ ਡੇਰੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਕੇ ਪੈਰ ਧਰੇ!

ਕਈ ਸੌ ਏਕੜ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੇ, ਡੇਰਾ ਲਿਆ ਵਧਾ,
ਕੌਡੀਆਂ ਦੇ ਭਾਅ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਹਥਿਆ।
'ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ' ਜੋ ਕਈ-ਕਈ ਲੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਕਾਰ ਚੜ੍ਹੇ,
ਉਸ ਬਾਬੇ ਦੇ ਡੇਰੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਕੇ ਪੈਰ ਧਰੇ!

* ਹਵੇਲੀ ਚੋਬਦਾਰ, ਕਾਦੀਆਂ ਰੋਡ, ਬਟਾਲਾ। ਮੋ: ੯੮੧੫੭-੬੩੪੦੪

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ

-ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਾਨੀ,
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਚਾਵਣ ਖਾਤਰ, ਜਾ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ।

ਚੱਲ ਕੇ ਸੀ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤ, ਕੋਲ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਏ।
ਸਾਡਾ ਬੜਾ ਜਿਉਣਾ ਔਖਾ, ਦੁਖੜੇ ਖੋਲ੍ਹ ਸੁਣਾਏ।
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹੈ ਡਾਢਾ ਜ਼ਾਲਮ, ਕਰਦਾ ਉਹ ਮਨਮਾਨੀ।
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਚਾਵਣ ਖਾਤਰ, ਜਾ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ।

ਮੰਦਰ ਸਾਡੇ ਢਾਹੀ ਜਾਂਦਾ, ਕਰ ਨੀਂ ਸਕਦੇ ਪੂਜਾ।
ਨਿੱਤ ਜਨੇਊ ਲਾਹ-ਲਾਹ ਸੁੱਟੇ, ਕੰਮ ਹੋਰ ਨਾ ਦੂਜਾ।
ਉਹਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਕਰਨਾ, ਏਸ ਧਰਮ ਦੀ ਹਾਨੀ।
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਚਾਵਣ ਖਾਤਰ, ਜਾ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੁਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਦੁੱਖਾਂ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ।
ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ਪਊ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲੇਖੇ ਲਾਣੀ।
ਵਰਨਾ ਰਾਜ ਮਦ ਵਿਚ ਹਾਕਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਨਾਦਾਨੀ।
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਚਾਵਣ ਖਾਤਰ, ਜਾ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ।

ਕੋਲ ਖੇਡਦੇ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਨੇ, ਗੱਲ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਆਖੀ।
ਬਾਝ ਤੁਹਾਡੇ ਹੋਰ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ਰਾਖੀ?
ਜੱਗ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਨਜ਼ਰ ਨੀ ਆਉਂਦਾ, ਥੋਡੇ ਵਰਗਾ ਦਾਨੀ।
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਚਾਵਣ ਖਾਤਰ, ਜਾ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ।

ਨੌਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ, ਝੱਟ ਚਾਲੇ ਸੀ ਪਾਏ।
ਸਿਰਫ਼ ਨੂੰ ਸਦਾ ਜਿਉਂਦੇ ਰੱਖਣਾ, ਸਿਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜਾਏ।

* ਵਾਰਡ ਨੰ: ੨੩, ਸਾਹਮਣੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਖੰਨਾ-੧੪੧੪੦੧ (ਲੁਧਿਆਣਾ)।

ਔਰੰਗੇ ਨੂੰ ਨਸ਼ਾ ਹਕੂਮਤ, ਉਹ ਮੂਰਖ ਅਭਿਮਾਨੀ।
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਚਾਵਣ ਖਾਤਰ, ਜਾ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ, ਬਣ ਕੇ ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ।
ਤਾਹੀਓਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਆਖੇ, ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ!
ਦੂਜਿਆਂ ਖਾਤਰ ਜਾਨ ਵਾਰ ਕੇ, ਕਰ ਗਏ ਕੰਮ ਲਾਸ਼ਾਨੀ।
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਚਾਵਣ ਖਾਤਰ, ਜਾ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ।

ਜਦੋਂ ਵਰਤਿਆ ਸਾਕਾ ਦਿੱਲੀ, ਥਾਂ-ਥਾਂ ਛਾਇਆ ਸੋਗ।
ਹੈ ਹੈ ਹੈ ਸਭ ਜੱਗ ਕਹੇ, ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਸੂਰ ਲੋਗ।
ਜਦ ਤਕ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਰਹੇਗਾ, ਕਰ ਗਏ ਕਾਇਮ ਨਿਸ਼ਾਨੀ।
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਚਾਵਣ ਖਾਤਰ, ਜਾ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ।

ਜਿਸ ਧਜ ਸੇ ਕੋਈ ਮਕਤਲ ਮੇਂ ਗਯਾ... (ਸਫਾ ੧੨ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਧਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਗੋਯਾ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ:

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅੰ ਸਰਾ-ਪਾ ਅਫਜ਼ਾਲ।

ਜ਼ੀਨਤ ਆਰਾਏ ਮਹਿਫਲੇ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ॥੯੯॥

ਅਨਵਾਰੇ ਹੱਕ ਅਜ ਵਜੂਦੇ ਪਾਕਸ਼ ਰੋਸ਼ਨ।

ਹਰ ਦੇ ਆਲਮ ਜਿ ਫੈਜ਼ੇ ਫਜ਼ਲਸ਼ ਰੋਸ਼ਨ॥੧੦੦॥

ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਮਿਹਰ, ਪੁੰਜ, ਦਬਦਬੇ ਤੇ ਜਲਾਲ ਦੀ ਸਭਾ ਨੂੰ ਸਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਹੱਕ ਦੇ ਨੂਰ ਉਸ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਜੂਦ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਜਹਾਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਫੈਜ਼ ਨਾਲ ਰੋਸ਼ਨ ਹਨ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲੱਗ ਗਏ। ਇਸ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਇਕ ਮਿਸਾਲੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇਗਾ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇ ਚਲਤ ਭਯੋ ਜਗਤ ਕੋ ਸੋਕ॥

ਹੈ ਹੈ ਹੈ ਸਭ ਜਗ ਭਯੋ ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਸੂਰ ਲੋਕਿ॥

(ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਪਾ: ੧੦)

ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੯ ਅਕਤੂਬਰ- ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਕਰਕੇ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮਨੋਹਰ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਮਧੁਰ ਧੁਨਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਸ਼ਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਟਾਰੀ ਸਾਹਿਬ ਸੁਲਤਾਨਵਿੰਡ ਪਿੰਡ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਪੰਜਵੀਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹਾਲ ਲਾਰੰਸ ਰੋਡ ਤੋਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਭਾਤ ਫੇਰੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਜਾਰਾਂ, ਚੌਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦੀਆਂ ਘੰਟਾ-ਘਰ ਰਾਹੀਂ

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭਾਤ ਫੇਰੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਨਿੱਘਾ ਸੁਆਗਤ ਤੇ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਰਾਤ ਸਮਾਪਤੀ ਤਕ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਨਾਮਵਰ-ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਵੇਰੇ ੯ ਤੋਂ ੧੨ ਵਜੇ ਤਕ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਜਲੋਂ ਸਜਾਏ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਤ੍ਰੈ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਮਾਗਮਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਵੇਗੀ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੫ ਅਕਤੂਬਰ- ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਅਕਤੂਬਰ ੨੦੦੮ 'ਚ ਤਖ਼ਤ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਸਬੰਧੀ ਹੋਏ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਉਲੀਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ

ਛੋਹਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਸ਼ਾਹਦਰੀ ਗੈਸਟ ਹਾਊਸ ਮੁੰਬਈ ਵਿਖੇ ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਪਾਟਿਲ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ 'ਚ ਹੋਈ ਇਕੱਤਰਤਾ 'ਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਰਵਉੱਚਤਾ ਤੇ ਮਹੱਤਤਾ 'ਤੇ

ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ 'ਪੁਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਕਰੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਿਲੇਬਸਾਂ 'ਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਦਰਜ ਮਨੁੱਖਤਾ ਸਬੰਧੀ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ 'ਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਮਾਗਮਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਵੇਗੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਅਵਸਰ 'ਪੁਰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਖੇ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਦਰਜ ਪੱਕੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਯੂ.ਜੀ.ਸੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਦਰਜ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੇ ਸੱਚ ਨਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅੰਦਰ ਵਿਭਾਗ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਕਰਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਕਰਾਉਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਭੱਟਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ, ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੁੰਬਈ, ਕਲਕੱਤਾ

ਤੇ ਚੇਨਈ ਵਰਗੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਚ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ, ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਨੈਸ਼ਨਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਰੈਫਰੈਂਸ ਅਤੇ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਸੈਂਟਰ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ, ਇਨਵਾਇਰਮੈਂਟਲ ਪਾਰਕਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ, ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂ 'ਪੁਰ ਇਕ ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਤੰਬਾਕੂ ਐਕਟ ੨੦੦੩ ਅਨੁਸਾਰ ਨਸ਼ਾ ਮੁਕਤ ਪਾਲਸੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਸਬੰਧੀ ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਪਾਟਿਲ ਨੂੰ ਇਕ ਯਾਦ-ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਲਈ ਲੰਗਰ ਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ਜਾਣ ਲਈ ਵੀ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਯਾਤਰੀ ਨਿਵਾਸ ਉਸਾਰੇ ਜਾਣ ਲਈ ਇਕ ਕਰੋੜ ਅੱਸੀ ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ।

ਇਕੱਤਰਤਾ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਤਾਬਦੀ 'ਪੁਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚਾਂ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਪਾਟਿਲ ਨੂੰ ਅੱਠ ਕਰੋੜ ਰੁਪੈ ਦਾ ਚੈੱਕ ਭੇਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸ

ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਾਸ਼ੀ' ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਗੁਰਤਾ ਅਸਥਾਨ ਨਾਂਦੇੜ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਮੁੱਖ-ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮੌਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਫੰਡ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਪਾਟਿਲ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ-ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਮਾਗਮਾਂ 'ਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਕੱਤਰਤਾ 'ਚ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਬੋਰਡ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸ. ਪੀ.ਐੱਸ (ਪਸਰੀਚਾ) ਨੇ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰਤ ਰਿਪੋਰਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਇਕੱਤਰਤਾ ਬੜੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਪਾਟਿਲ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੇ ਹਲਕੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਲੰਗਰ 'ਚ ਰਸਦਾਂ ਸਮੇਤ ਦੋ ਦਿਨ ਹੱਥੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨਗੇ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੨੩ ਅਕਤੂਬਰ- ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਤ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਿਆਂ

ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਹਾਨ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਬਾਕੀ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਕੱਤਰਤਾ 'ਚ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਵਿਲਾਸ ਰਾਓ ਦੇਸ਼ਮੁਖ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਰਾਜਪਾਲ ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਨਾਲਾ, ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਸ. ਗੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਬਾਵਾ), ਡਾ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ, ਡਾ: ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ, ਡਾ: ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ, ਹਿੰਦ ਸਮਾਚਾਰ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਵਿਜੇ ਚੋਪੜਾ, ਮਹੰਤ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਡਿਗਿਆਨਾ ਜੰਮੂ, ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬੀਬੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਭੱਠਲ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਦਿਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਸੇਵੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਿਕਰਤ ਕੀਤੀ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਮੂਹ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਲੰਗਰ 'ਚ ਰਸਦਾਂ ਸਮੇਤ ਦੋ ਦਿਨ ਹੱਥੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

ਰਾਮਦਾਸ ਲੰਗਰ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਰਸਦਾਂ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਸੀਂਹ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਦਕਾ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੇ ਹਲਕੇ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਸਰਕਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ

ਲੈ ਕੇ ਮਿੱਥੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਰਸਦਾਂ ਸਮੇਤ ਦੋ ਦਿਨ ਹੱਥੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੰਗਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਸਬੰਧੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ, ਜਾਤ, ਕਿੱਤੇ ਤੇ ਖਿੱਤੇ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਇਕ ਹੀ ਪੰਗਤ 'ਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੰਗਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਰਸਦਾਂ ਨਾਲ ੨੪ ਘੰਟੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ।

ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਅਪਣਤ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ-ਪ੍ਰੋ: ਬਡੰਗਰ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੨੪ ਅਕਤੂਬਰ- ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਲਹਿਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਲਹਿਰ' ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਸ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੱਸੂਪੁਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਪਟਿਆਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਗੁਣੀਕੇ ਵਿਖੇ ਬੀਤੇ ਦਿਨੀਂ ਆਯੋਜਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਜੁੜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਚਪਨ 'ਚ ਮਾਪਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਕੋਰਾ ਰਹਿ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਅਜੋਕਾ ਨੌਜੁਆਨ ਆਪਣੇ ਜ਼ਾਨਾਮੱਤੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦਿਖਾ, ਪਤਿਤਪੁਣਾ ਤੇ ਨਸ਼ੇ ਵਰਗੀਆਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਵੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ 'ਚ ਮੁੜ ਪਰਤਣ ਲਈ ਅਪਣਤ

ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ 'ਚ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫਲਸਫ਼ਾ ਮਨੁੱਖ-ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕਣ ਦਾ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ 'ਚ ਉਚ-ਨੀਚ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਤੇ ਪਾਖੰਡਵਾਦ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬੜਾ ਅਗਾਂਹ-ਵਧੂ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਧਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਤੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਖੰਡਨ ਕਰਦਿਆਂ ਨਰੋਏ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ 'ਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ

ਗੁਰਮਤਿ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੈਂਪ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ 'ਚ ਪਤਿਤਪੁਣਾ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਤੇ ਦਹੇਜ ਵਰਗੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣੀਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ-ਮਾਤਰ 'ਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਧਰੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਡੇਰਾਵਾਦ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ

ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ 'ਚ ਡੇਰਾਵਾਦ, ਗੁਰੂ-ਡੰਮੂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਸ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੱਸੂਪੁਰ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਰਦਿਆਂ ਦਿੱਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਮਵਰ ਰਾਗੀ, ਕਵੀਸ਼ਰ ਤੇ ਢਾਡੀ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਬੀਰਰਸੀ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਚਾਰੂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ-ਜਥੇ: ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੨੫ ਅਕਤੂਬਰ-ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਣ ਲਈ ਪੁੱਜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਣ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮਾਬੱਧ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯਤਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਜ ਸਥਾਨਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਲੰਗਰ 'ਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਪ੍ਰੈੱਸ ਰਲੀਜ਼ 'ਚ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸੰਗਤਾਂ ਲੰਗਰ 'ਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ

ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਆਮਦ ਨੂੰ ਮੁੱਖ-ਰੱਖਦਿਆਂ ਅਜਿਹੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਖਰਚੇ ਨਾਲ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਬਾਲਣ ਦਾ ਖਰਚਾ ਵੀ ਘੱਟ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਵਧੀਆ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਧਮਧਾਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀਂਦ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਪਟਿਆਲਾ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਆਲਮਗੀਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਆਦਿ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ

ਲਲੌਛੀ (ਪਟਿਆਲਾ) ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਗਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ (ਪਟਿਆਲਾ) ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਗਰ ਲਲੌਛੀ (ਪਟਿਆਲਾ) ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ੨੧-੧੦-੦੭ ਨੂੰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਹੀਦ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਸਪੋਰਟਸ ਕਲੱਬ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੂਗਰ ਨੇ ਸ਼੍ਰਮਲੀਅਤ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਲਕੇ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੱਧੂਪੁਰ, ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹ, ਸ. ਸਤਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ, ਜ. ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਾਣਾ, ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਚੰਦੂਮਾਜਰਾ, ਸ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਰੱਖੜਾ, ਸ. ਗੁਰਸੇਵਕ ਸਿੰਘ ਸਦਰਪੁਰਾ, ਸ. ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਲਲੌਛੀ, ਸ. ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਗੱਜੂਮਾਜਰਾ, ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਰਾਜਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਲਲੌਛੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਕਥਾਵਾਚਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੋਤੀ ਬਾਗ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਥਾ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥਾ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਕਾਲੀ ਕੰਬਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਭਾਈ ਬਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਗਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਰਸਾਈ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ੬੩ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ। ਭਾਈ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪੇ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਸ. ਛੋਟਾ ਸਿੰਘ ਸਾਬਕਾ ਸਰਪੰਚ ਨੇ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਸਟੇਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਬਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਨਿਭਾਈ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕਕਾਰ ਭੋਟਾ ਰਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਹਲਕਾ ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਖਿਉਵਾਲਾ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਜਥੇਦਾਰ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਡੱਬਵਾਲਾ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਮਿਤੀ ੧੩-੮-੨੦੦੭ ਤੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਤੋਰੀ ਗਈ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ੩੦ ਅਤੇ ੩੧-੮-੦੭ ਨੂੰ ਡੱਬਵਾਲਾ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਅਰਨੀਵਾਲਾ, ਕੰਧਵਾਲਾ, ਟਾਹਲੀਵਾਲਾ ਜੱਟਾਂ, ਘੜਿਆਣਾ, ਚਿਮਨੇਵਾਲਾ, ਘਟਿਆਂਵਾਲੀ, ਸ਼ਾਹਪੁਰਾ ਜੰਡਵਾਲਾ, ਭੀਮੇਸ਼ਾਹ, ਨੂਰਪੁਰ, ਮਹੂਆਣਾ, ਕੁਹਾੜਿਆਂਵਾਲੀ, ਬੂਰਜਾ, ਅਰਨੀਵਾਲਾ, ਇਸਲਾਮੇਵਾਲਾ, ਕਮਾਲਵਾਲਾ, ਮਮੂਖੇੜਾ, ਮੁਰਾਦਵਾਲਾ, ਵਾਣਵਾਲਾ ਹਣਵੰਤਾ, ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ, ਚੁਆੜਿਆਂਵਾਲੀ, ਆਲਬੋਦਲਾ, ਖਿਉਵਾਲਾ, ਚੱਕ ਪੱਖੀ, ਉਜਾਵਲੀ, ਚਿਮਨੇਵਾਲਾ, ਜਲਾਲਾਬਾਦ, ਅਬੋਹਰ, ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ, ਆਜਮਵਾਲਾ,

ਮੂਲਿਆਂਵਾਲੀ, ਢਿਪਾਂਵਾਲੀ, ਬੰਨਾਵਾਲੀ, ਪਾਂਕਾਂ, ਹਲੀਮ ਵਾਲਾ, ਨਕੇਰੀਆਂ, ਮਹੱਲਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ, ਢਾਡੀ ਭਾਈ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ, ਕਵੀਸ਼ਰ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਸਰਪੰਚ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬੈਕਾਂ ਕਵੀਸ਼ਰ ਆਦਿ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਜਥੇਦਾਰ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੈਕਚਰ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਫਿਲਮਾਂ ਵੀ ਵਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ੩੦-੩੧ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਭਾਈ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਮਨਮੋਹਕ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੰਦਗੜ੍ਹ ਤਖਤ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਦੌਰਾਨ ੧੧੮ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ, ੫੦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਿਰਸੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਤੀ ੧੯-੧੦-੦੭ ਤੋਂ ੨੫-੧੦-੦੭ ਤੀਕ ਹਲਕੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਗਿਆਨੀ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਗੁਰਤਬਤੀ ਵੱਲੋਂ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਸਮੇਂ ਲਗਭਗ ੧੦੦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਰਸੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ੨੩, ੨੪ ਤੇ ੨੫-੧੦-੦੭ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ਮੰਡੀ ਘੁਬਾਇਆ ਵਿਖੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਸਤਾਰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਭਾਈ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹੀਰੇਵਾਲਾ, ਜਥੇਦਾਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਘੁਬਾਇਆ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਸ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਕਵੀਸ਼ਰ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਸੂਰਵਿੰਡ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੇ ਤਿੰਨੋਂ ਦਿਨ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ੇ ਛੱਡੋ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸਜੋ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕਥਾ-ਵਿਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ।

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵੱਲੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਜੀ ਰੀਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਘ ਸਜੋ ਲਹਿਰ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮਿਤੀ ੭-੧੦-੦੭ ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਰੋਹਤਕ ਵਿਖੇ ਜਥੇ. ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਭਾਈ ਲਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ।

ਮਿਤੀ ੧੩-੧੦-੦੭ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਕਰਨਾਲ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਪਾਰਕ ਪਾਣੀਪਤ ਵਿਖੇ ਜਥੇਦਾਰ ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ੧੨੧ ਅਤੇ ੪੬ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਕਾਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਰਾਹੀਂ ਭੇਟਾ ਰਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿੱਖ ਚੇਤਨਾ ਜਥਾ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਪਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਬੋਧ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਐਲਾਨ ਹੋਈ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਕੇਵਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਚੈੱਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਈ ਮਲਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ, ਭਾਈ ਅਰਜਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਯੂਥ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਸੋਨੀਪਤ ਅਤੇ ਸੁਖਮਨੀ ਸੇਵਾ ਸੋਸਾਇਟੀ ਪਾਣੀਪਤ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਆਫ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਜੋ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿਚ, 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ-ਸਿੰਘ ਸਜੋ' ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ, ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ-ਢਾਡੀ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਲਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਗੁਰਮਤਿ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੈਂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਯੂਥ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸ. ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ, ਸ. ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਅਤੇ ਸ. ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ. ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੇਅਰਮੈਨ ਨੀਸਿੰਗ ਨੇ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ।

ਮਿਤੀ ੧੬-੧੦-੦੭ ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨੌਵੀਂ ਤਰਾਵੜੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਰਨਾਲ ਵਿਖੇ ਜਥੇਦਾਰ ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਢਾਡੀ ਦਰਬਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ੧੫੧ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਕਾਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਰਾਹੀਂ ਭੇਟਾ ਰਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਢਾਡੀ ਦਰਬਾਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਢਾਡੀ ਜਥਾ ਭਾਈ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਿਬੀਆ, ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ, ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਬੜਾਨਾ, ਭਾਈ ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ (ਬੱਲ) ਦੇ ਢਾਡੀ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ-

ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਲੋਕਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਸ. ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੈਨੇਜਰ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਕਰਨਾਲ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਤੀ ੨੦-੧੦-੦੭ ਦਿਨ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਨਾਗੌਰੀ ਗੇਟ ਹਿਸਾਰ ਵਿਖੇ ਜਥੇਦਾਰ ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਦੋਵੇਂ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ੩੦੦ ਸਾਲਾ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਹਿਸਾਰ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਜੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਸੁਖਸਾਗਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਬਹੁਤ-ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ

ਸ. ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ ਇੰਚਾਰਜ ਸਬ-ਆਫਿਸ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ) ਦੀ ਪੁੱਜੀ ਰੀਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ) ਦੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਮਿਤੀ ੧-੯-੦੭ ਤੋਂ ੩੦-੯-੦੭ ਤੀਕ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ-ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਖੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

ਮਿਤੀ	ਅਸਥਾਨ	ਪ੍ਰਾਣੀ
੧-੯-੦੭	ਗੁ: ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਜਲਾਲਆਣਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਰਸਾ (ਹਰਿਆਣਾ)	੫੫
੨-੯-੦੭	ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ)	੫੮
੨-੯-੦੭	ਗੁ: ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਅਹਿਰਵਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਤਿਹਾਬਾਦ (ਹਰਿਆਣਾ)	੧੦੦
੩-੯-੦੭	ਗੁ: ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਘੁਰਕਣੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ	੧੫੦
੯-੯-੦੭	ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ)	੪੨
੧੦-੯-੦੭	ਗੁ: ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਹਨੂਮਾਨਗੜ੍ਹ (ਰਾਜ.)	੨੦੦
੧੧-੯-੦੭	ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ)	੨੦੨
੧੨-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਬਹਿਮਣ ਦੀਵਾਨਾ (ਬਠਿੰਡਾ)	੮੫
੧੪-੯-੦੭	ਗੁ: ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸਦੁਲ ਸ਼ਹਿਰ (ਮਟੀਲੀ), ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹਨੂਮਾਨਗੜ੍ਹ (ਰਾਜ.)	੧੫੫
੧੫-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗਜ ਸਿੰਘਪੁਰਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ (ਰਾਜ.)	੨੫੦
੧੫-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਚੂਘਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਰਨਾਲਾ	੬੨੫
੧੬-੯-੦੭	ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ)	੫੬
੧੮-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਕੀ ਢਾਬ ਪਾ: ੧੦ ਮੱਤਾ (ਫਰੀਦਕੋਟ)	੩੦

੧੯-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਫੂਲਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਿੰਡ ਫੂਲ (ਬਠਿੰਡਾ)	੪੦
੨੨-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਅਤਲਾ ਖੁਰਦ (ਮਾਨਸਾ)	੧੩੫
੨੩-੯-੦੭	ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ)	੫੦
੨੫-੯-੦੭	ਗੁ: ਸਾਹਿਬ ੬ ਡੀ.ਡੀ. ਘੜਸਾਨਾ ਮੰਡੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ	੨੦੦
੨੬-੯-੦੭	ਗੁ: ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ, ਪਿੰਡ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ (ਪਟਿਆਲਾ)	੧੧੦
੨੬-੯-੦੭	ਗੁ: ਹਾਜੀ ਰਤਨ ਸਾਹਿਬ ਪਾ: ੧੦ਵੀਂ ਬਠਿੰਡਾ	੨੧
੨੭-੯-੦੭	ਗੁ: ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਘਨੌਰ ਕਲਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ	੧੧੫
੨੭-੯-੦੭	ਗੁ: ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਸ਼ੇਖੂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ	੪੦
੨੯-੯-੦੭	ਗੁ: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਸਿੱਖ ਸਭਾ, ਹੀਦਾਂ ਕੀ ਮੋਰੀ, ਜੈਪੁਰ (ਰਾਜ.)	੭੫
੩੦-੯-੦੭	ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ)	੧੦੬

ਗੁ: ਸ੍ਰੀ ਟਾਹਲੀਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਰਾਏਕੋਟ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਸ. ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ ਦੀ ਪੁੱਜੀ ਰੀਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਟਾਹਲੀਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾ: ੧੦ਵੀਂ ਵਿਖੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਹਿਤ ਮਿਤੀ ੨੬-੧੦-੦੭ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ੨੨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜੇ।

ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਸਿੰਘ ਰਿਆੜਕੀ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈਂਪ

ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਸਿੰਘ ਰਿਆੜਕੀ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਮਿਤੀ ੪-੧੦-੭ ਤੋਂ ੧੧-੧੦-੦੭ ਤਕ ਲੱਗੇ ਗਿਆਨੀ ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ 'ਚ ਸਤਵੇਂ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈਂਪ ਦੌਰਾਨ ਮਿਤੀ ੧੧-੧੦-੦੭ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਆਏ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ੨੩੨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੁੱਲੇ ਬਾਬਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ

ਮਿਤੀ ੨੧-੧੦-੦੭ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੁੱਲੇ ਬਾਬਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਲੌਗੋਵਾਲ (ਸੰਗਰੂਰ) ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਸ. ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਉਦਮ ਉਪਰਾਲੇ ਸਦਕਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ ਲੌਗੋਵਾਲ ਦੇ ਢਾਡੀ ਜਥੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਘਰਾਂਚੇ ਦੇ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਜਥੇ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਸ. ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਗੋਵਾਲ ਸਾਬਕਾ ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਗੁੜਬੜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਸ. ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ ਇੰਚਾਰਜ ਸਬ-ਆਫਿਸ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ। ਮੈਨੇਜਰ ਸ. ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਮਪੁਰਾ ਨੇ ਆਈਆਂ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ੧੨੩ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

ਗੋਲਡਨ ਆਫਸੈਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਾਮਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਲਈ ਸ. ਹਰਬੋਅੰਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਛਪਵਾ ਕੇ ਦਫਤਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

ਮਿਤੀ ੫-੧੨-੨੦੦੭